

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DEMOKRATİK VE OTORİTER ANA BABA
TUTUMLARININ
LİSEDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN AHLAKİ
YARGI YETENEĞİNE ETKİSİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sedef ÜNSAL SEYDOOĞULLARI**

**Enstitü Ana Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Eğitimde Psikolojik Hizmetler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOÇ

MAYIS- 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRATİK VE OTORİTER ANA BABA
TUTUMLARININ
LİSEDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN AHLAKİ
YARGI YETENEĞİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sedef ÜNSAL SEYDOOĞULLARI

Enstitü Ana Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Eğitimde Psikolojik Hizmetler

Bu tez, 02. 05. 2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafında oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Kabul

Red

Düzeltme

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sedef ÜNSAL SEYDOOĞULLARI
21. 05. 2008

ÖNSÖZ

Toplumun gelişmesi ve demokratikleşmesi sürecinde, bu süreci hızlandıracak en önemli unsur bireydir. Bu açıdan bireyin eğitimi ve gelişimi çok önem taşımaktadır. Toplumun bulunduğu yerden daha üst konuma taşıyacak olan bireylerin; eleştirel ve özgür düşünebilmesi, özgürlüğünün sorumluluğunu üstlenebilmesi, kendi kararlarını verebilmesi ve adil davranabilmesi gerekmektedir. Bu da, geleneksel ahlakı aşan bir ahlak eğitimiyle mümkündür. Özellikle günümüzde yaşanan ve her geçen gün artan ahlaki problemlerin çoğalması ve çocuklarda suç işleme yaşının günden güne düşmesi söz konusu ahlak eğitimini elzem kılmaktadır.

Bu nedenle bu araştırmada ahlakla; eğitimin başladığı yer olan ailedeki anne baba tutumlarının ahlaki yargı yeteneği ile ilişkisi incelenmiş, bununla birlikte ahlaki etkileyeceği düşünülen cinsiyet, lise türü, annenin ve babanın eğitim durumu ve sosyo-ekonomik düzey gibi değişkenlerin ahlakla ilişkisi araştırılmıştır.

Çalışma süresince başta araştırmamın her aşamasında fikirleriyle bana yol gösterdiği, öneri ve eleştirileriyle çalışmama ışık tuttuğu bilgisi ve uzmanlığıyla çalışmanın oluşmasına yardımcı olduğu için tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOÇ' a ve araştırmama sunduğu katkılarından dolayı hocam Yrd. Doç. Dr. Murat İSKENDER' e teşekkür ediyorum. İstatistiksel çalışmalarda benden yardımını esirgemeyen, her zaman desteğini yanımda hissettiğim, bilgisinden ve deneyiminden yararlandığım hocam Yrd. Doç. Dr. Nermin ÇİFTÇİ' ye ve yine istatistiksel çalışmalarda uzmanlığından ve fikirlerinden destek aldığım Dr. Bayram ÇETİN' e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca maddi, manevi her sıkıntıda yanımda olan, çalışmamda fikir ve önerilerinden faydalandığım sevgili eşim Mehmet SEYDOOĞULLARI' na sonsuz sabrı ve anlayışından dolayı teşekkür ederim.

Sedef ÜNSAL SEYDOOĞULLARI

21. 05. 2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: PROBLEM	
1. 1. Problem.....	7
1. 2. Alt Problemler.....	7
1. 3. Varsayımlar.....	7
1. 4. Sınırlılıklar.....	7
1. 5. Tanımlar.....	8
BÖLÜM 2: İLGİLİ LİTERATÜR	
2. 1. Ahlaki Gelişim İle İlgili Kuramsal Açıklamalar.....	9
2. 1. 1. Ahlak Nedir?.....	9
2. 1. 2. Ahlaki Gelişim Kuramları.....	11
2. 1. 2. 1. Psikoanalitik Kuram.....	11
2. 1. 2. 2. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramı.....	13
2. 1. 2. 3. Zihinsel Gelişim Kuramı.....	13
2. 2. Ana Baba Tutumları İle İlgili Kuramsal Açıklamalar.....	25
2. 2. 1. Farklı Ana Baba Tutumları.....	28
2. 3. İlgili Araştırmalar.....	32
2. 3. 1. Ahlaki Yargı Yeteneği İle İlgili Yapılan Araştırmalar.....	32
2. 3. 2. Ana Baba Tutumları İle İlgili Yapılan Araştırmalar.....	36
2. 3. 3. Ana Baba Tutumlarının Ahlaki Yargı Yeteneği Gelişimine Etkisi İle İlgili Araştırmalar.....	40

BÖLÜM 3: YÖNTEM

3. 1. Araştırmanın Modeli.....	41
3. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	41
3. 3. Veri Toplama Araçları.....	42
3. 3. 1. Kişisel Bilgiler Anketi.....	43
3. 3. 2. Ahlaki Yargı Testi (MUT).....	43
3. 3. 3. Ana Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ).....	46
3. 4. Verilerin Toplanması.....	47
3. 5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	48

BÖLÜM 4: BULGULAR

4. 1. Demokratik ve Otoriter Anne İle Demokratik ve Otoriter Baba Tutumuna Sahip Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular.....	49
4. 2. Kız ve Erkek Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular.....	50
4. 3. Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular.....	51
4. 4. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular.....	53
4. 5. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular.....	55
4. 6. Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular.....	57

BÖLÜM 5: SONUÇ VE TARTIŞMA

5. 1. Demokratik ve Otoriter Anne İle Demokratik ve Otoriter Baba Tutumuna Sahip Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	59
5. 2. Kız ve Erkek Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	60
5. 3. Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı	

Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	63
5. 4. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve tartışma.....	65
5. 5. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	67
5. 6. Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	69
ÖNERİLER.....	71
KAYNAKLAR.....	74
EKLER.....	81
ÖZGEçMİş.....	89

KISALTMALAR LİSTESİ

A. B. T. Ö.	: Ana Baba Tutum Ölçeği
MUT	: Moralischer Urteil- Test (Ahlaki Yargı Testi)
akt	: Aktaran
s	: Sayfa

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Araştırma Örnekleminin Okullara Göre Dağılımı.....	41
Tablo 2: Araştırma Örnekleminin Lise Türlerine Göre Dağılımı.....	42
Tablo 3: Araştırma Örnekleminin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	42
Tablo 4: Demokratik ve Otoriter Anne Tutumuna Sahip Öğrencilerin Dağılımı ve Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t- testi Değerleri.....	49
Tablo 5: Demokratik ve Otoriter Baba Tutumuna Sahip Öğrencilerin Dağılımı ve Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t- testi Değerleri.....	50
Tablo 6: Öğrencilerin Cinsiyetlerine İlişkin Dağılım ve Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t- testi Değerleri.....	50
Tablo 7: Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Dağılım, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	51
Tablo 8: Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri.....	51
Tablo 9: Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Tukey LSD Testinin Bulguları.....	52
Tablo 10: Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	53
Tablo 11: Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri.....	53
Tablo 12: Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Tukey LSD Testinin Bulguları.....	54
Tablo 13: Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Dağılım, Standart Sapma ve Ortalama Değerleri.....	55
Tablo 14: Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri.....	56
Tablo 15: Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Tukey LSD Testi Bulguları.....	56

Tablo 16: Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Dağılım, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	57
Tablo 17: Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri.....	58

Tezin Başlığı: Demokratik ve Otoriter Ana Baba Tutumlarının Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneğine Etkisi

Tezin Yazarı: Sedef ÜNSAL SEYDOOĞULLARI **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Kabul Tarihi: 21. 05. 2008

Sayfa Sayısı: 90

Ana Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri

Bilim Dalı: Eğitimde Psikolojik Hizmetler

Bu araştırmada; lisede öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğinin demokratik ve otoriter anne ile demokratik ve otoriter baba tutumlarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Ayrıca ahlaki yargı yeteneğinin cinsiyete, lise türüne, annenin ve babanın eğitim durumuna ve öğrencilerin sosyo- ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır.

Araştırmanın örneklemini; İstanbul Kadıköy ilçesindeki Atatürk Fen Lisesi, Prof. Faik Somer Anadolu Lisesi ve Prof. Faik Somer Lisesi' nden ve Kartal ilçesindeki Hacı İsmail Gündoğdu Ticaret Meslek Lisesi' nden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 194'ü kız 183' ü erkek olmak üzere toplam 377 öğrenciden oluşmuştur.

Araştırmada ölçme aracı olarak; öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğini ölçmek için Ahlaki Yargı Testi (MUT), öğrencilerin ana baba tutumlarını tespit etmek için Ana Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ) ve öğrencilerin cinsiyet, lise türü, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu ve sosyo- ekonomik düzeyleri gibi değişkenleri belirlemek için ise araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgiler Anketi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda lisede öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının annenin demokratik ve otoriter oluşuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları baba tutumunun demokratik ve otoriter oluşuna göre de anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Ahlaki yargı yeteneğinin cinsiyete ve sosyo- ekonomik düzeye göre anlamlı bir farklılık göstermediği de araştırma sonucunda elde edilen bulgulardandır. Öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğinin annenin eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğine bakıldığında, annesi üniversite ve lise mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanı, annesi ilkökul mezunu olanlarınkine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Fakat annesi okuryazar olmayanlar ve ortaokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları diğerlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemiştir. Babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Fakat babanın farklı eğitim düzeylerinin kendi arasında yapılan karşılaştırma sonucunda, babası üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları babası okuryazar olmayan, ilkökul, ortaokul ve lise mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğinden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Ahlaki Yargı Yeteneği, Ana Baba Tutumları

Title of the Thesis: The Effect of Democratic and Authoritarian Mother and Father Attitude to the Moral Judgment Ability of the Students Who Attend High School.

Author : Sedef ÜNSAL SEYDOOĞULLARI **Supervisor:** Asist. Prof. Dr. Mustafa KOÇ

Date : 21. 05. 2008 **Nu of Pages:** 90

Department : Educational Science **Subfield:** Psychological Utility at the Edu.

In this research is investigated about high school student' s moral judgment abilities and whether there is a relationship or not between students moral judgment abilities and democratic and authoritarian mother and father attitude.

The participants study comprise 377 students; 194 girls and 183 boys who are attending Istanbul Atatürk Science High School, Kadıköy Prof. Faik Somer Anatolian High School and Kadıköy Prof. Faik Somer High School in Kadıköy and Hadji Ismail Gündoğdu Trade Occupation High School in Kartal.

The data of the study is got used Moralischer Urteil- Test for the measure moral judgment ability, Mother and Father Attitude Scale for the measure parent attitude and Personel Information Poll for the measure variables of student' s gender, kind of high school, mother' s education level, father' s education level and the economic level.

As a result of the research, it is not found any difference statically between the students who have democratic and authoritarian mother' s attitude and moral judgment abilities. At the same time it is not found any difference statically between the students who have democratic and authoritarian father' s attitude and moral judgment abilities. And the other finding that; moral judgment ability is not changed acording the variable of the students' gender and the economic level. Also when study relationship between moral judgment abilities and kind of high school it is noticed that, moral judgment abilities score of the student who attend science high school, anatolian high school and general high school is higher than moral judgment ability of the students who attend occupation high school.

Acording the result, it is found meaningful difference between student' s moral judgment ability and mother' s education level. The moral judgment ability score of students who mothers' graduated from university and high school is found higher than the moral judgment ability score of student' s who mothers' graduate from primary school. But; the moral judgment ability score of students who mothers' haven' t literacy and graduated junior high schhol is not indicate any difference from the other education level. And moral judgment ability score of the students is not indicate any meaningful difference according the fathers' education level. But at the and of the doing comperative within groups; moral ability judgment score of the students who fathers' graduated university is found higher than moral judgment ability score of students who fathers' being graduate from the other education level.

Keywords: Moral, Moral Judgment Ability, Mother and Father Attitude

GİRİŞ

Toplumun temel taşı olarak tanımlanan aileyi oluşturan bireylerin birbirleriyle özellikle de anne babanın çocuklarıyla ilişki biçimleri son yıllardaki birçok araştırmanın konusu olmuştur. Hatta okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında uygulanan eğitim programlarının başta gelen amaçlarından biri aileyi çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilinçlendirmektir. Bunun en temel nedeni olarak anne baba tutumlarının bireyin kişiliğinin her yönüyle gelişimi üzerindeki etkisi gösterilebilir.

Çocuğun ilk eğitim yeri olan aile, onun psikososyal gelişimine yön veren en önemli faktördür. Ailenin çocuğu ile olan etkileşimini belirleyen anne baba tutumları bireyin kişisel, sosyal, zihinsel ve tüm gelişimsel alanlarını etkilemektedir. Yani anne babanın çocuğuna karşı takındığı tutuma göre birey belli bir kişilik oluşturmaktadır.

Canlılar içinde en çok bakıma ve ilgiye ihtiyacı olan varlıklar çocuklardır. Bu nedenle anne babanın doğduğu andan itibaren hatta anne karnındayken ona gösterdiği ilgi ve sevgi, ona güvenli ve sevgi dolu bir ortamda olduğunu hissettirecektir. Aynı şekilde girişimleri desteklenen, kişiliğine saygı duyularak büyütülen, demokratik bir ortamda yetişen çocuklar; özgüveni yüksek, kendisiyle ve çevresiyle olumlu ilişkiler kurabilen bireyler olarak hayattaki yerlerini alacaklardır.

Özelikle ailenin disiplin yöntemleri bireylerin hem kişiliklerinin şekillenmesi açısından hem de model olunması bakımından çok önemlidir. Ailesinden şiddet görerek ya da şiddetin farklı şekillerine maruz kalarak büyüyen veya ailesinde sorunlarını baskı ve zorlama yoluyla çözen yetişkinleri gözlemleyerek yetişen çocuklar; özgüvenleri eksik, iç disiplinden yoksun, problem çözme becerisi gelişmemiş, kararlarını veremeyen, otonom ahlaktan yoksun yetişkinler olurlar.

Yapılan araştırmalar, bu şekilde baskıcı ve çocuğun güvenini sarsan, onun kişiliğini hiçe sayan bir disiplin uygulayan yani baskıcı ve otoriter anne baba tutumlarıyla yetişen çocukların gelişiminin, çocukların her yönüyle gelişiminin desteklendiği, ihtiyaçlarının önemsendiği ve verilen değer gösterildiği yani demokratik ortamlarda yetişen çocuklarınkine göre daha olumsuz olduğu yönündedir. Demokratik ebeveyn tutumlarının çocuğun benlik saygısı, karar verme, kendini gerçekleştirme, özgüven

gibi özellikleri üzerinde olumlu yönde, demokratik olmayan anne baba tutumlarının ise bu özellikleri olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Erdeleklioğlu, 1996).

Toplumumuzda özellikle kırsal bölgelerde en sık başvurulan disiplin yöntemlerinden biri dayaktır. Hatta bununla ilgili olarak “dayak cennetten çıkmadır” ve “kızını dövmeyen dizini döver” şeklindeki sözlerimiz kültürümüzü yansıtmaktadır. Bunun dışında aşağılama, sevdiği şeylerden mahrum bırakma, cezalandırma gibi yöntemler de sıkça kullanılmaktadır. Kullanılan bu yöntemler, çocuklara yaptıkları hata konusunda öğretici olmamakla birlikte, onun anne babasına karşı korku, öfke ve kızgınlık duymasına neden olur. Bu tür bir tutumla yetiştirilmiş çocuk, yetişkin olduğunda da anne babası gibi sorunlarını şiddete ve saldırganlığa başvurarak çözümlenmeye çalışır. Ayrıca çocuğun zayıf vicdan ve ahlak gelişimine yol açar. Ahlaki düşünme ve davranma yetisi gelişmemiş bireylerden oluşan toplumlarda da pek çok ahlaki problemler baş gösterir. Bu noktada ahlakın ne olduğuna bakmak gerekir.

Ahlakın ne olduğu konusunda çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Çoğu gelişim kuramcıları ahlakı, bireyin çevresine uyumunu belirleyen temel boyut olarak kabul ederler. Çeşitli kuramcıların ahlaki davranış ve ahlaki gelişimi tanımlamaları oldukça farklı olmasına karşın, bu tanımlamalardaki ortak düşünce ahlakın bireyin topluma uyum sağlamasına yardım eden işlev olarak kabul edilmesidir. Ahlak sadece bireyin topluma uyum sağlamasına değil, aynı zamanda toplumun varlığını sürdürmesine de yardım eder (Çelen, 2000).

Bu noktada kurallar ve ahlak ilişkisi önem kazanır. Kuralların var olma nedeni ise şöyle açıklanabilir:

Yukarıda bahsedildiği şeklide, başkaları ve özellikle ailesi tarafından sevmek ve sevmek gibi ihtiyaçları olan bireyler ayrıca bir gruba ait olmak, takdir edilmek ve takdir etmek, grup içinde başarılı olmak gibi beklentilere de sahiptir. Bu ihtiyaçları onun başkaları ile beraber yaşama zorunluluğunu beraberinde getirir. Diğer yandan da özgür olmak, kendini geliştirmek, mutluluğu ve başarısı için uğraş vermeyi de ister. İşte bu ihtiyaçlar zaman zaman birbiriyle çakışır. Bu noktada kurallar devreye girer ve bu çatışmanın en aza indirilmesini sağlar. Bu kurallar bir yandan bireyin kendi özgürlüğünü yaşarken diğer yandan da başka bireylerin özgürlüklerini de korumasını sağlar. Aynı şekilde başka bireylerin özgürlüklerinin onun özgürlüğünü engellemesini

de sınırlayarak bireyin ihtiyacı olan özgürlüğü verirler. İşte bireyin bu türden kurallara özgür iradesi ve bilinci ile uyması ve bireyde böyle bir bilincin oluşması süreci bireysel ahlakı oluşturur (Çiftçi, 2007).

Demokrasi ile ahlak, birbirleriyle sıkı sıkıya ilişkili kavramlardır. Demokrasi, akılcı düşünen, özgür karar verebilen, kararlarının arkasında durabilen otonom bireylerin haklarını garanti altına alan bir yönetim şeklidir. Demokratik kişiliğin en önemli boyutlarından birisi, ahlaki yargı yeteneğidir. Adalete dayanan bir ahlaklılığı temel almayan bir demokrasi düşünülemez. Ahlaki yargı yeteneği gelişmemiş kişilerden oluşan bir toplumda demokrasi tam olarak işlevsel olamaz, kötüye kullanılıp istismar edilir. Ahlaki yargı yeteneği gelişmiş bireyler aynı zamanda eleştirel bir bakış açısına da sahiptirler. Kendi fikirlerine uymayan fikirlere düşünmeden karşı çıkmak veya reddetmek yerine onları dinler, eleştirerek değerlendirir ve gerektiğinde kendi fikrini erteleyebilir veya değiştirebilir. Bunlar aynı zamanda demokrasinin temel özellikleridir. Ahlaki yargı yeteneğinin gelişmesi için gerekli olan da demokrasinin hayata geçirilmesi ve demokratik ortamdır. Çünkü ahlaki gelişim ancak, birey haklarına değer verilen demokratik ortamlarda; bireyin sorumluluk üstlenmesine, çeşitli bakış açılarına sahip olmasına, kararlara katılmasına izin verilen ortamlarda sağlanır (Çiftçi, 2007).

Demokratikleşmenin ve ahlaklılığın önemi ve gereği tüm toplumlar tarafından anlaşılan ve sürekli dile getirilen bir durumdayken, bunun temelini oluşturan ahlak ve ahlak eğitimi konusu henüz hak ettiği ilgiyi görememektedir. Bizi dünyayla bütünleştirecek ve demokratikleşme sürecinde önemli bir yol katetmemizi sağlayacak bu konunun eğitimciler tarafından özenle araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Bu gerekliliği doğuran da, ahlaki değerlerin öneminin her geçen gün biraz daha azaldığını görmemizdir. Bugün hırsızlık, yaralama, cinsel taciz, adam öldürme, savaş gibi ahlaki sorunlar tüm dünyayı tehdit eden bir tehlike halini almıştır. Çocuklarda suç işleme yaşının gün geçtikçe düştüğünü görüyoruz. Hızlı sanayileşme, teknolojik değişim, kentleşmenin etkisiyle toplumlarda da ortaya çıkan hızlı değişimler, bu hızlı değişimlere ayak uydurulamaması, toplumsal eşitsizlikler, siyasal olaylar en önemlisi de bazı ahlaki değerlerin anlamını yitirmesi insanların saldırganlıklarının ve suçluluğun boyutlarını oldukça büyütüştür.

Yaşanan sorunlar karşısında adil ve kalıcı çözümler bulunabilmesi için, tüm bireylerin akılcı düşünmesi, otonom tutumları ve sorumluluk bilincinin gelişmesini sağlayacak bir ahlak eğitimi gereklidir. Bu eğitim; rasyonel, eleştirel düşünmeyi teşvik eden, ödül ve ödevlerin eşit dağıtıldığı, kuralların ortak oluşturulduğu; tüm üyelerin eşit katılım haklarının bulunduğu şeffaf bir dayanışma ortamıdır (Çiftçi, 2001a).

Bu noktada eğitimin başladığı yer olan aile ve aileyi oluşturan bireylerin birbirleriyle ilişki biçimleri de önem taşımaktadır. Toplumsal sistemlerin demokratik olması için, bireylerin demokratik olması gerektiği düşünülmektedir. Bireyin kişiliğini de şekillendiren aile olduğuna göre ahlak eğitimi konusunda ailenin çok önemli bir yeri vardır.

Her anne baba çocuğunun erdemli bir insan olarak toplumda yerini alması için çabalar. Erdemler, hemen her toplumda ulaşılmaya çalışılan yüce ahlaki değerler olarak bilinir. Doğruluk, küçüklere ve güçsüzlere yardım, hak gözetme, adil olma her çağda ve her yerde aranan nitelikler olmuştur. Toplumsal yaşamın düzenli olması için yasalara uymak yeterli değildir. Ortak ahlaki değerlerin, gelenek ve göreneklerin birleştirici gücüne de ihtiyaç vardır

Amaç

Çocuğun ahlaki yargı yeteneğinin ana baba tutumlarıyla ilgili olması beklenmektedir. Yani anne baba tutumlarının, ahlaki yargı yeteneğini etkilediği düşünülmektedir. Buradan yola çıkılarak gerekli görülen bu araştırmada, “demokratik” ve “otoriter” olarak algılanan anne baba tutumlarının çocukların ahlaki yargı yeteneğine etkisi araştırılacak ve araştırma ergen grubunu kapsayacaktır. Bu araştırmanın ergen grubuyla yapılmasının nedeni ise, gencin kimlik arayışı içinde olduğu bu dönemde anne baba tutumlarından nasıl etkilendiğini ve de buna bağlı olarak, ahlaki olayları nasıl değerlendirdiğini görebilmektir. Yani araştırmanın amacı, ana babaların “otoriter” ve “demokratik” olarak algılanan tutumlarına göre lisede eğitim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneklerinin farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır.

Önem

Toplumumuzun hatta tüm dünya toplumlarının en önemli, en çok tartışılan sorunlarından birisi de; suçluluk oranının, şiddetin, saldırganlığın, insanların

birbirlerine yaptığı haksızlıkların her geçen gün artmasıdır. Tüm dünyada ortak sorun olması nedeniyle bu konuda pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalardan çıkan önemli bir sonuç da, suç işleme yaşının 18 yaşın altına hatta ilköğretim çağına kadar düştüğüdür. Bilim ve teknolojik gelişmeler sonucu toplumsal değişmelerin de insanlığın ayak uyduramayacak kadar hızlı oluşu, sanayileşme, kentleşme, siyasal çalkantılar, eşitsizlik ve adaletsizliğin artması, bu durumun daha da kötüye gitmesine neden olmaktadır.

Toplumsal olarak sağlıklı bir ahlaki gelişim sürecinden geçmek için, toplumların demokratikleşme konusunda önemli adımlar atması gerekmektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere demokratiklik ile ahlaklılık birbiriyle çok yakından ilişkili iki kavramdır ve demokratik kişiliğin en önemli boyutu, ahlaki yargı yeteneğidir. Bu nedenle, toplumu oluşturan bireylerin ahlaki gelişimine en önemli katkıyı sağlayan anne babaların tutumlarının, çocuğun olumlu yönde gelişimini destekler nitelikte olması da toplumun demokratikleşmesi anlamında atılacak en önemli adımlardan biridir. Eğitimin ailede başlaması ve bireyin fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişiminin temellerinin ailede atılması bu gerekliliğin en önemli nedeni olarak görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal yozlaşmanın önüne geçilmesinin, toplumların demokratikleşmesinin yanında, toplumun temel taşı olan ailenin de demokratikleşmesiyle mümkün olacağı düşünülmektedir.

Demokratik ve otoriter anne baba tutumlarının bireyin ahlaki değer yargılarını nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, anne baba tutumlarının nasıl olması gerektiği konusunda bir veri olacaktır. Bu çalışmadan elde edilen bulguların, daha önce yapılmış sınırlı sayıdaki araştırmalara katkı sağlayacağı, bundan sonra yapılacak araştırmalara da kaynak teşkil edeceği, ilgililere genel bir görüş kazandıracağı, sorunların önlenmesine yönelik alınacak önlemler için gerekli veri sağlama konusunda bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, eğitimde koruyucu- önleyici rehberlik anlamında anne baba eğitimi veren, bireylerin sorunlarının çözümü konusunda onlara yardımcı olan psikolojik danışman ve rehberlik uzmanlarına ve anne baba eğitimi veren eğitimcilere eğitim programlarının planlanması hususunda önemli bilgiler kazandırması, bir bakış açısı sunması beklenmektedir.

Yöntem

Demokratik ve otoriter ana baba tutumlarının lisede öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğine etkisinin incelendiği bu araştırmada genel tarama modeli türlerinden “ilişkisel tarama” modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığı ve/ veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir tarama modelidir (Karasar, 1998).

Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli ile ahlaki yargı yeteneğinin anne baba tutumlarına, cinsiyete, lise türüne, anne ve babanın eğitim durumuna ve sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır.

BÖLÜM 1: PROBLEM

1.1. Problem

Araştırmanın temel problemi; “Demokratik ve Otoriter Anne ve Baba Tutumlarına Göre Lisede Eğitim Gören Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yetenekleri Arasında Anlamalı Bir Farklılık Var mıdır?”

1. 2. Alt Problemler

- 1- Cinsiyete göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 2- Lise türüne göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 3- Anne öğrenim düzeylerine göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 4- Baba öğrenim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 5- Ailelerinin ekonomik düzeylerine göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1. 3. Varsayımlar

- 1- Araştırmada kullanılan Anne Baba Tutum Ölçeği’ nin demokratik ve otoriter ana baba tutumlarını ölçmede uygun bir araç olduğu varsayılmıştır.
- 2- Ahlaki Yargı Yeteneği’ ni ölçmek amacıyla kullanılan MUT’ un ahlaki yargı yeteneğini ölçmek için uygun bir araç olduğu varsayılmıştır.
- 3- Ölçekleri yanıtlayan öğrencilerin, cevaplandırmayı yaparken, samimi ve içten oldukları varsayılmıştır.

1. 4. Sınırlılıklar

Araştırmaya ilişkin bazı sınırlılıklar aşağıda verilmiştir.

- 1- Araştırma, İstanbul Kadıköy ve Kartal ilçelerindeki devlet liseleri ile sınırlandırılmıştır.
- 2- Araştırmada “demokratik” ve “otoriter” olmak üzere iki ana baba tutumu ele alınmıştır. Dolayısıyla araştırma sadece söz konusu iki ana baba tutumu ile sınırlıdır.

1. 5. Tanımlar:

Ahlak: Belli bir toplumun belli bir döneminde bireysel ve toplumsal davranış kurallarının bütünü ve toplumsal bilinç biçimidir (Hançerlioğlu, 1986).

Ahlaki Yargı Yeteneği: Ahlak, “hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan türe özgü bilişsel bir yapıdır (Kohlberg, 1984).

Demokratik Anne Baba Tutumu: Çocuklarını seven, sevgisini ifade eden, onlara söz hakkı veren, problemlerin çözümünde çocuklarını da çözüm sürecine katan anne baba tutumudur.

Otoriter Anne Baba Tutumu: Çocuklarıyla ilişkilerini çok sıkı kurallarla belirleyen, çocuğu adına karar veren, sorunların çözümünde ona söz hakkı tanımayan ve baskıya dayalı bir disiplin uygulayan anne baba tutumudur.

BÖLÜM 2: İLGİLİ LİTERATÜR

2. 1. Ahlaki Gelişim İle İlgili Kuramsal Açıklamalar

2. 1. 1. Ahlak nedir?

Günlük dilde, “ahlak” kavramının ne anlamda kullanıldığını anlamak kolaydır. Ahlak, bir grupta ya da belirli bir çevrede kabul edilen ortak davranış kurallarının tümüdür. Uygulamadaki karşılığı “iyi davranış” olan bu ahlak tanımı, davranışların ahlaki yani ahlak kuralları açısından değerlendirilmesine de olanak vermektedir. Yine bu ahlak tanımı; “iyi davranış kurallarının öğretilmesi” anlamını da içermektedir (Onur,1976).

Farklı dil ve kültürlerde ahlak; şu anlamlara gelmektedir:

İngilizce’de ahlak karşılığında kullanılan “moral” kelimesi de Latince mor, moris ve mos kelimesinin çoğulu olan mors kelimesinden türetilmiştir. Sosyolojik anlamda mors, görenek denen, toplum içerisinde yapılması, uyulması toplumca arzu edilen ve beğenilen hareketlerden çok daha fazla yaptırım gücü olan, uyulmadığı ve uygulanmadığı zaman toplumun şiddetle tepki göstermesine neden olan sosyal olarak cezalandırılan davranışlar ya da normlardır. Bu davranış şekilleri ya da normları bütün bir gruba veya bütün bir topluma mal olmuş, yaygın davranış kurallarıdır. Doğruya ve iyiye yönelmeyi sağlar, birey ve toplum için kötü ve zararlı olan, yapılmaması gerekeni belirlemek için vardırırlar. Bunlar, toplumun kültürünün tarihi oluşumu içerisinde zamanla gelişmiş anonim davranış kurallarıdır. Doğruya veya iyiye yönelik olan bu davranış kuralların tümüne o toplum için geçerli olan ahlak kuralları denir (Fromm, 1999).

Farklı sözlüklere bakıldığında ise ahlakın tanımının aşağıdaki gibi çeşitli şekillerde yapıldığı görülmektedir.

Ünlü’ nün (1990) Türkçe Sözlüğü’nde ahlak; bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda buldukları davranış biçimleri ve kuralları olarak tanımlanmaktadır.

Püsküllüoğlu’ nun (2007) Türkçe sözlüğüne göre ahlak 1.İnsanın doğuştan getirdiği ya da sonradan kazandığı bir takım tutum ve davranışların tümü. 2. Kişide huy olarak bilinen nitelik; iyi ve güzel olan nitelikler 3. Toplum içinde bireylerin uymak zorunda buldukları davranış biçim ve kurallar 4. Ahlakbilim “etik” anlamına gelir.

Türk Dil Kurumu' nun Türkçe Sözlüğü' nde ahlak;

1) Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları.

2) İyi nitelikler, güzel huylar.” olarak tanımlanmaktadır.

Hekimoğlu' nun (1993) Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügati' nda ahlak;

1) Huy, tabiat. İnsanların davranış tarzı, tutum ve tavrı.

2) Bir cemiyette makbul ve iyi sayılan davranış kuralları.

3) Bu kural ve kaideleri inceleyen bilim anlamlarına gelmektedir.

Haçerlioğlu' nun (1986) Toplumbilim sözlüğü' nde ahlak; “Belli bir toplumun belli bir döneminde bireysel ve toplumsal davranış kurallarının bütünü ve toplumsal bilinç biçimi” şeklinde tanımlanmaktadır.

Cevizci' nin (1999) Felsefe Sözlüğü' nde ise ahlak; “genel anlamda mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü; bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar bütünü, huy, insanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber oldukları ilkeler bütünü ya da kurallar toplamı”dır.

Psikoloji bilimi açısından, önemli olan ahlak kavramının “ahlaki davranış” olarak tanımlanmasıdır. Ahlaki davranış, bir toplumun ahlaki normlarından bağımsız olarak varolmayacağından, bunlar psikoloji bilimi açısından çok önemlidir. Ahlaki davranıştan söz edildiğinde, ahlaki normlar sistemi için belli bir ölçüde “çevreye” ait olan ondan belli ölçüde etkilenen bireyin açısından bakılmış olur. Bireysel ahlak, salt davranışla sınırlandırılmamalı, ahlaki düşünme ve bilinç süreçlerini de içermelidir. Bu nedenle bir grubun ahlaki daha çok toplumsal ahlak olarak değerlendirilmelidir. Ahlaki bilinç ve ahlaki davranış anlamında ahlak kavramı, toplumsal ahlakın birey tarafından yeniden oluşturulması olarak anlaşılmalıdır (Çiftçi, 2001a).

Psikolojide bu alanda ilk kurumsal ve bilimsel yaklaşım Freud ile başlamış, onu öğrenme kanunları ile zihinsel gelişim yaklaşımı izlemiştir. Bu farklı yaklaşımlar insanın doğasına ilişkin farklı felsefi görüşlerin izlerini taşırlar.

İnsanın doğuştan kötü olduğu ve gelişme süreci içinde yetişkin müdahalesine gerek duyacağı görüşü, psikoanalitik kuram ve izleyicilerini etkilemiştir. İnsanın doğuştan ne iyi ne de kötü özellikler getirmediği, gelişme süreci içinde şartlanma ve öğrenme ile istenilen yönde şekillendirilebileceği görüşü sosyal öğrenme kuramcılarını

etkilemiştir. İnsanın doğuştan iyi olduğu görüşü ise zihinsel gelişim kuramcılarını Piaget tarafından benimsenmiştir.

Zihinsel gelişim yaklaşımı, çocuğun gelişim süreci içinde yetişkin müdahalesine inanmadığı gibi, ahlakın da temelde gelişmiş zihinsel sürecin sonucu olduğu görüşünü ileri sürmektedir.

2. 1. 2. Ahlaki Gelişim Kuramları

Çağdaş psikoloji literatüründe ahlak gelişimini açıklayan 3 kuram vardır

a) Psikoanalitik Kuram

b) Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramı

c) Zihinsel Gelişim Kuramı

2. 1. 2. 1. Psikoanalitik Kuram

Freud'un kurucusu olduğu psikoanalitik kuram psikolojideki ilk ahlak gelişimi kuramıdır. Freud'un ahlak gelişimi alanındaki çalışmalarının çıkış noktasını genelde akıla davranıştan doğarak katı ahlak kuralcılığına yönelen hastalarının bu davranışlarını araştırmak olmuştur.

Freud ahlak gelişimini id, ego ve süper ego ilişkilerindeki denge kavramına bağlamaktadır (Kağıtçıbaşı,1988). İd (alt-benlik) kalıtımsal olarak gelen, iç güdülerini de kapsayan ve doğuştan var olan psikolojik gizli güçlerin tümüdür (Geçtan, 2003). Ego (benlik); kişinin çevresi ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan kişiliğin gerçekçi, uysal üyesi ve bilinç kısmıdır (Kağıtçıbaşı, 1988). Süper ego (üst-benlik); çocuğa ana baba tarafından aktarılan, ödül ve ceza uygulamaları ile pekiştirilen geleneksel değerlerin ve toplumun ülkelerinin içsel temsilcisidir (Geçtan, 2003). Süper ego, "vicdan" ve "ideal ego" yu içerir; bunun bir kısmı bilinçlidir, diğer bir bölümü bilinçaltındadır (Adams, 1995).

Daha geniş anlatmak gerekirse ego, bireyin kendisini çevresinden ayırt etmesiyle içten ayrılarak gelişmeye başlayan benliğin düzenleyicisi olan kişilik alt sistemidir Gerçeklik ilkesine göre çalışır ve dış dünyanın gerçekliğini de iletir. Temel olarak kişiliğin yönetici kısmı olduğu söylenebilir. Çünkü hangi hareketlerin yerinde olduğu ve idin ne şekilde tatmin edileceğine ego karar verir. Bir yandan gerçek dünya, diğer yandan da id ve süper egonun istekleriyle bağdaşmak, bunlar arasında uzlaşma sağlamak zorunda olduğu için bir uyum ve denge mekanizmasıdır. Mantıklı, gerçekçi, akıllı ve pratiktir (Sengün, 2003).

İd, kalıtım yoluyla gelen içgüdüleri içeren psikolojik gizil güçlerin tümüdür. İçgüdü ve isteklerin temsilcisi olan id, saldırganlık ve cinsel içgüdülerin enerji kaynağıdır. Sürekli olarak isteklerine doyum arar, haz ilkesine göre çalışır. Kişiliğin en ilkel kısmıdır ve dış gerçeklerden haberi yoktur. Bilinçdışıdır, kişiliğin kuralsızlığın hakim olduğu alt sistemidir.

Süperego, çocuğun sosyal çevre ile etkileşimi sonucu toplumun ahlaki kurallarının ve değerlerinin içselleştirilmesi ile 3-5 yaşlarında egodan ayrılarak 6- 11 yaşlarında gelişmeye devam eden kişilik bölümüdür (Şengün, 2003). Kişiliğin gardiyanı ve kısıtlayıcı etmeni olarak işlev gören vicdanıdır (Adams, 1995). Bir hareketin doğru ya da yanlış olduğuna karar verir. İd haz arar, ego gerçekliği test eder, süperego ise mükemmelliği arar, id ile zıt görüştedir. Davranışların ahlak kurallarına uygun olup olmadığına karar verir (Şengün, 2003).

Freud tarafından 5 yaş dolaylarında oluştuğu belirtilen süperegonun ortaya çıkmasından önce, çocuk oral ve anal evrelerde sosyalleşme süreci ile yeme alışkanlıkları, tuvalet eğitimi ve saldırganlığın engellenmesi süreçleri içerisinde “ iyi çocuk”, “kötü çocuk” tanımları ile bunlara ilişkin duyguları yaşamaktadır. Bu sürecin devamında süperego gelişiminde ödüllendiren ve cezalandıran ana baba özelliklerinin içselleştirdiği oluşuma “özdeşleşme” denir (Çileli, 1986).

Bu oluşumda ana özdeşleşme, hem kız hem de erkek çocukları için başlangıçta gereksinimlerini karşılayan kişi yani genellikle anne ile gelişir ve her ikisi de annenin sevgisini paylaştığı için babadan hoşlanmazlar. Erkek çocuğun annesine olan bağımlılık duyguları babası ile ilişkilerinde çatışma yaratır ve rakibi olarak gördüğü babanın cezalandırıcı tutumundan etkilenir ve bu duygular çocukta kaygılara yol açar. Çocuk bu sorununa çözüm bulmak amacıyla babasına karşı oluşturduğu olumsuz duyguları, babasının özelliklerini, toplumun da beklentileri doğrultusunda benimseyerek bastırmaya çalışır.

Freud, kız çocuklarının süper ego oluşumu içerisinde özdeşleme süreçlerinin bu kadar zorlayıcı olmadığı görüşündedir. Kız çocukları bu devrede annelerinin yerine babalarına yönelttikleri düşkünlüğe karşın ortak olarak gördükleri annelerine karşı duydukları düşmanlık duygularına çözüm getirebilmek için, daha önce zaten anne doğrultusunda olan özdeşleşmeyi, yine toplumun beklentisi doğrultusunda annenin özelliklerini içselleştirerek pekiştirirler.

Freud; aşırı kuralcı kişilerin, ana- baba ve çevrelerine duydukları olumsuz duyguları onay görmek korkusu ile bastırmaya çalıştıklarını, kuvvetli süper ego oluşumlarının ana baba değerine paralellikten çok onlara duyulan kızgınlık duyguları ile ilişkili olduğu görüşünü de getirmiştir.

Psikanalitik kavramlar doğrultusunda ahlak gelişimine değinen bir kuramcı da Erik Erikson' dur.

Erikson' a göre süperego gelişimi sekiz evreden oluşan insan evrelerinin üçüncü evresinde oluşmaktadır. Çocuğun 3. evreyi, suçluluk duygularına ağır basan bir girişkenlik duygusu ile geçebilmesi büyük ölçüde ebeveynin çocuğun başlattığı etkinliklere nasıl tepki gösterdiğine bağlıdır. Etkinliklere yeterli serbestlik verilen çocuklar girişkenlik duygularını pekiştirirler. Ayrıca girişkenlik, ebeveyn çocukların sorularını cevapladıkları, alaya almadıkları ya da oyun etkinlikleri engellenmediği zaman da gelişir. Diğer yandan ebeveyn, çocuğa motor etkinliklerinin kötü, sorularının saçma, olduğu duygusunu verirse, daha sonraki evrelere taşınabilecek bir suçluluk duygusunun gelişmesine neden olabilir.

Bu 3. evre çocukta vicdanın geliştiği dönemdir. Çocuk artık içinden gelen sesleri de duyar, kendini vicdanının sesine göre cezalandırır. Bu dönemdeki tehlike, suçluluk duygusudur. Çocuktaki ebeveyn ya da çevre korkutmaları üstbenlikçe yürütülür. Çocukta girişim kısıtlanması ve suçluluk duyguları edilgen, ürkek ve bağımlı bir kişilik gelişmesine neden olabilir (Şengün, 2003).

Çalışma kavramının geliştiği 4. evreyi izleyen 5. evre, ahlak gelişimi açısından ağırlığı olan diğer bir evredir. Ergenlik dönemini kapsayan bu evrede "kimlik karmaşası" yer alır. "Yakınlığa Karşı Yalnızlığın" çözümünün yer aldığı 6. evrede ise genç yetişkin toplumun gerçekleri ile uyuşma, görev yaşına ve cinsel beraberliğe ahlaki bir yorum getirerek yetişkinlik dönemine ilerler (Çileli, 1981).

2.1. 2. 2. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramı

Toplumsal Öğrenme Kuramları, ahlaki gelişimi vicdan, süper ego ve zihinsel gelişim evreleri gibi soyut kavramlarla incelemenin, inceleme ve gözlem olanağı vermedikleri için geçerli olmadıkları görüşündedirler (Çileli, 1986).

Öğrenme Kuramları çerçevesinde Bandura ve Walters Sosyal Öğrenme ve Kişilik Gelişimi Kuramlarını büyük ölçüde taklit ve model aracılığı ile öğrenme üzerinde

yoğunlaştırmışlardır ve taklidin sadece onaylanan değil, aynı zamanda onaylanmayan davranışların edinilmesindeki önemini vurgulamışlardır (Çileli, 1986). Çocuğun model olarak kabul ettiği bir ana- babası veya diğer önemli bir yetişkin vardır ve çocuk başlangıçta hangi davranışları sürdürüp, hangilerini bırakacağını dışsal ödül veya ceza kontrolleri yoluyla öğrenir. Olasılıkla, pekiştirilen ve kabul edilen davranışlar daha sonra içselleştirilir. Ve kişinin kendini kontrol etmesi için temel bir ilke haline gelir. Diğer bir anlatımla ahlaki davranış, öğrenilen ve sürekli pekiştirme ile yerleşen herhangi bir başka davranış gibidir (Adams, 1995).

Toplumsal Öğrenme Kuramında çocuğun ahlak gelişimini belirleyen, kültürel normların doğru veya yanlış değerler olarak içselleştirilmesidir. Bu yaklaşımda değerler görecelidir ve birey doğduğu ve büyüdüğü kültüre bağlıdır. Ergenlik döneminde, yaşıt grubu etkileşimi önem kazanır, çünkü ergenler destek ve onaylamak için yaşıtlarına yönelirler. Ancak neyin ahlaki olduğunun kültürel aktarımdaki araçları, ana babalarıdır. Bu açıdan toplumsal öğrenme kuramı ve psikanalitik kuram birbirine benzer, her ikisi de ahlaklılığın kaynağını ana babadan aktarılan değerlerin içselleştirilmesine bağlar.

Toplumsal Öğrenme Kuramına göre ana baba disiplininin türü, çocuğun erken yaşlardaki kontrolleri içselleştirme yeteneğinde merkezi bir rol oynar. Bir davranışın, niçin onaylandığını ya da onaylanmadığını açıklayan ana babalar çocuğun ne istediğini anlamasını kolaylaştırıp, kendi davranışlarının sonucunu tahmin etmesine yardımcı olurlar. Öte yandan ana babanın saldırgan davranışlarının öğrenilmesine yol açmadığı, bunun yerine çocuğu daha da saldırganlaştırdığı ortadadır. Kısıtlanmaların sözel olarak ifade edildiği sevgi dolu, sıcak, cezalandırıcı olmayan evlerde yetişen çocukların suç oluşturan davranışlardan kaçınmaları daha olasıdır (Adams, 1995).

Bandura, çocukların istenmeyen davranışlardan kaçınmalarının bu tür davranışlara giren modellerin cezalandırılmalarını görmeleri sonucu da elde edilebileceğini belirtmektedir (Çileli, 1981).

Toplumsal Öğrenme Kuramcıları, sürekli olarak ahlaki davranışa değinmişler ve bu yaklaşımın formüleştirelmesini ahlaki davranışın ve insanların niçin belirli bir şekilde davrandıklarını açıklamasına yönelik oluşturmuşlardır.

Davranışçı Öğrenme Kuramcıları ahlakı, ahlaki davranışlarla eş anlamlı olarak görürler. Bu kurama göre çocuk ne iyi ne de kötü olarak doğar. Ancak farklılığı

oluşturan çevredir ve çocuğun gelişiminde çevrenin merkezi bir rolü vardır. Ahlaklılık ve ahlaksızlık öğrenilmiş davranışlardır. Davranışçı öğrenme kuramcılarında Skinner' a göre ahlak, içinde ceza ve mükafatın çoğunlukla etkili olduğu operant şartlanma sonucunda öğrenilir. Birey ahlakı yargı ve davranışlarını şartlanmayla öğrenir. Çocuk hangi davranışların iyi, hangilerinin kötü olduğunu ödül ve ceza yoluyla kazanır. Çocuk için ödül ile pekiştirilen davranış iyi, cezalandırılan davranış ise kötüdür (Şengün, 2003: 29).

Eysenck, "vicdan"ın belli durum, davranış ve düşüncelerle ortaya çıkan koşullu anksiyete tepkisi olduğunu belirterek, ahlaki değerlerin kazandırılmasının da modern öğrenme kuramı doğrultusunda gerçekleşebileceğini belirtir.

Nash ve Bronfenbrenner yaptıkları kültürler arası araştırma ile çocukların sadece yetişkinlerin sözlü olarak yönelttikleri doğru- yanlış kavramlardan değil, aynı zamanda da onların davranış biçimlerini etkilediklerini ortaya koymuşlardır (akt: Çileli, 1986).

Çocuk, toplumun kabul ettiği davranışları öncelikle ebeveynini ve çevresindeki diğer bireyleri model alarak öğrenir. Ayrıca çocuğun davranışları etrafındaki kişiler tarafından onaylanıp onaylanmamaya bağlı olarak gelişmektedir. Çocuk, eğer çevresinden onay göreceksse o davranışı uygular, eğer onay görmeyecekse o davranışı yapmaktan kaçınır. Çocuk davranışlarını bu şekilde uygulaya uygulaya toplum tarafından onaylanan veya onaylanmayan davranış kalıplarını öğrenir (Özeri, 2001: 55).

Genel olarak davranışçı ve sosyal öğrenme kuramcıları ahlaki davranış ve ahlaki yargı alanında koşullanma kurallarının geçerli olduğu, ceza ve ödüllerle veya model aracılığı ile yetişkinlerin onayladığı davranış kalıplarının öğrenilmesi üzerinde durmuşlardır. Diğer bir kuram olan Zihinsel (Yapısal) Gelişim Kuramı, insanların nasıl yargı verdiklerine ve insanların ahlaki sorunlarına ilişkin akıl yürütme yollarına dayanır.

2. 1. 2. 3. Zihinsel Gelişim Kuramı

Ahlaki yargı gelişimini zihinsel gelişim paralelinde inceleyen iki önemli teorisyen Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg' dir. Zihinsel gelişim kuramı olarak söz konusu iki kuram ele alınacaktır:

a) Jean Piaget' in Ahlaki Gelişim Kuramı

b) Lawrence Kohlberg' in Ahlaki Gelişim Kuramı

a) Jean Piaget' in Ahlaki Gelişim Kuramı

Piaget' in çalışmalarının odak noktasını insan zekası oluşturmuş ve Piaget, zekanın altında yatan zihinsel işlemlerin bir kronolojik devreden diğerine gösterdiği gelişimi açıklayan gelişimsel bir kuram ortaya koymuştur.

Piaget' e göre bütün organizmalar gibi, zihin gelişimi de “örgütlenme” ve “uyum sağlama” değişmez işlevler sonucu gelişir. Bu doğrultuda zihnin gelişimi de organizmanın çevresi ile ilişkisi sonucu “özümleme” ve “uyum sağlama” süreçleri ile gerçekleşir. Özümleme ile organizma çevreden gelen uyarıcıları mevcut yapılarına göre içe alır. Bu uyarıcıların mevcut yapılarla yorumlanmayan yeni unsurlar içermesi ile de zihinsel çelişki sonucu, bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için uyum sağlama sürecine başvurur. Uyum sağlama, organizmanın özümlediği yeni bilgiler doğrultusunda mevcut yapılarını değiştirmesidir. Organizma bu süreçleri tekrar yaşayarak gittikçe daha üstün yapılara ulaşmaktadır. Bu yapılar gelişim boyunca niteliksel değişimler göstermektedirler. Piaget farklı yapısal özellikler gösteren dört temel zihin gelişim dönemi belirlemiştir. Bu dönemlerde bebeklikten yetişkinliğe kadar kazanılmış reflekslerden nasıl psikolojik yapılar oluştuğunu, bu yapıların nasıl davranışsal şemalara dönüştüğünü ve yaşamın ikinci yılında tasarımlama sonucu nasıl zihinsel örüntüler haline geldiğini, bu zihinsel örüntülerin ise çocukluk ve ergenlik dönemlerinde yetişkin düşüncesini belirleyen zihin yapılarına ne şekilde dönüştüğünü 4 ana dönem içinde ortaya koymuştur. Bu dönemler:

1- Duyusal- Devinim Dönemi (Doğum- 2 yaş arası)

2- İşlem Öncesi Dönemi (2- 7 yaş arası)

3- Somut İşlemler Dönemi (7- 11 yaş arası)

4- Soyut İşlemler Dönemi (11-.....)

Piaget, genel ahlak oluşumunda geçerli kuralları ortaya çıkarabilmek için çocukların oyun kurallarını nasıl algıladıkları konusuna eğilmiştir. Çünkü Piaget, “ahlak bir kurallar sistemidir ve ahlak gelişimini bireyin bu kurallara saygıyı nasıl geliştirdiğini ortaya koyarak inceleyebiliriz.” demektedir (akt: Özgüleç, 2001).

Bu amaçla Piaget, yetişkin ödül veya cezaları ile öğrenilmeyen, bu nedenle de yetişkin etkisinden uzak olan kaydırak oyununun kurallarının nasıl olduğunu incelemeye

başlamıştır. Çocuklar oyun oynarken onları gözlemlemiş ve onlara çeşitli sorular sorarak onların oyun hakkındaki düşüncelerini almıştır.

Çocukların düşünce biçimlerini her yönüyle inceleyen Piaget, çocukların doğru ve yanlışla ilişkin yargılarının yaşlarına bağlı olarak değiştiğini gözlemlemiştir. Aynı şekilde kuralların yorumlanış biçimleri de yaşlara göre değişiklikler göstermiştir (Kağıtçıbaşı, 1988).

Kuralların öğrenilmesi ile ilgili araştırması sonucunda Piaget şu evreleri belirlemiştir:

a) Devinimsel Evre (0-2) : Bu evrede çocuk tek başına oynar, amacı devinim etkinliklerde bulunabilmektir.

b) Ben Merkezli Evre (2- 7) : Bu evrede çocuk, büyük çocukları taklit etmeye başlamıştır. Ancak bu taklit tutarlı değildir. Kuralların farkındadır, fakat bunların doğasını kavrayamaz. Bu evrede arkadaş aranır. Ancak oyun toplumsal bir etkinlik değildir. Her çocuk arkadaş beraberinde kendi oyununu oynar, kazanma fikri henüz yerleşmemiştir. Bu evre “kısıtlayıcı ahlak” ile kuralların anlamının kavranmadan, yüzeysel gerçek olarak algılandıkları ahlaki gerçekçilik özellikleri ile belirlenen bir evredir. Kurallar yetişkinler veya tanrı tarafından konmuştur; en ufak bir değişiklik, onları çığneme olarak algılanır (Çileli, 1981).

c) Başlangıç halinde İşbirliği (7- 10): Çocuk bu dönemde oyunun sağladığı hareket etmeye yönelik zevklerinden, kuralların anlaşılması ile çocuklar arasında sağladığı yarışma zevkine doğru bir geçiş yapar. Kuralların mahiyeti tamamen anlaşılmasa da, sosyal grup içindeki etkinlikleri sürdürebilmek için gereklidir. Bu dönemin sonlarına doğru kurallara bağımlılık özelliği azalmaya başlar. Çocuklar arasında işbirliğine dayanan oyunların oynanması bu dönemde görülmektedir.

d) Kuralların Düzenlediği Evre (.....): Bu evrede çocuklar, karşılıklı anlaşmaya dayalı olarak kuralları değiştirebilirler. Çocukların kendi aralarında çeşitli şekilleri deneyerek kuralları düzenledikleri görülür. Bu durum artık ben merkezli düşünceden kurtulması ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden çocuk bir başkasının bakış açısını algılayabilecek bir düzeye gelmiştir. Bu tamamen çocuğun zihinsel gelişimine bağlı olarak gerçekleşir. Bunun sonucunda çocuk bağımlı ahlaktan kurtularak işbirliği ahlakına geçer ve bağımsızlığa ulaşır.

Piaget, çocuğun ahlaki yargı bakımından olgunlaşmasındaki gelişimi; özel kurallara dayanan ahlaktan, neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkında genel kavramlara

ulaşmak, sınırlama ahlakında yardımlaşma ahlakına geçiş olarak tanımlar (Başal,1992).

Piaget' e göre ahlak gelişimi bilişsel gelişime paralellik göstererek farklı nitelikler taşıyan ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıkmaktadır. Yaşı ne olursa olsun her bireyin bilişsel gelişimin en son basamaklarına kadar ulaşabilmesi beklenmemektedir. Biyolojik olgunlaşma ile birlikte öğrenme yaşantıları bilişsel gelişimde ulaşılabilir düzey üzerinde belirleyici olmaktadır. Aynı durum ahlak gelişimi için de geçerlidir (Sugarman, 1987).

Piaget ahlak gelişimini birbirini izleyen 3 evrede ele almıştır.

1- Ahlak Öncesi Evre (0-5) : Kurallara uyma kavramının olmadığı evredir.

2- Bağımlı Evre (5-8) : Doğrunun kurallara harfiyen uyma, otorite ve cezaya boyun eğme olarak algılandığı evredir.

Bu dönemde kuralların sabit ve değişilmez olduğuna inanılır. Bunlar, büyüklerce zorla kabul ettirilen şeylerdir. Çocuk ahlak kurallarının anlamını bilmez. Bir şeyler kötüdür, çünkü yetişkinler onun kötü olduğunu söylemektedirler (akt: Özgüleç, 2001).

3- Bağımsız Ahlak Dönemi (8- 12): Piaget, çocuğun yaşı ilerledikçe olgunlaşmasının ve çevrenin de etkisiyle bağımlı ahlakı bırakıp, bağımsız ahlaka yönelerek daha olgun adalet yargılarına ulaştığını belirtmiştir.

Piaget ahlak öncesi evre, bağımlı evre ve bağımsız evrenin ortalarına kadar çocukların dışa bağlı olduklarını saptamış ve bu gelişimi iki dönem halinde ele almıştır.

a) Dışa Bağlı Dönem: *Çocuklar ahlaki yargıları açısından başkalarına bağımlıdır. Yetişkinler tarafından konulan kuralları sorgulamadan kabul ederler. Çocuklar için, daha fazla fiziksel zarara yol açan suçlar, daha az fiziksel zarara yol açan suçlara göre daha kötüdür.*

b) Özerk Dönem: (11yaş....): *Çocukların yaptıkları değerlendirmeler “görelilik” kazanmaya başlamaktadır. İçinde bulunulan koşulları dikkate alarak değerlendirmeler yapan çocukların, ahlaki yargıları ve kuralları uygulayışları esneklik göstermektedir. Bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna karar verirken davranışın altında yatan niyet de dikkate alınır.*

Sonuç olarak Piaget, ahlaki gelişimle bilişsel gelişim arasında bir paralellik kurarak soyut işlemler dönemine doğru ilerledikçe çocukların dışa bağlı dönemden özerk döneme doğru geçtiklerini ifade etmiştir (Özgüleç,2001:10).

b) Lawrence Kohlberg' in Ahlaki Gelişim Kuramı:

Kohlberg' in geliştirdiği kuram, Piaget' in çalışmalarından kaynaklanmıştır. Piaget' in kuramını yeniden ele alan ve genişleten Kohlberg ahlak gelişimi açıklamasını ahlaki eylemden çok ahlaki yargının gelişimine dayandırmaktadır. Bu yaklaşımın temel kabullerinden biri, kognitif büyümenin dünyayı kavrayıştaki kalitede değişimlere neden olduğudur. Çocuklar, gençler ve yetişkinler zaman, mekan, töz, gerçeklik, nedensellik soruları ve iyi- kötü ve kimlik problemleri ile meşgul olan filozoflar olarak telakki edilmelidir (Çiftçi, 2001a).

Ahlaki evre kavramı, zihinsel akıl yürütmenin ahlak alanına uygulanması ile ortaya çıkmıştır. Ahlaki akıl yürütme Kohlberg' e göre zihinsel işlemlerin gerekli olduğu ama yeterli olmadığı kendine özgü bir yapısal değişmeyi gerektirmektedir. Her evrede bireyin “doğru” diye düşündüğü şeyin ne olduğunu belirleyen düşünce yapısı önemlidir (Koyuncu, 1983).

Kohlberg' in ahlaki gelişim teorisi belli bazı niteliksel özelliklere sahiptir. Bunlar aşağıda özetlenmiştir:

- 1- Evreler değişmez bir ardışıklıktadır. Bireyler evre atlayamamakta, karışık bir düzende bir evreden diğerine geçememektedirler. Kültürel faktörler bu geçişleri hızlandırabilmekte, fakat sırasını değiştirememektedirler.
- 2- Gelişim herhangi bir evrede sona erebilmektedir. Kohlberg' e göre yetişkinlerin çoğu dördüncü evrede kalmaktadırlar. Çok az bir kısmı ise beşinci ve altıncı evrelere yükselebilmektedirler.
- 3- Bireyin ahlaki yargısı ara sıra bir üst ya da alt evreye yoğunlaşmakla birlikte, baskın olarak bir evreye yoğunlaşmaktadır.
- 4- Birey, baskın olduğu evre düşüncesinden bir üst düşünceye yöneltilebilir, ancak bir alt evre düşüncesine yöneltilemez. Örneğin, ikinci evrenin egoist bireyi, cezalandırma korkusunun temel olduğu bir alt evreye yöneltilemez, ancak aile, akranlar gibi gruplara bağlılığa yöneltilebilir.
- 5- Yaş, her zaman gelişimin göstergesi değildir. Çünkü, bazı gençler, yetişkinlerden daha yüksek evrelere ulaşabilirler.

6- Bilişsel gelişim, ahlaki gelişim için gerekli, ancak yeterli değildir. 12 yaşından küçük çocukların, ahlaki gelişimin üst evrelerine çıkamamalarının nedeni bu evrelerin, soyut bilişsel yetenekler, özellikle soyut muhakeme yeteneği gerektirmesinden kaynaklanır.

7- Empati, ahlaki gelişim için gerekli olmakla birlikte, yeterli bir koşul değildir.

Bireyin, toplumun ne olduğunu anlaması ve karşılıklı saygıya dayanan doğru ve yanlış davranışları yargılaması empati yolu ile olmaktadır (akt: Çırak, 2006).

Kohlberg' in metodu, ahlaki yargılamanın basamaklarının tahmini için, önceden ahlaki ikilemleri tanıtan hikayelerin verildiği yarı standart, yapısal bir mülakattan oluşur. Bu hikayelerde mülakata katılan kişiden ikilemlerle karşılaştıkları bir durumu tasavvur etmesi istenir.

Kohlberg' in örneğini Chicago'nun orta ve düşük sosyo ekonomik düzeyinden yaşları 10- 16 arasında değişen 72 çocuk oluşturmaktadır. Daha sonra örneğine diğer Amerikan şehirlerinden ve farklı ülkelerden genç suçluları, erkek ve kız çocukları da dahil etmiştir. Hikayelerden bir tanesi Heinz dilemmasıdır ve şöyledir (Crain, 1985).

“Avrupa’ da bir kadın kanserin bir türünden dolayı ölmek üzeredir. Onu ancak doktorun söylediği bir ilaç kurtarabilecektir. Bu ilaç aynı şehirde yaşayan bir eczacı tarafından yeni keşfedilmiştir. İlacın fiyatı çok pahalıdır. Eczacı ilacı kendisine mal olduğundan 10 kat daha fazla para talep etmekte, 2.000 marka mal olan ilaç için 20. 000 mark istemektedir.

Hasta kadının kocası Heinz, ona ödünç para verebilecek kişi ve kurumlardan bir miktar para elde eder, fakat toplayabildiği para sadece 10.000 marktır. Heinz bu parayla birlikte eczacıya gider ve ona karısının ölüm döşeğinde olduğunu anlatır. Bundan dolayı kendisine ilacı daha ucuza satmasını veya bir kısmını daha sonra ödemek üzere vermesini rica eder. Eczacı da bu ilacı kendisinin keşfettiğini ve bundan para kazanmak istediğini belirterek bunu kabul etmez. Heinz tüm yasal yollara başvurmuş ve bir sonuç alamamıştır. Çaresiz kaldığı bu durumda Heinz, karısını kurtarmak için ilacı çalması gerekip gerekmediğini düşünmektedir.”

Sizce Heinz ilacı çalmalı mıdır? Neden evet ya da neden hayır?” (akt: Çiftçi, 2001a).

Kohlberg' e göre mülakata katılan kişilerin verdiği yanıtların “evet” ya da “hayır” olmasının önemi yoktur. Önemli olan cevabın dayandığı sebep yani ilacı niçin çalması ya da çalmaması gerektiğidir. Yani cevabın içeriği değil, yapısıdır. Görüşmeci, mülakata katılan kişiye bunu tespit etmeye yarayan bir dizi soru sorar. Örneğin bu ikileme iki farklı çocuk şu şekilde cevap verebilir: 1. çocuk: “Heinz ilacı çalmalı, çünkü onun karısı çok önemli biri olabilir veya çok parası vardır.” 2. çocuk:

“Heinz ilacı çalmamalı, çünkü eğer çalarsa polis onu hapse atar.” Bu yanıtlar içerik olarak birbirinden farklıdır. Birinci çocuk çalması gerektiğini, ikinci çocuk çalmaması gerektiğini belirtmiştir. Fakat yanıtlar yapı bakımından aynıdır. Her iki cevapta da kadının yaşamının ahlaki değeri dikkate alınmamış, eylemin maddi boyutu dikkate alınmıştır (Çiftçi, 2001a).

Görüşmeci çocuğun gerekçelendirme biçimini anlamak üzere sorular sorarak, aşağıdakilere benzer farklı ikilemler vererek mülakata devam eder.

“Önemli insanın mı yoksa birçok önemsiz insanın mı yaşamını kurtarmak daha iyidir?”

“Bir doktor acı çekmekte olan ölüme mahkum bir hastasını kendi isteği üzerine “acıdan kurtarmak için” öldürmeli midir?”

Bu soruların doğru ya da yanlış yanıtları yoktur. Kohlberg, çocukların farklı gerekçeler ileri sürmelerinden yola çıkarak, denekler tarafından verilen kararların arkasında yatan akıl yürütmenin genellikle yaşa bağlı olarak ayırt edilebilir örüntülere ayrıldığını bulmuştur. Kohlberg, çalışmalarından elde ettiği bulgularla her biri iki evreden oluşan 3 düzey tanımlamıştır.

Kohlberg’ in Ahlaki Yargı Evreleri:

Düzye I: Gelenek Öncesi

1. *Evre: İtaat ve Ceza Yönelimi*
2. *Evre: Bireysellik- Amaca Yönelik Alış- Veriş*

Düzye II: Geleneksel

3. *Evre: İyi Çocuk Yönelimi*
4. *Evre: Toplumsal Sistem ve Vicdan*

Düzye III: Gelenek Ötesi

5. *Toplumsal Sözleşme ve Bireysel hak*
6. *Evensel Ahlak İlkeleri*

Düzye I: Gelenek Öncesi Düzye: Kohlberg, bu evrede 9 yaşın altındaki çocukların, bazı ergenlerin ve yetişkin cinayet suçluların bulunduğunu belirtmiştir. Bu evrede doğru ya da yanlış olanı algılamak için çocuğun kullandığı ölçütler dışsaldır. Eylemin doğru ya da yanlışlığını belirleyen eylemin sonucudur (Kohlberg, 1984). Kendi gereksinimleri ön plandadır. Bakış açıları egoisttir. Bu dönemde çocuk; iyi- kötü,

doğru- yanlış davranışı o davranışı onaylayan kişinin fiziksel gücüne ve davranışla ilgili ödül- ceza ilişkisinin sonucuna göre değerlendirmektedir (Acuner, 2004: 40).

1. Evre: İtaat- Ceza Yönelimi: Bu evrede doğru davranış, kurallara uyan, otoritenin izin verdiği davranıştır. Bu dönemde güçlü otoritenin oluşturduğu, sabit ve değişmez olan kurallara mutlak itaat söz konusudur (Crain, 1985: 118). Davranışın iyi ve kötü olarak değerlendirilmesi, tamamen otoritenin o davranışına yönelik ödül veya cezasına göre belirlenir. Bu evredeki çocukların Heinz' in ikilemine verdikleri cevaplar; Heinz' in ilacı çalmasının doğru olmadığı bunun nedeninin de yasalara aykırı olduğu ya da ilacı çalmanın cezalandırılan bir davranış olmasına bağlanması şeklindedir (Crain, 1985: 118).

Sonucu az zarara yol açan davranış, çok zarara yol açana göre daha iyidir. İki bardak kıran, bir bardak kırana göre daha kötü bir iş yapmıştır. Davranışın yapılamama nedeni cezadan kaçılmasıdır (Kulaksızoğlu, 1998).

Bu dönemde çocukların kendilerini toplumun bir üyesi olarak görmezler. Yetişkinler kuralları koyarlar, onlar da bu kurallara uymak zorundadırlar (Kohlberg ve Turiel, 1971).

2. Evre: Bireyselcilik- Amaca Yönelik Davranış: Bu evrede bireyin kendi çıkarları ön plandadır. Çıkara dayalı bir alış veriş söz konusudur. Doğru davranış, bireyin çıkarına hizmet eden davranıştır. Yani kurallara ihtiyacını karşıladığı sürece uyulur. Her şeyin karşılıklı olduğu düşüncesi hakimdir (Kohlberg, 1974). “Sen benim çantamı çizdin, o halde ben de seninkini çizeceğim.” şeklindeki düşünce tarzı buna örnek olabilir (Crain, 1985: 118).

Bu dönemde somut düşünce şekli söz konusudur. Otoritenin de yanılabilceği bu evrede fark edilmeye başlanır. Otoriteyi algılamadaki değişiklik, bireyin topluma daha bütüncül bir şekilde bakmasını sağlamakta ve kendini başkalarının yerine koyarak düşünme becerisinin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Acuner, 2004).

Düzey II: Geleneksel Düzey: Bu düzeyde gelenek öncesi düzeydeki “ben merkezci” bakış açısı terk edilerek, kişinin kendi davranışları kadar değerli olan, diğer bireylerin ve toplumun bireyden beklediği davranışlar da önemli hale gelmeye başlar.

Birey; yalnızca toplumun veya otoritenin kurallarına, beklentilerine, geleneklerine uymakla kalmaz, ayı zamanda bu düzeydeki kuralları destekler, haklı görür ve sadakat gösterir (Çileli, 1986).

Bu düzeye geçişte en önemli bilişsel farklılık, rol alma ya da empati kurma becerisinin gelişmeye başlamasıdır. Birey, olaylara bir başkasının bakış açısından bakmaya başlar (akt: Çırak, 2006).

3. Evre: İyi Çocuk Yönelimi: Bu evrede iyi olmak; başkalarına yardım etmek, onları memnun etmek ve onlar tarafından takdir edilmektir (Kohlberg, 1968). Davranışlar niyete göre değerlendirilmeye başlanır. 2. evredeki “mutlak eşitlik” yerini “adalet” e bırakmaya başlar. Hem kendi gözünde, hem başkalarının gözünde iyi olmak önemlidir. Onay görmemek ve sevilmemek kaçınılması gereken davranışlardır (Kulaksızoğlu, 1998).

Bu evredeki bireylerin Heinz’ ın ilacı çalmasını şu şekilde değerlendirirler: “ Heinz ilacı çalmakta haklıdır, çünkü karısının hayatını kurtarmak istemiştir. Sevdiği kadını ölümden kurtarmak istediği için niyeti iyidir.”

4. Evre: Toplumsal Sistem ve Vicdan: Bu evrede tek başına iyi niyetin yeterli olmadığı, yasalara uymanın bir sorumluluk olduğu düşüncesi baskındır. Toplumsal düzenin sürmesi için yasalara mutlak surette uyulmalıdır. Kanunların korunması, bağlı olunan kurum, grup veya topluma katkıda bulunmak ve başkalarının beklentilerine saygı duymak gerekli görülür. Bu yönde davranmanın gerekçesi, bir bütün olarak toplumun sürekliliğini sağlamak, “herkes yaparsa ben neden yapmayayım” mantığı ile sistemden doğabilecek bozulmalardan sakınmak ve toplumun öngördüğü sorumlulukları yerine getirebilmek için kendini vicdanen sorumlu hissetmektir (Adams, 1995).

Düzye III: Gelenek Ötesi Düzye: Bu düzeyde insan yaşamı kutsal ve evrensel bir doğru olarak algılanır ve insan haklarının gözetildiği evrensel değerler benimsenir. Bu düzeydeki birey; toplumun kurallarını anlar, kabul eder, aynı zamanda da kuralların oluşturduğu genel ilkeleri yapılandırabilir, gerektiğinde bu ilkelere bağlı olarak kuralları değiştirmeye çaba harcar ve daha iyi bir toplum yaratabilecek ilke ve değerlerle ilgilenmeye başlar (Çırak, 2006).

5. Evre: Toplumsal Sözleşme ve Bireysel Haklar: Bu evredeki bireyler için doğru olan davranış, insanların farklı düşünce ve değerlere sahip olduklarını bilme, bu göreceli değerleri toplumun üzerinde değerler oldukları için koruma, yaşam ve özgürlük gibi temel hakları çoğunluğun görüşüne ters düşse bile korumaktır (Çırak, 2006).

Birey “toplum için iyi olan nedir?” sorusunu sormaya başlar.

Birey şuna inanır ki, toplum için farklı sosyal gruplar farklı değerlere sahiptir. Fakat buna rağmen insanlar iki noktada uzlaşırlar. Birincisi; insanların özgürlük ve yaşam hakkı gibi korunması gereken temel haklarının olduğunun kaçınılmazlığı, ikincisi de bazı demokratik hakları korumak için yasalar yetersiz kaldığında, yasaların değişmesi gerektiğiyle ilgili istektir (Crain, 1985).

Heinz’ ın ikilemi evre 5’ e göre değerlendirildiğinde, demokratik hakların korunduğu noktaya kadar yasaların çiğnenmesi haklı görülmemiş, fakat kişinin temel hakları tehlikeye girdiğinde (yaşam gibi) yasalar değiştirilebilmiştir. Heinz ikileminde de kocasının görevi karısının yaşamını kurtarmaktır. Yaşam dışındaki her şeyde yasaları korumak gerekir, fakat burada yaşam sahip olunan mal- mülkten daha önemlidir (Kohlberg, 1976).

6. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri: Evre kategorisindeki en üst evre, evrensel ahlak ilkesidir.

Bu evrede “tersine çevrilebilirlik” ve “evrenselleştirilebilirlik” gibi felsefi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu kavram, hak ve görevlerin yer değiştirmesine dayalı mantıksal bir anlayışı temsil eder. Bir kimsenin hakkı, diğer bir kimsenin görevini işaret eder, bir kimsenin görevi de, bir başkasının haklarıyla ilişkilidir. Çelişkili durumlarda, bu görünüm tersine çevrilebilir yani empati yoluyla adil, dengeli çözümler bulunabilir.

Evrenselleştirilebilirlik kavramında ise, tersine çevirme yoluyla verilen adil ve dengeli kararın herkesçe paylaşılan ve benimsenen adalet anlayışını simgelediği belirtilmektedir (Ersoy, 1997).

Bu evredeki bireylerin sahip olduğu ahlaki inançlar çoğu zaman toplumdaki çoğunluk tarafından kabul edilen sosyal düzenle çatışma hindedir. Vietnam Savaşı’ na karşı gösteri yapan ve şiddete karşı olan öğrenciler, gelenek ötesi dönem özelliğini gösterirler.

Kohlberg’ in evre teorisine göre bazı bireyler birinci düzeyden daha yukarıya çıkamamaktadır. Toplumun büyük çoğunluğu dördüncü evrede bulunmaktadır. Kohlberg, en yüksek evreye ulaşanların çok ender olduğunu ve bu kişilerin Gandhi, Martin Luther King gibi dünyaca ünlü kahramanlar olduğunu açıklamıştır (Crain, 1985).

Kohlberg, kültürel farklılıkları kabul etmekle beraber bütün toplumlarda insan hayatının değerinin ve korunmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Evrensel olarak nitelendirdiği bu değerlerin her toplumda var olduğunu, ancak bu değerlere ilişkin olarak durum almanın farklılık gösterdiğini ileri sürmektedir. Ahlak gelişimi evresi bireyin çelişkili durumlarda çevresindeki insanlarla nasıl ilişki kuracağını belirlemektedir. Bu ilişkinin yapısı ise bireyin zihinsel yapısı ve rol alma olanaklarıyla sınırlıdır (Akkoyun, 1987).

Kohlberg'e göre, bütün kültürlerdeki insanlar; adalet, demokrasi, merhamet, dürüstlük, iyilikseverlik, hayırseverlik, eşitlik, saygı, özgürlük, vatandaşlık hakları gibi aynı temel ahlaki kavramları kullanırlar ve kültür farkına bakmaksızın, bütün bireyler, akıl yürütme evrelerinden geçerler. Ayrıca, tüm toplumlarda, etik ilkelerin gerekli olduğu ve değerlerin ihlalinde, ahlak yaptırımlarının uygulanması gerektiği konusunda uzlaşma vardır. Bireyler arasındaki farklılık, yalnızca evreleri ne hızla geçtikleri ve nereye kadar ilerledikleri açısından ortaya çıkar (Onur,1997).

2. 2. Ana Baba Tutumları İle İlgili Kuramsal Açıklamalar

Ailenin çocuk üzerindeki etkileri çocuk henüz anne karnındayken başlar. Ailenin çocuğun doğumuna karşı çok isteksiz olması ya da annenin bebeğin gelişine duygusal anlamda olumsuz tepkilerinin yoğunluğu, kızgınlığı, fiziksel ve ruhsal yorgunluğu, mutsuzluğu gibi bilinçli ya da bilinçsiz düzeyde anne adayını etkiler ve annenin bu olumsuz duygu durumu ve heyecanları anne kanı ve hormonları yoluyla bebeğe geçer. Böylece annenin duyguları, tepkileri çocuğun daha annenin karnında iken etkilemeye başlamış olur. Bu bilinçli ya da bilinçsiz duygular ve heyecanlar sürekli ve uzun süreli ise bütün bunlar doğumdan sonra bebeği olumsuz etkiler (Örgün, 2000).

Çocuğun kişiliğinin oluşumu, karakterinin biçimlenmesi ve benlik saygısının gelişimi, büyük ölçüde özdeşim modelleri olan anne babanın kişilik yapılarına ve çocuğa yaklaşımlarına bağlıdır. Kendine güveni olan anne ve baba bu özgüvenlerini çocuklarına da yansıtır, güvenli olmalarını sağlarlar. Anne ve babanın davranışlarını kendine model olarak alan çocuk, böylelikle istenen ve istenmeyen davranışları onlardan öğrenecek, kendini bu doğrultuda yönlendirecektir. Ancak çocuğun, anne ve babasının tavırlarını benimseyebilmesi için anne baba ve çocuk üçgeni arasında sevgi, saygı ve güven olması gerekir. Anne ve babanın birbirlerine karşı olan ilişkilerinin

sevgi ve saygı temeline dayanması, gerek çocuğun cinsiyetine özgü rolü benimsemesi, gerekse de özdeşleşmesi açısından büyük önem taşır (Yavuzer, 2001: 39).

Ailenin yapısı ve çocuğa karşı tutumlarının, çocuğun kişilik gelişimi üzerinde çok etkili olduğu birçok değişik kuramcı tarafından da bilinen ve inceleme konusu olan bir konudur. Örneğin Maslow, hayatın ilk yıllarında çevrenin özellikle ana babanın göstereceği sevgi ve şefkatin çocuğun ileride kişilik gelişimi üzerinde olumlu etkileri olacağını ileri sürer. Ona göre, çocuğun saygı görme ve sevilme ihtiyacı, temel fizyolojik gereksinimleri kadar önemlidir. Bu ihtiyaçlara dikkat edilmeli ve yeterince karşılamaya çalışılmalıdır. Ana babaların yapması gereken, çocuğa seçme olanağı vermek ve ihtiyaçlarını çekinmeden söyleyebileceği rahat, kabul edici bir atmosfer yaratmaktır (Örgün, 2000: 21).

Jung' a göre, yaşamın ilk yıllarında çocuğun ayrı bir kimliği yoktur ve psişesi de ana babasının psişelerinin yansımalarından oluşur. Bu nedenle ana babanın ruhsal sorunlarının çocukta yansınması da kaçınılmaz bir durumdur.

Çocuk okula başladığında ebeveyniyle özdeşiminde bir çözülme başlar. Bu dönemde ebeveynin çocuğuna karşı koruyucu tutumlarını sürdürmesi, onun yerine karar vermesi ve onu yeni deneyimlerden alıkoymasını çocuğun bireyselleşmesini zedeler. Bireyleşme sürecine zarar veren tutumlardan biri, ana ya da babanın kendi kişiliğini çocuğa zorla kabul ettirmeye çalışması, ya da kendisinde eksik bulduğu yönleri çocuğun geliştirmesini bekleyerek çocukta ego şişmesine neden olmasıdır. Örneğin içe dönük bir ebeveyn, çocukların da kendileri gibi olmasını ya da tam karşıtı, dışa dönük olmasını bekleyebilir (Geçtan, 2005: 181).

Fromm da çocuğun tüm karakterinin ailesi tarafından şekillendirildiğine inanmaktadır. Aileler toplumun psikolojik ajanlarıdır ve çocuğa toplumun değerlerini, yaşam biçimlerini, rol becerilerini ve kavramları iletirler. Çocuğun karakteri, toplumun özelliklerini ona yansıtan ailesi tarafından biçimlenir. Böylelikle bir topluma ait birey o toplumun karakter eğilimlerini üzerinde taşır. Fromm buna “sosyal karakter” demektedir (Fromm, 1999).

Bir kişi eğer oral- bağımlı veya anal- inatçı bir kişilik geliştirmişse bunun nedeni ailenin çocuk yetiştirme yöntemleridir. Çocuk yetiştirme yöntemlerinin dışında ailenin tüm aile içi ve dışı ilişkileri kişilik gelişiminde rol oynar. Ev ortamı sevgi

dolu, kabul edici, koruyucu, dostça ise çocuk alıcı- bağımlı eğilimler geliştirebilir. Zira alıcı ve bağımlı olarak mutluluğu ve güveni bulmuştur (Yanbastı, 1990).

Horney, çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi için temel koşulun ona sevgi, destek ve anlayış sağlayabilen bir ortamın varlığı olduğu görüşünü sıklıkla belirtmiştir. Horney' e göre, çocuk ancak böyle bir ortamda, aşması gereken evreleri yaşayarak kendi kimliğini geliştirir ve gereken dönemde ana babasından koparak aile ötesindeki geniş toplum grubunda yerini alır. Eğer çocuk açık ya da gizli bir biçimde itilmekte ve ancak katı beklentilere uyduğunda onaylanmaktaysa ya da belirli beklentileri gerçekleştirebildiğinde sevgi bulabiliyorsa, büyüklerin tutarsız tutumlarıyla sık karşılaşıyorsa, yetenekleri küçümseniyor ve daha başarılı olması bekleniyorsa, aşırı korunarak bağımlılığa zorlanıyorsa, başkaldırmanın kesinlikle engellendiği bir ortamda yetişmekteyse kendini gerçekleştirmeye giden yol kapanmış demektir. Böylece çocuk ileriki yaşamının nevrotik çatışmalarının çekirdeği olan boyun eğme ve karşı gelme çatışmasının oluşturduğu bir örüntü geliştirir. Horney' e göre bu iki karşıt olgu, temel anksiyeteyi ve yaşam boyu sürecek bir güvensizlik duygusunu oluşturur (Geçtan, 2005: 237).

Adler, kuramında ebeveynin ve özellikle annenin tutumlarına önem vermiştir. Ebeveyn çocuk ilişkisinde Adler, özellikle şımartılmış çocuk ve sevilmeyen çocuk kavramları üzerinde durmuştur. Her isteği yerine getirilen şımartılmış çocuğu güçlüklerle karşılaşması iki nedenle açıklanabilir. Şımartılmış çocuk, yaşamının ilk günlerinde her türlü ihtiyacının karşılanacağı beklentisini geliştirir ve isteklerinin buyruk niteliğini taşıdığına inanır. Adler suç işleyen çocuklarının çoğunun çocukluklarında şımartılmış kişiler olduklarına dikkat çeker. Sevilmeyen çocuk da hatalı bir eğitim görmüştür. Çevresinde düşman kişiler görmeye alıştığı için, yetişkin yaşamına ulaştığında insanların kendisine daima karşı olacaklarına inanır ve haklarını savaşıarak almayı yeğler. Böyle bir insanla birlikte yaşamak ya da çalışmak oldukça güçtür. Geçimsizliği ve düşmanca davranışları kendi çıkarlarını yitirmesine ve amaçlarına ulaşamamasına neden olur.

Sağlıklı koşullarda anne baba çocuğa sevgi verir, girişim yeteneğini ve kendine güvenini kazanabilmesi için onu destekler. Çocuğa ne çok az ne de çok fazla yardım edilir. Böyle bir ana babanın sağladığı disiplin ve eğitimin etkileri olumludur, çünkü çocuğun istemini engellemez. Çocuğun aşırı davranışları anlayışla karşılanır ve

yumuşak bir yaklaşımla düzeltilir. Böyle bir ortamda çocuk, yürekli ve topluma yönelik bir insan olarak yetişir, yaşamını yapıcı çabalar üzerinde kurmayı öğrenir (Geçtan, 2005: 127).

2. 2 .1. Farklı Ana Baba Tutumları

Uyumlu ve özgür bir aile ortamı içinde; tutarlı ve sağlıklı ilişkiler içinde yetişen çocuk, özerk bir birey olarak yetişkin yaşamına ulaşabilir. Ürün her zaman ekilen tohumla ve beraberinde hazırlanan çevre şartlarıyla doğru orantılı olarak gelişir. Bu nedenle ana- babanın tutumu, gelişmekte olan bir çocuğa örnek model oluşturacağından kişiliğini etkiler ve özdeşim modellerinden edindiğini benzer tutumları sergilemesiyle ortaya koyar.

Anne ve babanın, çocuklarına yönelttikleri tutumların sağlıklı olması, büyük ölçüde onların kendi içlerinde barışık, dengeli, huzurlu ve birbirlerine karşı sevgi ve saygılı olmalarına bağlıdır. Bu ortamı olumsuz açıdan etkileyen faktörler arasında; ana babanın kendi çocukluk yıllarında baskılı veya aşırı gevşek bir eğitim içinde büyümeleri, bugünkü yaşamlarında eşleriyle iletişim kuran mutlu bir yaşantıya sahip bir birey olmamaları, geç yaşta çocuk sahibi olmaları ve ailenin sosyo- ekonomik koşullarının iyi olmaması sayılabilir.

Kendi çocukluk yıllarında engellenmiş bireyler, ana- baba olduklarında, eskiden kendilerine tanınmamış olan özgürlüklere çocuklarının sahip olmalarına karşı, bilinçdışı bir kıskançlık geliştirirler. Bu nedenle çoğu kez kendi ana babalarından gördükleri yöntemlerle çocuklarını dizginleme, suçlama, aşağılama yollarını denerler. Böylelikle kendi uğradıkları paniği denetim altında tutmaya çalışırlar. Anne ve babanın aşırı baskı altında yetişmiş olması, bazı durumlarda da çocuğa karşı aşırı gevşek ve yumuşak bir tutum içinde davranmalarına sebep olabilir. Bu da, çocuğun ihtiyacı olan model ve rehberden yoksun büyümesine sebep olur ki, böyle bir ortamda yetişen çocuklarda saldırgan ve isyankar davranışlara rastlanır.

Çocukların ve gençlerin sosyal ve kişilik özelliklerini ana baba tutum ve davranışlarıyla ele alan araştırmalar, ana babaların destekleyici tutum ve davranışlarıyla ikna yoluyla denetim kurmalarının olumlu etkilerini vurgulamışlardır. Bu araştırmalara göre, ana- babaların denetiminde ikna etme yolunu kullanmaları ve aynı zamanda destekleyici tutum ve davranışlar göstermeleri ile çocukların sağlıklı psikososyal gelişimi, ana babanın ahlak görüşlerini benimseyerek onunla

özdeşleşmeleri ve ebeveynlerinin beklentilerine cevap vermeleri arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur (Yavuzer, 2001: 27).

Farklı ana baba tutumlarını 5 başlıkta toplamak mümkündür:

1-Baskıcı ve Otoriter Tutum

1- Aşırı Koruyucu Tutum

2- Tutarsız Tutum

3- İlgisiz ve Kayıtsız Tutum

4- Demokratik Tutum

1- Baskıcı ve Otoriter Tutum: Ana babanın tutumunun otoriter olduğu ailelerde, ev ortamı sürekli gergin ve huzursuzdur. Azarlama, eleştirme ve hatta dayak vardır. Cezalar, çocuğun güvenini sarsıcı nitelikte ve aşağılamaya yöneliktir. Fiziksel cezaya başvurulur. Çocuk farklı bir birey olarak kabullenilmez. Çocuk eğitimini tek amacı çocuğu baskı altında tutmak, göz açtırmamaktır. Çocuğa karşı yaklaşım hep soğuk, anlayışsız ve kırıncıdır (Yörükoğlu, 1996).

Bu ailelerde çocuktan anne babanın sözünden dışarı çıkmaması, tartışmaması ve karşı gelmemesi beklenir. Durum ve koşullar ne olursa olsun, çocuk anne babasına boyun eğmelidir. Annenin aldığı giymeli, onun seçtiği arkadaşlarla oynamalıdır. Çocuğa tanınan haklar en aza indirilmiştir. Sürekli ders çalışması, hep iyi notlar alması istenir. Çocuk ana babasının eleştirisinden çekinir. Ve attığı her adımda yanlış yapma korkusu içine düşer. Duygularına ve isteklerine önem verilmediğini görerek bunları içinde tutmaya çalışır. Çocuktan yaşının üstünde olgunluk beklenir. Daha doğrusu çocukluğunu yaşamasına olanak verilmez. Davranış esnekliği tanınmamış ve özgürlük sınırları bir hayli daraltılmıştır (Yörükoğlu, 2004: 199).

Aile içinde kötü davranılan çocuklar okul çağında arkadaşlık kurmakta zorluk çekerler. Yapılan araştırmalar, bu çocukların diğerlerine göre daha saldırgan, güven duyguları düşük, sebatsız, çoğu kez uygun olmayan şekilde davranan kimseler olduklarını göstermiştir. Kötü davranılan çocukların zihinsel, sosyal ve duygusal bakımdan gelişmelerinde büyük aksaklıklar olduğu artık tartışma götürmez bir biçimde ortaya konmuştur (Cüceloğlu, 1999).

Böyle evlerde yaşayan çocukların benlik saygıları düşüktür. Güvensiz ve tedirgindirler. Ezilme, horlanma ve benimsenmeme sonucu yaralanan benlik saygılarını kazanmak için çeşitli yollara başvururlar. Ergenlikten önce sinen, korkan

bir çocuk erenlikten sonra tüm baskı ve dayağa karşın başkaldıran, başına buyruk davranan, evin kurallarını hiçe sayan bir genç olup çıkar. Yetersizlik ve güvensizlik duygularını kapatmak için kabadayılık gösterilerine girişir. O güne kadar biriken düşmanca duygularını ve kinini kendinden güçsüzlere yöneltir (Yörükoğlu, 1996: 149).

2- Aşırı Koruyucu Tutum: Bu tutuma sahip ana babalar çocuğa büyük bir sevgiyle bağlanmışlar, tam benimsemişlerdir. Çok sıcak, verici; ancak çok koruyucu ve kollayıcıdır. Tüm yaşamları çocuğa göre düzenlenmiştir. Yalnız çocuk için yaşar gibidirler. Çocuğun ağlamasına, üzülmesine dayanamazlar. Ona yaşından küçük bir çocuk gibi davranırlar. Kendisinin yapabileceklerini, anne babası onun yerine yapar. Aileyi çocuk yönetmeye başlar (Yörükoğlu, 1996).

Anne babanın ceza yöntemi ayıplamak, sevgiyi esirgemek gibi manevi cezalardır. Böyle ailelerdeki çocukların arkadaşlık ilişkisi zayıf, toplum içindeki davranışı çekingendir. Şımarık, bencil ve başkalarının haklarına saygı göstermeyen bir insan haline gelebilir. Girişkenlikten, yoksun kalır, çünkü sürekli anne babadan onay bekler. Yanlış yapmaktan korkar, kendi başına karar veremez (Şengün, 2003).

Böyle çocuklar, ailelerden ilk kez ayrıldıklarında bunalıma girerler. Anne babasının sevgisinden kuşku duymaz ancak onların uydusu olmaktan çıkamadığı için yetersizlik duygusu taşır, benlik saygısı bu nedenle düşüktür. Kendini göstermesi, kanıtlanması, girişken davranması çok zor olur. Sorumluluk almaya yanaşmaz, zora gelemes. Arkadaşlık kursa bile onlarla ilişkisinde bencil, kaprisli davranır. Nazını çeken tek bir arkadaşına bağlanır. İlişkisinde az verip, çok bekler, kişiliğini kabul ettirmekte zorluk çeker. Zor karşısında nevrotik bozuklular, bunaltı belirtileri gösterir (Yörükoğlu, 1996).

3- Tutarsız Tutum: Anne babanın tutumu aşırı hoşgörü ile sert cezalandırma arasında gidip gelmektedir. Evde disiplin yok değildir, ancak ne zaman nerede uygulanacağı belirsizdir. Tutumunu anne babanın keyifli ya da öfkeli oluşuna göre ayarlamaya çalışır. Başka bir deyişle çocuk davranışının doğru ya da yanlış oluşuna göre değil, “Ne zaman yaparsam cezadan kurtulurum?” sorusuna kafa yorar.

Kimi zaman, ceza öyle beklenmedik bir anda gelir ki, çocuğun başkaldırmasına yol açar. Tutarsızlık, tek tek annenin ya da babanın, bir gününün bir gününe uymaması biçiminde olabileceği gibi, anne ve babanın birbirine çok aykırı ceza ve eğitim

anlayışlarının çatışmasından da doğabilir. O zaman çocuk davranışını kime uyduracağını bilemez. Bir evde bir gün görmezden gelinen bir yaramazlık, ertesi gün ağır ceza görüyorsa, annenin yaptığını baba bozuyorsa ya da babanın verdiği cezaya anne karşı çıkıyorsa, ailede tutarsızlık var diyebiliriz (Yörükoğlu, 2004: 201).

Örneğin çocuğa sözünü dinletmek için çaba sarf eden annenin, bir isteğini yaptırmak üzere önce yumuşak tonda konuşması, ardından sesini yükseltmesi, çocuğun isteğini hala yerine getirmemesi halinde dövmesi, ardından da diz çöküp özür dilemesi bir tutarsızlıktır (Yavuzer, 2001: 31).

İster anne baba arasındaki tutarsızlık durumunda, isterse bir ebeveynin değişken tutumunda olsun önceleri çocukta bazı iç çatışmaların, huzursuzlukların ardından da dengesiz ve tutarsız bir yapının oluşumuna sebep olabilir (Yavuzer, 2001: 31).

4- İlgisiz ve Kayıtsız Tutum: İlgisiz ve kayıtsız tutum, ana babanın çocuğu yalnız bırakma, görmezlikten gelme şeklinde dışlaması anlamına gelir.

Duygusal istismara yol açan böyle bir ortamda ana- baba- çocuk üçgeni arasında iletişim kopukluğu gözlenir. Ana babanın ilgisizliğiyle çocuğun öğretmenine, arkadaşlarına ve yakın çevresindeki eşyalara verdiği zarar ve suçluluk davranışı arasında yakın bir ilişki bulunmuştur. Bu konuda yapılan araştırma bulgularına göre, ilgisiz ve kayıtsız ana baba tutumu çocuğun saldırganlık eğilimini güçlendirmektedir (Yavuzer, 2001: 33).

Böyle aileler çocuklarına karşı hoşgörüsüz ve cezalandırıcı şekilde davranırlar. Hiçbir kural koymazlar. Çocuk açıkça ihmal ve reddedildiğini hisseder.

İlgisiz anne babaların çocukları, yetişkin rolü almada başarısızdırlar ve ergen olarak da toplumun standartlarını reddederler. Sosyal olarak içe kapanık ve kendine dönük olabilirler (Örgün, 2000: 30).

5- Demokratik Tutum: Bu tutuma sahip ana babalar; çocuklarını seven, benimseyen, ilişkileri sevgi ve saygıya dayanan, sorunlarını konuşup danışarak çözümleyen, çocuklarına söz hakkı veren anne babalardır. Bu tür ailelerde çocuğun kişiliğine saygı gösterilir ve kendine özgü bir birey olduğu kabul edilir. Ceza ılımlı ve eğitimidir. Amaç, çocuğu sindirmek değil, sorumluluk duygusu kazandırmaktır. Çocuğun kişiliğine saygı gösterilir, ondan yaşından olgun davranması beklenmez. Kendi işini kendisi görmesi sağlanır ve özgür davranışı onaylanır. Gençlik çağına giren ergenin duygu ve düşüncelerindeki değişmeler hoşgörü ile karşılanır.

Özgürlükleri kullanabileceği ölçüde ve kötüye kullanmadığı sürece arttırılır (Yörükoğlu, 1996: 152- 153).

Demokratik ailelerde, çocuğun aile içerisinde özgür şekilde gelişmesine, yeteneklerini en üst düzeyde açığa çıkarmasına ve kendini gerçekleştirmesine izin verilir, bunun için yardımda bulunulur. Çocuğun barınma, beslenme, korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanında ona sevgi gösterilir. Bu sevgi karşılıksızdır. Çocuk böyle bir ailede anne babanın sevgi ve desteğinden yoksun kalmayacağını bilir. Sevgi bir yatırım aracı olarak kullanılmaz. Bedensel cezalar yerine istenilen davranışın kazandırılması veya istenmeyen davranışın azaltılması için kanıt göstererek inandırma, mahrum bırakma gibi disiplin yöntemleri uygulanır (Kulaksızoğlu, 1998). Sevilen ve değer verilen bir aile ortamında yetişen çocuk, kendine güven duygusuna sahip bir birey olarak yetişir. Çevresiyle ilişkileri sağlıklıdır. Karşılaştığı sorunları çözme becerisine sahiptir. Yürekli ve topluma yönelik bir insan olarak yetişir, yaşamını yapıcı çabalar üzerine kurmayı öğrenir.

2. 3. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde ahlaki yargı yeteneği ile ilgili yapılan araştırmalar, anne baba tutumları ile ilgili yapılan araştırmalar ve anne baba tutumu ile ahlaki yargı yeteneği ilişkisini araştırmak üzere yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

2. 3. 1. Ahlaki Yargı Yeteneği ile İlgili Yapılan Araştırmalar:

Onur (1976), “Orta Öğretimde Ahlak Eğitimi ve Ahlak Eğitimi Açısından Lise Son Sınıflarda Öğrenci Öğretmen İlişkilerini Belirleyen Koşulların Araştırılması” konulu 1253 lise öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin okul, aile ortamı, arkadaş çevresi ve toplumsal çevreyle ilgili algı ve beklentilerini belirlemeye çalışmış, Milli Eğitim sisteminde ahlak eğitiminin nasıl gerçekleştiğini ve nasıl olması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Şemin (1979), “Çocukta Ahlaki Davranış ve Ahlaki Yargı” konulu araştırmasında, 4-16 yaşları arasındaki 291 ana okul ve ilköğretim okulu öğrencisiyle çalışmış, ahlaki davranışı hasbilik, eşitlik ve bencillik bakımından incelemiş ve çocuğun ahlaki davranışını yaşının, kardeş sayısının ve sosyo- ekonomik koşullarının etkilediğini ortaya koymuştur. Paylaşma konusunda, bencil davranış ile ailedeki birey sayısının azlığı arasında olumlu bir ilişki bulmuştur.

Bu konuda yapılan bir diğerk araştırma ise, Çileli' nin (1981) İngiltere' de 14- 18 yaşlarındaki 103 İngiliz öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada veriler, Kohlberg' in Ahlaki İkilem Anketi ve Rest' in Yargıların Belirlenmesi (DIT) ile toplanmıştır. Deneklerin ahlaki yargı yeteneğinin bu iki ölçekten aldıkları ahlaki yargı puanları ile belirlendiğı bu çalışmada ayrıca; yaş, cinsiyet, devam edilen okul gibi değişkenlerin yargı puanları üzerinde etkisinin olup olmadığı varyans analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak bu iki ölçek arasındaki ilişki beklenenden düşük çıkmıştır. Bununla birlikte, Kohlberg' in Ahlaki İkilem Anketi' nin yaş değişkenine duyarlı olduğu ve ahlaki gelişim basamaklarını beklenen doğrultuda belirlediğı ileri sürülmüştür. Cinsiyet ve okul değişkenine göre ise ahlaki yargı puanları arasında fark bulunmamıştır.

Özkaynak (1982); 180 öğrenci üzerinde “Teğmen Kalmaz İlkokulu' na Devam Eden 6- 11 Yaş Grubu Çocukların Ahlaki Yargı Gelişimi” adlı bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonucuna göre; objektif sorumluluğun yaşla birlikte azaldığı, subjektif sorumluluğun ise 8 ya da 9 yaşta ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca cinsiyet, annenin eğitim durumu ve kardeş sahibi olup olmamanın çocuğun ahlaki yargılarının gelişimi üzerinde etkili olmadığı da aynı araştırmanın bulguları arasındadır.

Koyuncu' nun (1983) Cinsiyet Rolü Kimliğı ile Ahlaki Gelişim Evrelerinin Karşılaştırılması” konulu çalışmasında üniversite üçüncü sınıf öğrencilerine GBT (Görüş Belirleme Testi) uygulanmış ve sonuç olarak kız ve erkek öğrencilerin GBT' den aldıkları puanları ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Koca' nın (1987) ilkokul birinci sınıfa devam eden yedi yaşındaki 120 çocuk üzerinde yaptığı ve deneklerin ahlaki yargılarını; cinsiyet, annenin eğitim durumu, kardeş sahibi olup olmama durumu ve ana okuluna gidip gitme durumu değişkenlerinin etkileyip etkilemediğini incelediğı araştırmasında elde ettiği sonuç şudur: Yedi yaşındaki birinci sınıf öğrencilerinin annenin eğitim durumu, kardeş sahibi olup olmama, anaokuluna gidip gitmeme ve cinsiyet değişkenleri açısından, kendilerine verilen ikilemlerle ilgili olarak yaptıkları yargılar arasında, önemli bir fark bulunmuştur.

Akkoyun (1987), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okuyan 130 öğrenci üzerinde yaptığı “Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı” konulu çalışmasından elde edilen

sonuçlar, duygusal empati ve ahlaki yargı arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir.

Temel (1991), “Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan 14- 18 Yaş Grubundaki Gençlerin Cinsiyet Rolü Kimliği ile Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi” konulu araştırmasında 160’ ı yetiştirme yurdunda ve 340’ı ailesi yanında kalan 500 genç üzerinde çalışmış, gençlere Cinsiyet Rolü Envanteri (BEM) ile Değerlerin Belirlenmesi Testi (DIT) uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda bazı değişkenler açısından gençlerin cinsiyet rolü kimlikleri ve moral geliŐimleri arasında bazı farklılıklar ortaya koymuştur.

Kaya (1993), “Bazı Kişisel Değerlere Göre niversite Ğrencilerinin Ahlaki Yargıları” konulu 19 Mayıs niversitesi’ ne bağlı fakültelerde eğitim gören 1075 Ğrenci üzerinde yaptĐı çalışmada deneklere Rest’ in Ahlaki Yargılar Envanteri, zgven’ in Hacettepe Kişilik Envanteri ve Baymur’ un Benlik Tasarımı Envanteri ve de araŐtırmacının kendisinin hazırladığı Kişisel Bilgiler Anketi uygulanmış, veriler ise tek yönlü varyans analizi çift yönlü t- testi ile deĐerlendirilmiŐtir. Sonuç olarak; öğrencilerin sınıf düzeyi, cinsiyeti, kavrama gücü, benlik tasarımı ve uyum düzeyi ile ahlaki yargıları arasında önemli ilişkiler olduğu görülmüştür.

Kurt’ un (1996), “Rehber Ğretmenler ve Ğretmenlerin Ahlaki Gelişim Düzeyleri ve Denetim Odağı Algılamaları” konulu araştırmasında, GBT’ den elde edilen verilere göre, branş ve cinsiyet değişkenleri bakımından bir farklılık olup olmadĐı incelenmiş, sonuç olarak da rehber öğretmenlerin sosyal bilgiler ve fen bilgisi Ğretmenlerinin ahlaki gelişim düzeyleri ve denetim odağı algılamaları bakımından farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, erkekler ve kadınlar arasında ahlaki yargı açısından bir farklılık olmadĐı sonucunda ulaşılmıştır.

Çiftçi (2001a) tarafından Almanya ve Türkiye’ deki Türk lise Ğrencilerinin ahlaki yargı yeteneklerinin karşılaştırılması amacıyla yapılan çalışmada; Almanya ve Türkiye’ deki öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının aritmetik ortalamaları t- testi ile karşılaştırıldığında; Almanya’daki Türk Ğrencilerin lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Yine kız ve erkek öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları t- testi ile karşılaştırıldığında erkek öğrencilerin lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu durumu ifti, erkeklerin aileleri tarafından kendilerini geliştirme konusunda daha

fazla teşvik edilmesine, kız çocuklarının ise daha çok ailelerine veya kocalarına bağımlı olacak şekilde yetiştirilmelerine bağlamaktadır.

Saylağ (2001), “Liselerin 1. Sınıfında Öğrenim Gören Çocukların Ahlaki Değerleri Algılama Düzeylerinin İncelenmesi” konulu çalışmasında farklı lise türlerinde eğitim gören 665 öğrenci üzerinde çalışmıştır. Sonuçta da özel ve resmi liseye devam eden öğrencilerin ahlaki gelişim yeteneklerinin, imam hatip lisesine devam eden öğrencilerininkine göre yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet, kardeş sayısı, anne- babanın eğitim durumları, sosyo- ekonomik durum değişkenlerinin öğrencilerin ahlak değerlerinin belirlenmesinde etkili olduğu belirtilmiştir.

Turiel, Edwards ve Kohlberg (1978) tarafından Türkiye’ de Manisa’ nın bir köyünden 52 kişi, İzmir’ de işçi sınıfından 29 kişi ve Ankara’ da orta sosyo- ekonomik düzeyden 32 kişi olmak üzere yaşları on ile yirmi beş yaş arasında değişen toplam 113 kişi üzerinde Kohlberg’ in ahlaki İkilem Anketi (MMS) nin Türkçe formunu uygulayarak yapılan araştırmada; evrelerin kazanılmasının Kohlberg’ in kuramı doğrultusunda belirlenen sıra çerçevesinde gerçekleştiği görülmüştür. Araştırma bulguları üç grupta da, yaş arttıkça ahlaki yargı evrelerinin yükseldiğini aynı sırayla göstermiştir. On yaşında köy ve şehir çocuklarının yargılarında en çok kullanılan evrenin 1. evre olduğu artan yaşla birlikte 2. 3. ve 4. evre özelliklerinin görülmeye başlandığı ifade edilmiştir. Yerleşim yeri olarak köylerden örnekleme alınan kişilerin 3. ve 4. evre özelliklerini 16 yaşlarında değil, 18- 25 yaşlarında gösterdiklerini belirtmişlerdir. Sosyo- ekonomik düzeyi farklı olan kişilerin de ahlaki yargılarının farklı bir gelişim gösterdiği gözlenmiştir. Örnekleme giren ve köyde yaşayan bireylerle şehirde yaşayan bireylerin ahlaki yargılarının oldukça farklı olduğu hepsi aynı ahlaki yargı gelişim evrelerinden geçmelerine rağmen, köyde yaşayanların gelişim hızının daha yavaş olduğu bulunmuştur (akt: Özgüleç, 2001).

Özgüleç (2001), 7- 11 yaşlarındaki çocukların ahlaki yargılarının gelişimini incelemiştir. Araştırma Ankara il merkezinde bulunan düşük sosyo ekonomik düzeyi temsil eden semtlerden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen beş ilköğretim okulunun birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden 7- 11 yaşlarındaki 300 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Bulgulara göre doğum sırası ve cinsiyet değişkenleri ile çocukların ahlaki yargıları arasında anlamlı bir fark bulunmazken yaş

değişkeni ile çocukların ahlaki yargıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Şengün (2003), ahlaki düşünce ve yargıları etkileyen bazı değişkenleri incelediği araştırmasını Samsun ilinde faaliyet gösteren liselerden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 500 lise son sınıf öğrencisi üzerinde gerçekleştirmiştir. Sonuçlar anne baba tutumlarının çocukların ahlaki düşünce ve yargılarını etkilemediği yönündedir.

2. 3. 2. Ana Baba Tutumları İle İlgili Yapılan Araştırmalar:

Ana baba tutumları ile ilgili olarak yurt dışında ve ülkemizde yapılmış pek çok araştırma bulunmaktadır. Aşağıda bu araştırmalar kısaca özetlenmiştir.

Steinberg, Lawrence ve diğerleri (1990), geniş kapsamlı bir araştırma yapmışlar ve aile yapısı ve tutumlarının ergen davranışına etkisini okul performansı, özgüven, stres ve çocuk suçları açısından incelemişlerdir. Sonuç olarak; etnik, sınıfsal ve evlilik statülerine göre sağlam, kabul edici ve demokratik aileleri olan ergenlerin okulda daha başarılı, daha güvenli oldukları, daha az kaygı duydukları, daha az depresyona girdikleri görülmüş ve suç işlemeye daha az eğilimli otoriter ailelerden gelenlerin ise daha başarısız, daha güvensiz, depresyona ve suçluluğa yatkın oldukları saptanmıştır (akt: Erdeleklioğlu, 1996).

Burke ve William(1990); problemlili ve problemsiz ergenlerin aileleriyle Lawson ve Hays (1989); tarafından yapılan araştırmada 23'er ebeveyn çifti alınmış, (kontrol grubu çocuklarını istismar eden çift) sonuçta çocuklarını istismar eden ebeveynlerin düşük benlik saygısına ve istismar etmeyen ebeveynlere göre yüksek düzeyde strese sahip oldukları bulunmuştur (akt: İkizoğlu, 1993).

Kuzgun' un (1972) demokratik, otoriter ve ilgisiz ana baba tutumlarını kendini gerçekleştirme düzeyine etkisini ve kontrol değişkenleri açısından incelediği ve üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre; çocuğa sevginin içten ve koşulsuz olarak verildiği ve ihtiyaçlarının önemsendiği demokratik ana baba tutumlarının kendini gerçekleştirme için en uygun ortam olduğu, buna karşılık sevginin koşullu olarak gösterildiği çocukta, sözel alışverişin olmadığı, sık cezaya başvuru, sert disiplinin uygulandığı otoriter tutumun ise kendini gerçekleştirmeyi engellediği bulunmuştur.

Bilal (1984), "Demokratik ve Otoriter Olarak Algılanan Ana Baba Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeylerine Etkisi" konulu araştırmasında 706 kişiden oluşan

Ankara devlet liseleri son sınıf öğrenci örneklemini almıştır. Sonuçta çocukların kişisel-sosyal ve genel uyum düzeyleri yönünden “demokratik” ana baba tutumlarının, otoriter ana baba tutumlarına göre uyum açısından daha elverişli koşullar yaratacağı ortaya çıkmıştır.

Abacı’ nın (1986) “Demokratik, Otoriter ve İlgisiz Olarak Algılanan Anne Baba Tutumlarının Çocuğun Kaygı Düzeyi İle İlişkisi” konulu Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ölçme Değerlendirme bölümünden 203 öğrenci ile yaptığı çalışmasından elde edilen sonuca göre, kaygı seviyesi ile demokratik tutum arasında olumsuz yönde bir korelasyon bulunmuştur. Otoriter ve ilgisiz anne baba tutumlarının çocukta kaygı meydana getirdiği doğrulanmıştır.

Aysan’ ın (1988), lise öğrencilerinin stresli yaşantılarla başa çıkma stratejilerini incelediği araştırmasında; demokratik ve otoriter anne tutumları arasında önemli bir fark olmadığı, bu iki grup ilgisiz anne tutumları ile karşılaştırıldığında demokratik ve otoriter anne tutumlarının problem çözme davranışlarını arttırıcı yönde, ilgisiz anne tutumunun ise aynı davranışları azaltıcı yönde etkilediği görülmüştür.

Akbaba (1988), araştırmasında anne baba tutumlarını bazı kişilik özelliklerine etkisi açısından incelemiş ve Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nden seçilen 112 örneklem öğrenci üzerinde inceleme yapmıştır. Demokratik ana baba tutumunun kişilik özelliklerinden benlik tasarımı ve zamanı kullanmayı olumlu, başkalarıyla yakınlık kurmayı olumsuz yönde etkilediğini bulmuştur. Otoriter ve ilgisiz anne baba tutumu da tam tersi zamanı kullanma ve benlik tasarımı olumsuz, başkalarıyla yakınlık kurmayı olumlu etkilediğini bulmuştur.

Karadayı (1994), üniversite gençlerinin algılanan anne baba tutumlarının bazı kişilik özellikleri ile bağlantısını incelediği araştırmasında; anne babayla ilişkiler, disiplin biçimleri ve bazı kişilik özellikleri arasında önemli ilişkiler bulmuştur. Anne baba ile iyi ve yakın ilişkiler ile iyimserlik, neşelilik, rahatlık, güven, ana babaya bağımlılık arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur. Katı ana baba disiplininin ise kötümserlik, utangaçlık, arkadaşına bağımlılığa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erdeleklioğlu (1996), karar stratejileri ile anne baba tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında 1994- 1995 eğitim öğretim döneminde Ankara ve Gazi Üniversiteleri Eğitim Fakültelerinde öğrenimlerine devam eden 500 öğrenciyle çalışmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre anne babalarını demokratik olarak

algılayan ergenlerin mantıklı ve bağımsız karar vermeleri arasında olumlu, anne babalarını olumsuz algılayanların ergenlerin ise mantıklı ve bağımsız karar vermeleri arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur.

Saruhan (1996), Ankara il merkezinde lise son sınıfa devam eden öğrencilerin atılganlıkları ile ana baba tutumları arasındaki ilişkileri bazı değişkenlere göre araştırdığı çalışmada; atılganlık özelliği gösteren öğrencilerin demokratik anne baba tutumuna sahip, saldırganlık özelliği gösteren öğrencilerin ise otoriter anne baba tutumuna sahip olduklarını görmüştür. Yani anne baba tutumları ile öğrencilerin atılganlık özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur.

İkizoğlu (1993), demokratik ve otoriter anne baba tutumlarının lise son sınıf öğrencilerinin benlik saygısı üzerine etkilerini incelediği araştırmasında Keçiören Merkez İlçesi' ndeki 8 devlet lisesinde okumakta olan 341 öğrenci ile çalışmıştır. Bu araştırmada ana babanın “demokratik” ve “otoriter” tutumunun öğrencinin benlik saygısı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Duru (1995) ilkököl 5. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı ile ana baba tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında; benlik saygısı ile ana baba tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Benlik saygısı düzeyi yüksek olan öğrencilerin, demokratik ana baba tutumuna sahip olduğu; benlik saygısı düzeyi düşük olan öğrencilerin ise otoriter ana baba tutumuna sahip olduğu araştırma sonucunda elde edilen bulgulardır.

Şakır (1987), “Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’ na Devam Eden 14- 18 Yaş Grubu Öğrencilerinin Sosyal Uyumları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı çalışmasının örneklemini, H. Ü.Devlet Konservatuvarına Devam Eden 14- 18 Yaşları Arasındaki 66 öğrenci oluşturmuştur. Deneklere Hacettepe Kişilik Envanteri ve Ana Baba Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre öğrencilerin sosyal uyumlarının yüksek olması ile ana babalarının demokratik tutumları arasında, sosyal uyumlarının düşük olması ile ana babalarının otoriter tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Azizoğlu (1993), “Ana Baba Tutumları İle Diğer Bazı Değişkenlerin Lise Öğrencilerinin Mesleki İlgilerine Etkisi” konulu araştırmasında Ankara Kocatepe Mimar Sinan Lisesi ve Dikmen Lisesi’ nde 1991- 1992 öğretim yılında öğretim gören

175 lise öğrencisi üzerinde çalışmıştır. Bulgular ise, öğrencilerin anne baba tutumlarının mesleki ilgiler bakımından fark yaratmadığı yönündedir.

Çok' un (1993), üniversite öğrencilerinin arkadaşlık ilişkileri ve bunun anababa tutumlarıyla ilişkisi ile ilgili çalıştığı araştırmasının örneklemini Ankara Üniversitesi' ne devam eden 2. ve 4. sınıftaki öğrenciler oluşturmuştur. Deneklerin anne baba tutumları beş boyutta ele alınmıştır. Bütün boyutlarda kızlar ve erkeklerin anababa tutumları arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Kızlar; aşırı koruyuculuğu, bağımlılığı, baskı- disiplini erkeklerden daha alt düzeyde algılamaktadır. Öte yandan kızların eşitlik- paylaşma yönünden algıladıkları tutumların erkeklerden daha belirgin olduğu, ayrıca kızların ev kadınlığı rolünü erkeklerden daha fazla reddettikleri ve evlilik çatışmasını daha fazla algıladıklarını ortaya koymuştur. Öğrenim düzeyi algılanan ana baba tutumlarında anlamlı fark göstermemiştir. Karşı cinsten arkadaşın olup olmamasına göre aşırı koruyucu annelik, eşitlik, paylaşma ve baskı- disiplin puanlarının farklılaştığı bulunmuştur. Karşı cinsten arkadaşı olanların olmayanlara göre, daha fazla eşitlik- paylaşma yönelimli ve daha az koruyucu baskı- disiplin yönelimli oldukları ortaya çıkmıştır. Ailenin arkadaşlık ilişkilerine müdahale edip etmemesinin ev kadınlığı rolünü reddetme boyutunda algılanan ana baba tutumlarını farklılaştırdığı bulunmuştur. Ailesi arkadaşlık ilişkilerine müdahale edenler, ev kadınlığı rolünü daha fazla reddetmektedir.

Karadeniz (1994), "Lise Son Sınıf Öğrencileri Üzerinde Demokratik ve Otoriter Olarak Algılanan Ana Baba Tutumlarıyla Çeşitli Mesleki Değerler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu araştırmasının sonucunda, anne ve babanın demokratik tavır sergileyip sergilemediğinin çocuğun liderlik, yaratıcılık, işbirliği, değişiklik, yarışma ve yeteneğini kullanma gibi mesleki değerlerin gelişiminde oldukça etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Musaağaoğlu' nun (2004) ergenlik sürecinde özerliğin gelişimi ile algılanan anne baba tutumları arasındaki ilişkileri araştırdığı çalışmasının örneklemini 12- 20 yaş arasındaki ilköğretim, lise ve üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Toplam 758 denek araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda izin verici- müsamahakar anne baba tutumuna sahip ergenlerin, hem izin verici ihmalkar hem de otoriter ana baba tutumlarına sahip ergenlere kıyasla; demokratik anne baba tutumuna sahip ergenlerin de otoriter anne baba tutumlarına sahip ergenlere kıyasla daha fazla

davranışsal özerklik gösterdikleri bulunmuştur. Aynı zamanda demokratik ana baba tutumuna sahip ergenler, hem izin verici müsamahakar hem de izin verici- ihmalkar anne baba tutumuna sahip ergenlere kıyasla daha az duygusal özerklik göstermektedir.

2. 3. 3. Ana Baba Tutumlarının Ahlaki Yargı Yeteneği Gelişimine Etkisi İle İlgili Araştırmalar:

Bu konuda yapılan araştırmalar son derece sınırlıdır. Yapılan sınırlı sayıdaki araştırmalara ulaşılarak, aşağıda özetlenmiştir.

Özeri (2001), yaptığı araştırmasında okul öncesi dönem çocuğunun suça yönelik adalet gelişimi ve göreve yönelik adalet gelişimiyle bunlara anne baba tutumlarının etkisini incelemiş, sonuç olarak annenin eğitim düzeyi, koruyucu anne tutumu, çocuğun cinsiyeti ve doğum sırasının ahlaki yargıyı etkilediği ortaya çıkmıştır.

Greenspan ve Simeonsson' un (1978), yedi ne dokuz yaşlarındaki 32 çocuk üzerinde yaptıkları araştırmada yetişkinlerin harekete ve sonuca bağlı yasaklama şekillerinin çocukların ahlaki yargıları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yedi yaşındaki çocukların ahlaki yargılarının yetişkinlerin koydukları yasaklardan etkilendiği ve dokuz yaşındaki çocukların ise niteliksel yargılara vardıkları görülmüştür.

BÖLÜM 3: YÖNTEM

3. 1. Araştırmanın Modeli

Demokratik ve otoriter ana baba tutumlarının lisede öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğine etkisinin incelendiği bu çalışmada genel tarama modeli türlerinden “ilişkisel tarama” modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığı ve/ veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir tarama modelidir (Karasar, 1998).

Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli ile ahlaki yargı yeteneğinin anne baba tutumlarına, cinsiyete, lise türüne, anne ve babanın eğitim durumuna ve sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır.

3. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2006- 2007 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinin Kartal ve Kadıköy ilçelerinde eğitim veren resmi liselere devam eden öğrenciler oluşturmuştur. Kartal ve Kadıköy ilçeleri uygulama kolaylığı açısından tercih edilmiştir. Araştırma kapsamına alınan okul türlerinin her birinden, evreni iyi temsil etmesi açısından 100 öğrenci seçilmesi planlanmış fakat yeterli öğrenciye ulaşılamamıştır. Uygulamaya katılan öğrenciler tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiştir. Tesadüfi örnekleme, seçilen öğrencilerin rastgele bir dağılımla belirlendiği bir örnekleme yöntemidir. Araştırmaya katılan herkese eşit katılım şansı veren bu yöntemle 388 öğrenciye ulaşılmış, fakat 11 öğrencinin anketi araştırmanın bilimselliğini etkileyeceği düşünüldüğünden geçersiz kabul edilmiştir. Sonuç olarak 377 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin lise türlerine ve cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo1: Araştırma Örnekleminin Okullara Göre Dağılımı

OKULLAR	N	%
İstanbul Atatürk Fen Lisesi	86	23
Kadıköy Prof. Faik Somer Anadolu Lisesi	111	30
Kadıköy Prof. Faik Somer Lisesi	88	23
Yakacık Hacı İsmail Gündoğdu Ticaret Meslek Lisesi	92	24
TOPLAM	377	100

Tablo 1' e göre örneklemin % 23' ü İstanbul Atatürk Fen Lisesi' nden, % 30' u Kadıköy Prof. Faik Somer Anadolu Lisesi' nden, % 23' ü Kadıköy Prof. Faik Somer Lisesi' nden ve % 24' ü ise Kartal Yakacık Hacı İsmail Gündoğdu Ticaret Meslek Lisesi' nden seçilmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan lise öğrencilerinin lise türlerine göre dağılımı

Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2: Araştırma Örnekleminin Lise Türlerine Göre Dağılımı

LİSE TÜRÜ	N	%
Fen Lisesi	86	23
Anadolu Lisesi	111	30
Genel Lise	88	23
Meslek Lisesi	92	24
TOPLAM	377	100

Tablo 2' ye göre; örneklemin %23' ü fen lisesinden, % 30' u Anadolu lisesinden, % 23' ü genel liseden ve % 24' ü meslek lisesinden seçilmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan lise öğrencilerinin cinsiyete göre dağılımı Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Örnekleminin Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	N	%
Kız	194	53
Erkek	183	47
TOPLAM	377	100

Tablo 3' e göre; örneklemin %53' ü kız öğrencilerden, % 47' si erkek öğrencilerden seçilmiştir.

3. 3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından denek ile ilgili bilgi elde etmek amacıyla hazırlanan “Kişisel Bilgiler Anketi”, deneğin ahlaki yargı yeteneğini ölçmek amacıyla Lind tarafından Kohlberg' in bilişsel gelişim teorisine ve deneysel ölçek metodolojisine dayanarak geliştirilen Moral Yargı Testi (MUT) ve

deneklerin ana baba tutumlarını tespit etmek amacıyla Bilal tarafından geliştirilen Anne Baba Tutum ölçeği kullanılmıştır.

3. 3. 1. Kişisel Bilgiler Anketi

Kişisel Bilgiler Anketi; anne babanın eğitim durumunu, ailenin aylık ortalama gelir düzeyini, öğrencinin büyüdüğü yer, anne babanın beraber olup olmadığı veya anne ya da babanın hayatta olup olmadığına ilişkin bilgilere ulaşmak üzere düzenlenmiştir.

3. 3. 2. Ahlaki Yargı Testi (MUT)

Almanca konuşulan ülkelere haricinde on ayrı dilde versiyonu olan ve Avrupa’ da karşılaştırmalı araştırmalarda en fazla kullanılan Moral Yargı Testi (MUT), Konstanz Üniversitesi’ ndeki “Yüksek Okulda Sosyalleşme “ projesi kapsamında Lind tarafından Kohlberg’ in bilişsel gelişim teorisine ve deneysel ölçek metodolojisine dayanarak geliştirilmiştir.

Bu ölçekte kişi, iki farklı değere göre çözülecek moral ikilemi okur. İkilem sonunda bir dizi argümanla karşılaşır. Bu argümanlar, ikilemdeki çözümü ya haklılaştıran ya da reddeden niteliktedirler. Denek sadece durumun ahlâkî değerlendirmesi için söz konusu argümanları ne derece kabul edilebilir bulduğunu ifade etmek zorundadır.

MUT’ ta denek birden fazla dilemma ile karşılaşır. Burada kişinin ahlakî olarak tutarlı yargılayıp yargılamadığı tespit edilebilir, yani kendi fikrini gerekçelendirmek ya da desteklemek için daima tekrar tekrar belirli bir basamağın argümanını kullanıp kullanmadığı veya kabul edip etmediği. Fakat bu tutarlılık alışkanlıklardan kaynaklanıyor olabilir. Bu nedenle bunun önüne geçmek için, yani MUT’ ta gerçekten ahlakî yargı yeteneğinin etkisi ölçülmek istendiğinden, denek kendi fikrine zıt, onunla çelişen argümanlarla da yüzleştirilir. Eğer bir kişi kendi fikriyle çelişen bir ahlakî pozisyonu kabul eder veya üstlenirse ve kendi fikrini bu fikrin ışığında yeniden değerlendirir. Hatta değiştirirse bu kişi ahlakî açıdan yüksek değerdedir.

MUT’ ta uygun olarak hazırlanmış sorularla teker teker yalıtılmış yanıtların çok anlamlılığı elenmeye çalışılır. Bu arada birbirini dışlayacak tahminler karşısında tutulumu yöneten duygular içinde isabetli olanları bulup çıkarmak için sistemli hipotezlerle yönlendirilen sorular yönteminden yararlanır. MUT’ ta bir davranış biçiminin anlamının kavranıp sınırlanması için gündelik hayatta geçerli yöntemler

tutarlı biçimde sistematize edilmiştir. Böylece deneysel, çok faktörlü soru yanıt dizaynı oluşturulmuştur.

MUT'un itemlerinin, temsil etmesi gereken her bir kategoriye mümkün olduğunca iyi temsil etmesini sağlamak için, empirik kullanımından önce argümanlar/itemler uzmanlar tarafından eleştirel biçimde test edilmiştir. Bazı argümanlar, düşünülmüş basamağı bariz olarak temsil etmediği için düzeltilmiştir.

MUT'un başka dillere tercüme edilmiş veya değiştirilmiş versiyonlarının geçerliliğinin empirik kontrolü için üç analiz yapılır.

1) Tercih Hiyerarşisi Analizleri: Teoriye uygun olarak cevaplayanların basamak 6 argümanlarını en kuvvetli derecede kabul etmeleri gerekir, aynı şekilde, basamak 5 argümanları öncekinden daha az vb. ve basamak 1 argümanları en kuvvetli biçimde reddedilmesi gerekir.

2) Kohlberg'in altı ahlak basamağına ilişkin tutumlar arasındaki korelasyon analizleri: Quasi-Simplex-Struktur tek tek yargılamalarının toplanması veya aritmetik ortalamaları ile olur. Ahlakî yargı yeteneğinin bitişsel boyutu için birbiriyle akraba olan birçok değer oluşturulabilir.

Yargı davranışının, ahlakî kategoriler tarafından belirlenme derecesi, en çok kullanılan değerdir. Bu değer, MUT'ta deneğin toplam yargı varyansındaki basamak faktörünün varyans payı olarak hesaplanır. Basamak faktörünün kareler toplamının göreceli oranı (100 ile yapılır), yargılanan argümanları ahlakî kalitesine ilişkin bireysel yargının tutarlılığı için ölçme değeri olarak kullanılır. Bu şekilde edilen ölçme/ölçüm değeri minimum 0 (bu 0 kişinin ahlakî perspektiflere hiç odaklanmadığı anlamına gelir.) ile maksimum 100 (bu değer kişinin sadece ahlakî bakış açılarına odaklandığı anlamına gelir.) arasındadır. Bu kişi sadece kendi fikri ile uzlaşan argümanlardan bağımsız yargılanması ile bu ölçüm/ölçme değerine ulaşır. Ayrıca kareler toplamı yardımı ile daha başka yordayıcılar da oluşturulmuştur.

MUT'un Türkçe versiyonunu geliştirmeye ilk önce 1991 yılında 22 kişi üzerinde bir pilot çalışmasıyla Lind başlamıştır. Ancak bu pilot uygulamada geçerlilik hipotezlerinin karşılanmadığı görüldüğü için devam edilmemiştir. Fakat daha sonrasında, Türkiye'deki bir araştırma grubu Lind'le irtibata geçerek MUT'u

Türkçe'ye çevirmiştir. Pilot araştırma olarak kabul edilen bu çalışma, 1997 yılında Almanya'daki Türkiye'de büyümüş olan değişik meslek ve yaş gruplarından Türklere uygulanmıştır. (N=62, 32 Kadın, 30 Erkek). Bundan sonra birkaç oluşturması gerekir. Yani, komşu basamaklar birbirleriyle daha yüksek korelasyonlu ve komşu olmayanların korelasyonu gittikçe azalan yapıda olması gerekir.

3) Deneğin 6 basamağa ilişkin tutumu ile ahlakî yargı yeteneği için MUT Ölçüm Değeri (basamak aritmetik ortalamaları ile C-Wert) arasındaki korelasyon analizi.

Cevaplayıcı için sunulan ölçek, kendisinin tavır alması gereken davranış dilemması şeklinde görülmektedir. Örneğin ölüme yardımda “doktorun ölmek üzere olan bayana arzusu üzerine öldürücü ine vermesini doğru mu yanlış mı bulunuyorsunuz? Sorusu sorulur. Kişi yanıtlarını -3 (tamamen yanlış) ile +3 (tamamen doğru) arasındaki bir değerlendirme skalasında verilebilir. Kişi, yanıt ile dilemmaya ilişkin fikrini ortaya koyar. Örneğin açıkça ölüme yardıma taraftar veya karşı olduğunu söyler. İşte bu fikir, bu kişi için hikayenin altında yer alan ölçme yardım taraftar ve karşı olan argümanlardan hangisinin bu kişinin bakış açısından lehte ve aleyhte argüman olduğunu ortaya koyar. Eğer kişi ölüme karşı ise MUT'taki karşıt argüman onun fikrini destekler, yani düşünce olumlu argümanları oluşturur.

MUT'un en küçük değerlendirme elemanı, bir kişinin yaptığı tek tek değerlendirmeler değil, bu kişinin toplam yargı şemasıdır. Değerlendirilecek olan bir kişinin ahlakî yargı davranışının hem bilişsel boyutu hem de duygu boyutudur. Duygu boyutunda klâsik tutum ölçeklerinde alışılmış olduğu gibi kişinin Kohlberg'e göre oluşturulan her bir ahlakî argümana ilişkin tutumu için, ortalama değer oluşturulur. Bu klasik biçimde kişinin kelime değişikliği yapılarak son biçimi verilen test, Türkiye'de çeşitli meslek ve yaş gruplarından kişilere uygulanmış ve bu uygulama sonuçları da hipotezleri karşılamıştır.

Testin geçerliliği ile ilgili, son analiz, 239'u kadın, 171'i erkek olan ve yaşları 9 ile 67 arasında değişen deneklere uygulanan ölçek üzerinde yapılmış ve sonuçlarını tercih hiyerarşisine ilişkin hipotezi, Quasi-Simplex-Struktur hipotezine ilişkin bulguları ve Bilişsel-Duygusal Paralellik Hipotezine ilişkin bulguları desteklediği görülmüştür. (Çiftçi, 2001b)

3. 3. 3. Ana Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)

ABTÖ, öğrencilerin ana babalarının tutumlarına ait bilgileri elde etmek amacıyla Bilal (1984: 48- 53) tarafından hazırlanmıştır. Ölçek geliştirilirken, Yıldız Kuzgun tarafından geliştirilen Ana Baba Tutum Envanterinden faydalanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili çeşitli kaynaklar taranarak, demokratik ve otoriter ana baba tutumlarına örnek olabilecek davranışlar saptanmış, bunlar maddeler halinde ifade edilerek 70 maddelik bir ana baba tutum ölçeği formu hazırlanmıştır.

Hazırlanan deneme formu, demokratik veya otoriter ana baba tutumlarından hangisini ne ölçüde yansıttığı konusunda seçilen 30 kişilik bir uzman grubun geçerlemesine sunularak kendilerinden her ifade için, kişisel görüşlerine göre demokratik ve otoriter tutumlardan hangisini yansıttığını karar vermeleri daha sonra ifadenin ilgili tutumu yansıtmaya yoğunluğunu 3 derece içinde saptamaları, ifade ne demokratik ne de otoriter ana baba tutumunu yansıtmıyorsa hiçbir işaret koymamaları istenmiştir. Uzman kanılarına göre gerek otoriter, gerekse demokratik ifadeler için “kesinlikle yansıtıyor” ve “yansıtıyor” şeklinde belirtilen maddelerden toplam yüzdelerin %74’ ünün altına düşmeyenler envantere alınmıştır.

Böylece 25’ i demokratik, 25’ i otoriter ifadeden oluşan toplam 50 maddelik likert tipinde bir ölçek geliştirilmiştir. Maddelerin bazıları olumlu, bazıları olumsuz olarak ifade edilmiş, otoriter ve demokratik maddeler karışık olarak düzenlenmiştir.

Ölçekte 25’ i demokratik, 25’ i ise otoriter ana baba tutumuna örnek olabilecek davranışları ifade eden toplam 50 madde yer almaktadır. ABTÖ, ana babanın “demokratik” veya “otoriter” olarak algılanışlarına göre, ana ve baba tutum puanı olmak üzere, ayrı ayrı iki puan veren bir ölçektir. Puanın yüksek olması, ana veya babanın “demokratik” olarak algılandığına işaret eder.

ABTÖ’ nün Güvenirliği

Bilal (1984) tarafından maddelerin her birine verilen yanıtların kararlılığı hakkında bilgi edinmek için ölçek lise son sınıf öğrencilerinden 89 kişilik bir gruba 15 gün arayla iki kez uygulanmıştır. “Test- tekrar test yöntemi” ile elde edilen güvenilirlik katsayıları anne için 0. 75, baba için 0. 76 bulunmuştur.

Ana Baba Tutum Ölçeği' nin Değerlendirilmesi

Öğrenciler, anne ve babalarının tutumlarını ölçekte ilgili ifadede belirtilen davranışa uygunluğu açısından aşağıda belirtilen beş derece içerisinde değerlendirmişlerdir.

(5) Tamamen Katılıyorum,

(4) Katılıyorum,

(3) Kararsızım,

(2) Katılmıyorum,

(1) Hiç Katılmıyorum.

Öğrencilerin her ifade için verdikleri puanlar anne ve baba için tek tek incelenmiş, demokratik ve otoriter tutum içeren ifadelerin puanları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Puanın yüksek olması, ana veya babanın demokratik olarak algılandığına işaret eder (Tuzgöl, 1998).

3. 4. Verilerin Toplanması

Elde edilen verilerin toplanmasında aşağıdaki işlemler gerçekleştirilmiştir.

1- Uygulamaya başlanmadan önce, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü' nden araştırma izni alınmıştır.

2- Uygulamaya kolaylık sağlayacak şekilde seçilen okulların müdürleriyle görüşüldükten sonra; rehber öğretmenleriyle iletişim kurularak, araştırmanın amacı açıklanmış ve en uygun öğrenci grubuna ulaşılması için yardımları alınmıştır.

3- Belirlenen gün ve saatte okula gidilerek okul rehber öğretmenin katılımıyla 50 dakikalık sürede ölçek uygulaması yapılmıştır.

Ölçek uygulamasına başlanmadan önce öğrencilere gerekli açıklamalar yapılarak, cevapların samimi ve içten olmasının araştırmanın amacına ulaşması için önemi vurgulanmıştır.

Ölçekler deneklere birbirlerine iştirilmiş olarak verilmiş ve cevaplama bittikten sonra toplanmıştır. Cevaplamak istemeyen öğrencilere ölçek verilmemiştir. Uygulama sırasında sorusu olan öğrencilerin soruları cevaplanmıştır. Cevaplama süresince ve anketler toplanırken gizlilik ilkesine özen gösterilmiştir. Kimliklerini belirtmek istemeyen öğrencilerin tanıtıcı herhangi bir bilgi yazmalarına gerek olmadığı da belirtilmiştir.

Uygulama sırasında öğrencilerin anketleri dikkatli ve samimi bir şekilde cevapladıkları gözlenmiştir.

3. 5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Anketler uygulandıktan sonra kontrol edilmiş, eksik veya iki seçeneği birden işaretlediği tespit edilen anketler değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin analizinde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında önemli bir ilişki olup olmadığına t- testi ve tek yönlü varyans analizi ile bakılmıştır.

Verilerin istatistiksel işlemleri SPSS bilgisayar istatistiksel paket programı ile yapılmıştır.

Verilerin istatistiksel analizinden elde edilen sonuçlar, tablolaştırılarak Bulgular bölümünde sunulmuştur.

BÖLÜM 4: BULGULAR

Bu bölümde; araştırmanın amaçları çerçevesinde kullanılan ölçme araçları olan Kişisel Bilgiler Anketi, Ahlaki Yargı Ölçeği ve Ana Baba Tutumu Ölçeği'nden elde edilen veriler, bu verilerin çeşitli istatistiksel teknikler kullanılarak yapılan analizleri sonucu ortaya çıkan bulguları verilmiştir.

Birinci bölümde de açıklandığı gibi bu çalışmanın amacı, demokratik ve otoriter anne baba tutumlarının 16- 18 yaş arasındaki öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği gelişimi üzerindeki etkisini incelemek ve tutumlar arasında ahlaki yargı yeteneği açısından fark olup olmadığını görmektir. Yine birinci bölümde belirtilen; öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının cinsiyet, eğitim görülen lise türü, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu ve ailelerin sosyo- ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin araştırılmasına yönelik alt problemlerle ilgili istatistiksel sonuçlara yer verilmiştir.

4. 1. Demokratik ve Otoriter Anne ile Demokratik ve Otoriter Baba Tutumuna Sahip Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4: Demokratik ve Otoriter Anne Tutumuna Sahip Öğrencilerin Dağılımı ve Ahlaki Yargı Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t- Testi Değerleri

Anne Tutumu	N	X	SS	T
Otoriter	162	13, 91	10, 93	t= -1, 364 p= .173
Demokratik	215	15, 51	11, 47	

p> 0, 05

Tablo 4 incelendiğinde; anne tutumunu demokratik olarak algılayan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması (X= 15, 51), standart sapması (SS=11, 47); anne tutumunu otoriter olarak algılayan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanı ortalaması (X= 13, 91) ve standart sapması (SS= 10, 93) olarak bulunmuştur. Aradaki farkın anlamlı olup olmadığı t- testi ile kontrol edilmiş ve öğrencilerin ahlaki

yargı yeteneği puanlarının anne tutumunun demokratik ve otoriter oluşuna göre [$t = -1,364, p > 0,05$] düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo 5: Demokratik ve Otoriter Baba Tutumuna Sahip Öğrencilerin Dağılımı ve Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t-testi Değerleri

Baba Tutumu	N	X	SS	T
Otoriter	161	15,45	11,63	t= 1,162 p= ,246
Demokratik	208	14,09	10,70	

$p > 0,05$

Tablo 5 incelendiğinde; demokratik baba tutumuna sahip öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puan ortalaması ($X = 14,09$), standart sapması ($SS = 10,70$); otoriter baba tutumuna sahip öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanı ortalaması ($X = 15,45$), standart sapması ($SS = 11,63$); olarak bulunmuştur. Aradaki farkın anlamlı olup olmadığına t- testi ile bakılmış ve öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının baba tutumunun demokratik ve otoriter oluşuna göre [$t = 1,162, p > 0,05$] düzeyinde anlamlı bir fark göstermediği görülmüştür.

4.2. Kız ve Erkek Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular

Tablo 6: Öğrencilerin Cinsiyetlerine İlişkin Dağılım ve Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t- Testi Değerleri

Cinsiyet	N	X	SS	T
Kız	194	15,31	10,96	t= 1,003 P= , +316
Erkek	183	14,12	11,58	

$p > 0,05$

Tablo 6 incelendiğinde kız öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 15, 31$), standart sapması ($SS= 10, 96$); erkek öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 14, 12$), standart sapması ise ($SS= 11, 58$) olarak bulunmuştur. Aradaki farkın anlamlı olup olmadığını görmek için t- testi yapılmış ve öğrencilerin cinsiyetlerine göre ahlaki yargı yeteneği puanlarının [$t= 1, 003, p>,05$] düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

4. 3. Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular

Tablo 7: Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Dağılım, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Lise Türü	N	X	SS
Genel Lise	88	15, 79	9, 94
Meslek Lisesi	92	11, 60	9, 55
Anadolu Lisesi	111	15, 86	11, 96
Fen Lisesi	86	15, 95	12, 71
Toplam	377	14, 82	11, 25

Tablo 7' de; öğrencilerin eğitim gördükleri lise türlerine göre ahlaki yargı yeteneği puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Buna göre; genel lisede eğitim gören öğrencilerin ortalaması ($X= 15, 79$), standart sapması ($SS= 9, 94$); meslek lisesinde eğitim gören öğrencilerin ortalaması ($X= 11, 60$), standart sapması ($SS= 9, 55$), anadolu lisesinde eğitim gören öğrencilerin ortalaması ($X= 15, 86$), standart sapması ($SS= 11, 96$); fen lisesinde eğitim gören öğrencilerin ise ortalaması ($X=15, 95$), standart sapması da ($SS= 12, 71$) olarak bulunmuştur.

Tablo 8: Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri

Ahlaki Yargı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	1269, 900	3	423, 300	3, 403	,018
Grup İçi	46393, 149	373	124, 378		
Toplam	47, 663	376			

$p<0, 05$

Tablo 8’ de; öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puan ortalamalarının eğitim gördükleri lise türlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini görmek için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının lise türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. $F_{(3-377)}= 3,403$; $p<,05$.

Tablo 9: Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Tukey LSD Testinin Bulguları

(I) Lise Türü	(J) Lise Türü	X	SS	P
Genel Lise	Meslek Lisesi	4,19565	1,66293	,058
	Anadolu Lisesi	-,06778	1,59183	1,000
	Fen Lisesi	-,16,260	1,69105	1,000
Meslek Lisesi	Genel Lise	-4,19565	1,66293	,058
	Anadolu Lisesi	-4,26342*	1,57241	,035
	Fen Lisesi	-4,35824*	1,67278	,047
Anadolu Lisesi	Genel Lise	,06778	1,59183	1,000
	Meslek Lisesi	4,26342*	1,57241	,035
	Fen Lisesi	-,09482	1,60212	1,000
Fen Lisesi	Genel Lise	,16260	1,69105	1,000
	Meslek Lisesi	4,35824*	1,67278	,047
	Anadolu Lisesi	,09482	1,60212	1,000

Öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarında eğitim gördükleri lise türlerine göre oluşan farklılığın hangi lise türleri arasında olduğunu görmek için posthoc testlerden Tukey LSD yapılmıştır. Tablo 9’ da görülen değerlerden de anlaşılacağı gibi; bu analizin sonuçlarına göre; fen lisesi, anadolu lisesi ve genel lisede eğitim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamaları birbirine yakın olmakla beraber, meslek lisesinde eğitim görenlerin ahlaki yargı yeteneği puanları diğer üç lise türünde eğitim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarından düşüktür ve bu farklılık $p<,05$ düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuca göre; öğrencilerin eğitim gördüğü lise türünün ahlaki yargıyı etkilediği söylenebilir.

4. 4. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanına İlişkin Bulgular

Tablo 10: Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Annenin Eğitim Düzeyi	N	X	SS
Okuryazar değil	25	12, 86	11, 69
İlkokul mezunu	139	12, 80	9, 71
Ortaokul Mezunu	56	14, 89	11, 18
Lise Mezunu	95	16, 56	12, 14
Üniversite Mezunu	57	17, 52	12, 14
Toplam	372	14, 80	11, 21

Tablo 10' da öğrencilerin annelerinin eğitim düzeylerine göre ahlaki yargı yetenekleri puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Buna göre; annesi okuryazar olmayan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puan ortalaması ($X= 12, 86$), standart sapması ($SS= 11, 69$); annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 12, 80$), standart sapması ($SS= 9, 71$), annesi orta okul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 14, 89$), standart sapması ($SS= 11, 18$); annesi lise mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 16, 56$), standart sapması ($SS= 12, 14$), annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 17, 52$), standart sapması ($SS= 12, 14$) olarak bulunmuştur.

Tablo 11: Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri

AHLAKİ YARGI	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	1366, 085	4	341, 521	2, 767	, 027
Grup İçi	42294, 704	367	123, 419		
TOPLAM	46660, 789	371			

$p < 0, 05$

Annenin eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını görmek için tek yönlü varyans analizi kullanılmış ve Tablo 11’ de görüldüğü gibi; annenin eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının farklılaştığı ve bu farkın $F_{(4-367)}=2,767$; $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 12: Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Tukey LSD Testinin Bulguları

(I)A. Eğitim Düz.	(J) A. Eğitim Düz.	X	SS	P
Okur yazar değil	İlkokul mezunu	,06329	2,41343	,979
	Orta okul mezunu	-2,03262	2,67220	,447
	Lise mezunu	-3,69590	2,49718	,140
	Üniversite mezunu	-4,65701	2,66496	,081
İlkokul mezunu	Okur yazar değil	-,06329	2,41343	,979
	Orta okul mezunu	-2,09591	1,75836	,234
	Lise mezunu	-3,75919*	1,47887	,011
	Üniversite mezunu	-4,72030*	1,74733	,007
Ortaokul mezunu	Okur yazar değil	2,03262	2,67220	,447
	İlkokul mezunu	2,09591	1,75836	,234
	Lise mezunu	-1,66328	1,87164	,375
	Üniversite mezunu	-2,62439	2,09025	,210
Lise mezunu	Okur yazar değil	3,69590	2,49718	,140
	İlkokul mezunu	3,75919*	1,47887	,011
	Ortaokul mezunu	1,66328	1,87164	,375
	Üniversite mezunu	-,96111	1,86129	,606
Üniversite mezunu	Okur yazar değil	4,65701	2,66496	,081
	İlkokul mezunu	4,72030*	1,74733	,007
	Ortaokul mezunu	2,62439	2,09025	,210
	Lise mezunu	,96111	1,86129	,606

Öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarında oluşan farklılığın annenin hangi eğitim düzeyinin lehinde olduğunu görmek için Tablo 12’ de görüldüğü gibi, posthoc testlerden Tukey LSD yapılmış ve annesi lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması, annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanı ortalamasından yüksek bulunmuş ve bu farklılığın $p < .05$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Annesi okur yazar olmayan ve orta okul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamaları ile annesi ilkokul, lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamaları arasında ise anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

4. 5. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular

Tablo 13: Babanın Eğitim Düzeyinin Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneğine İlişkin Dağılım, Standart Sapma ve Ortalama Değerleri

Babının Eğitim Düzeyi	N	X	SS
Okuryazar değil	8	13, 24	12, 80
İlkokul mezunu	105	13, 02	9, 38
Ortaokul Mezunu	58	14, 40	10, 95
Lise Mezunu	97	13, 78	11, 47
Üniversite Mezunu	101	16, 76	11, 85
Toplam	369	14, 46	11, 01

Tablo 13’ da babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Buna göre babası okur yazar olmayan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puan ortalaması ($X= 13, 24$), standart sapması ($SS= 12, 80$); babası ilkokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 13, 02$), standart sapması ($SS= 9, 38$); babası orta okul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 14, 40$), standart sapması ($SS= 10, 95$); babası lise mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 13, 78$), standart sapması ($SS= 11, 47$); babası üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 16, 76$), standart sapması ($SS= 11, 85$) olarak bulunmuştur

Tablo 14: Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri

AHLAKİ YARGI	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	806, 762	4	201, 690	1, 675	, 155
Grup İçi	43841, 929	364	120, 445		
TOPLAM	44648, 691	368			

$p > 0, 05$

Babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini görmek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve Tablo 14' de görüldüğü gibi; babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalamaları arasında $F_{(4-364)} = 1, 675$; $p > 0, 05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 15: Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Tukey LSD Testi Bulguları

(D)B. Eğitim Düz.	(J) B. Eğitim Düz.	X	SS	P
Okur yazar değil	İlkokul mezunu	, 22268	4, 02526	, 956
	Orta okul mezunu	-1, 15945	4, 13911	, 780
	Lise mezunu	-, 53298	4, 03699	, 895
	Üniversite mezunu	-3, 51144	4, 03090	, 384
İlkokul mezunu	Okur yazar değil	-, 22268	4, 02526	, 956
	Orta okul mezunu	-1, 38213	1, 79547	, 442
	Lise mezunu	-, 75566	1, 54557	, 625
	Üniversite mezunu	-3, 73412*	1, 52958	, 015
Ortaokul mezunu	Okur yazar değil	1, 15945	4, 13911	, 780
	İlkokul mezunu	1, 38213	1, 79547	, 442
	Lise mezunu	, 62647	1, 82163	, 731
	Üniversite mezunu	-2, 35198	1, 80808	, 194
Lise mezunu	Okur yazar değil	, 53298	4, 03699	, 895
	İlkokul mezunu	, 75566	1, 54557	, 625
	Ortaokul mezunu	-, 62647	1, 82163	, 731
	Üniversite mezunu	-2, 97845	1, 56020	, 057

Tablo 15'in devamı

Üniversite mezunu	Okur yazar değil	3, 51144	4, 03090	, 384
	İlkokul mezunu	3, 73412*	1, 52958	, 015
	Ortaokul mezunu	2, 35198	1, 80808	, 194
	Lise mezunu	2, 97845	1, 56020	, 057

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemesine rağmen; Tukey LSD testi yapılarak ortalamalar kendi aralarında karşılaştırıldıklarında Tablo 15' de görüldüğü gibi, babası üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalamalarının, babası ilkokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği ortalamasına göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

4. 6. Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Bulgular

Tablo 16: Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Dağılım, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Sosyo- Ekonomik Düzey	N	X	SS
Düşük	41	15, 17	11, 10
Orta	109	14, 81	11, 13
Yeterli	139	14, 18	11, 18
İyi	77	16, 08	11, 64
Yüksek	10	11, 21	11, 37
Toplam	376	14, 78	11, 24

Tablo 16' da görülen değerlere göre sosyo- ekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 15, 17$), standart sapması ($SS= 11, 10$); sosyo ekonomik düzeyi orta olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 14, 81$), standart sapması ($SS= 11, 13$); sosyo- ekonomik düzeyi yeterli olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 14, 18$), standart sapması ($SS= 11, 18$); sosyo- ekonomik düzeyi iyi olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 16, 08$), standart sapması ($SS= 11, 64$); sosyo- ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması ($X= 11, 21$), standart sapması ($SS= 11, 37$) olarak bulunmuştur.

Tablo 17: Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin F Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri

SED	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	313, 821	4	78, 455	, 618	, 650
Grup İçi	47071, 021	371	126, 873		
TOPLAM	47383, 842	375			

p> 0, 05

Tablo 17' de öğrencilerin sosyo ekonomik düzeylerine göre ahlaki yargı yetenekleri puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine tek yönlü varyans analizi ile bakılmış ve sosyo ekonomik düzeye göre ahlaki yargı yeteneğinin $F_{(4-371)} = , 618$; $p> , 05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM 5: SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bölümde araştırma sonunda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde kullanılan istatistiksel yöntemlerle ulaşılan sonuçlar ve tartışmalarına yer verilmiştir.

5. 1. Demokratik ve Otoriter Anne ve Baba Tutumlarına Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda; demokratik ve otoriter anne tutumlarına göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre annenin demokratik veya otoriter olmasının ahlaki yargı yeteneğine herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anne ve baba tutumunun ahlaki yargıyı etkilemediği yönündeki bu bulgu; teknolojinin her geçen gün daha çok gelişmesinin bir sonucu olarak öğrencilerin etki altında kaldığı uyanan sayısının ve çeşitliliğin artması, TV, internet, cep telefonu gibi araçların hayatımızın içinde daha çok yer alması sonucunda anne ve baba tutumunun etkisinin bunların gerisinde kalması şeklinde yorumlanabilir.

Ergenlik döneminin en önemli özelliklerinden birisi; kimliklerini oluşturma çabası içinde olan ergenlerin kendileriyle ortak sorunlar yaşayan ve ortak beğenileri olan; aynı dönemi paylaşan arkadaşlarıyla birlikte yeni değerler oluşturması ve bu değerlerin de çoğu zaman aileninkilerle çatışmasıdır. Yetişkin olma yolundaki ilk adımların atılmaya başlanması ile birlikte hızlı bir şekilde ergenin ve ailenin hayatına giren arkadaşlar, çoğu zaman ailenin de önüne geçerek gencin hayatında başrollerde oynamaya başlar. Yeni sorgulamaların yapılmaya başlandığı bu dönemde, ergenler ayrıca; politik sorunlar, ülkenin geleceği, adalet, haksızlıklara karşı tepki gösterme gibi konularla ilgili de kafa yormaya başlar ve kendisinin, arkadaşlarının veya çevresindeki herhangi birinin karşılaştığı herhangi bir haksızlık durumunda haksızlığın karşısındaki güçlü bir hak savunucusu olabilir. Ergenlerle yapılan görüşmelerde çoğunun demokrasi ile ilgili kavramları sorgulamaya ve haksızlıklar üzerinde düşünmeye başladıkları, belli bir düşünce şeklini benimsemeye yönelik bir davranış içinde buldukları görülmüştür. Ayrıca özerkliğin ve duygusal bağımsızlığın ilan edildiği bir dönem olması dolayısıyla da ergenler ailelerinden uzaklaşmakta ve kimliklerini oluşturmaya başlamaktadırlar. İşte bu çalışmanın lisede eğitim gören ergenlerle yapılması ve sonucun ahlaki yargı yeteneğinin anne baba tutumlarından etkilenmediği yönünde çıkması; öğrencilerin içinde buldukları

dönemin özelliği gereği yeni değerler oluşturarak, ailesinin değerlerinden uzaklaşmış olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Bu konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalara bakıldığında; araştırma sonuçlarının genelde bu çalışmada edinilen sonuçlardan farklı yönde olduğu ve araştırma bulgularının daha önce yapılan araştırmalarla desteklenmediği görülmüştür.

Örneğin Greenspan ve Simeonsson' un (1978), yedi ne dokuz yaşlarındaki 32 çocuk üzerinde yaptıkları araştırmada yetişkinlerin harekete ve sonuca bağlı yasaklama şekillerinin çocukların ahlaki yargıları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yedi yaşındaki çocukların ahlaki yargılarının yetişkinlerin koydukları yasaklardan etkilendiği ve dokuz yaşındaki çocukların ise niteliksel yargılara vardıkları görülmüştür.

Daniel (1988) ergenlerle yaptığı çalışmasında ahlaki yargı gelişimi ile anne baba tutumlarının ilişkisini incelemiş, anne baba davranışlarının çocukta kimlik ve ahlaki yargı gelişimini etkilediği bulgusuna ulaşmıştır.

Özeri (2001) yaptığı araştırmasında okul öncesi dönem çocuğunun suça yönelik adalet gelişimi ve göreve yönelik adalet gelişimiyle bunlara anne baba tutumlarının etkisini incelemiş, sonuç olarak annenin koruyucu tutumunun, ahlaki yargıyı etkilediği ortaya çıkmıştır.

Tola' nın (2003), ahlaki Piaget' in geliştirdiği öykü ve problem durumlarını kullanarak ölçtüğü ve 5. sınıf öğrencileriyle yaptığı araştırmasında deneklerin öykülere verdiği cevaplara göre; demokratik tutumun ahlaki yargı yeteneğini olumlu yönde etkilediği bulunmuştur.

5. 2. Kız ve Erkek Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Öğrencilerin cinsiyetine göre ahlaki yargı yetenekleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuca göre kız ve erkek öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır.

Toplumsal rollerin bireye kazandırılması, toplumun en küçük birimi olan ailede başlar. Birey büyüdükçe ve toplumun farklı alanlarına yöneldikçe, bu rolleri daha da içselleştirerek, toplumun kendisi için uygun gördüğü özellikler doğrultusunda bir kişilik geliştirir. Örneğin bir kadının ahlaka uygun olarak görülen ve cinsiyetine de uygun toplumsal görevi; özellikle Türk toplumunda çocuklarının annesi,

kocasının eşi olması ve bu doğrultuda; anaç, duygusal ve düzenleyici bir kişiliğinin olmasıdır. Bir erkeğin ise çocuklarının babası olarak evinin ve ailesinin geçimini sağlamak ve bunun için dışarıdaki işlerle ilgilenmek gibi bir görevi vardır. Bu doğrultuda; güçlü, koruyucu, kollayıcı bir konumu vardır.

Ancak; sanayi devrimi ve son yıllardaki endüstriyellemenin sonucu olarak kadının iş hayatına atılarak evden çıkması, modernleşme ile eğitim seviyesinin yükselmesi ve de hayatın her alanında varlığını göstermeye başlaması, geleneksel Türk toplumundaki kadının yerini değiştirmeye ve önlere taşımaya başlamıştır. Bilinçlenen ve bağımsızlığı konusunda duyarlılık kazanan kadınlar; anne olduklarında da eski çocuk yetiştirme alışkanlıklarını; erkeğin girişimi desteklerken, kız çocuklarının dizlerinin dibinde oturmasını isteme yönündeki tutumlarını da değiştirmeye başlamışlar ve bağımsız kızlar yetiştirme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Bu her ne kadar eğitim almış kadınları kapsasa, kırsal bölgelerdeki alışkanlıklarına devam eden babalar ve aileler olduğu bilinse de; eskisine göre bu konuda önemli adımlar atıldığı düşünülmektedir. Araştırmanın; cinsiyete göre ahlaki yargı yeteneğinin anlamlı bir farklılık göstermediği yönündeki sonuçlarının bu nedene dayalı olabileceği düşünülmektedir.

Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında bu sonucu destekleyen ve desteklemeyen farklı sonuçlar olduğu görülmüştür.

Örneğin; Şemin (1979) ilköğretim okulunda eğitim gören öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri ile ilgili yaptığı araştırmasında, cinsiyet bakımından çocukların ahlaki yargıları arasında önemli bir farklılık olmadığını kaydetmiştir.

Çileli' nin (1981) İngiltere' de 14- 18 yaşlarındaki 103 İngiliz öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada veriler, Kohlberg' in Ahlaki İkilem Anketi ve Rest' in Yargıların Belirlenmesi (DIT) ile toplanmış olup, cinsiyet ve okul değişkenine göre ahlaki yargı puanları arasında fark bulunmamıştır.

Özkaynak' ın (1982), 180 öğrenci üzerinde yaptığı "Teğmen Kalmaz İlkokulu' na Devam Eden 6- 11 Yaş Grubu Çocukların Ahlaki Yargı Gelişimi" adlı bir araştırma sonucuna göre; cinsiyet, annenin eğitim durumu ve kardeş sahibi olup olmamanın çocuğun ahlaki yargılarının gelişimi üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Koyuncu' nun (1983) "Cinsiyet Rolü Kimliği ile Ahlaki Gelişim Evrelerinin Karşılaştırılması" konulu çalışmasında üniversite üçüncü sınıf öğrencilerine GBT

(Görüş Belirleme Testi) uygulanmış ve sonuç olarak kız ve erkek öğrencilerin GBT' den aldıkları puanları ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Temel' in (1991) araştırmasında, 14- 18 yaş grubundaki gençlerin cinsiyetlerinin ahlaki gelişim üzerinde etkisinin olmadığını belirtmiştir.

Aynı şekilde Kurt' un (1996) üniversite eğitimi görmüş olan Rehber Öğretmenler ve Öğretmenlerin ahlaki gelişim düzeyleri ve denetim odağı algılamalarını karşılaştırmalı olarak incelediği araştırmasında erkekler ve kadınlar arasında ahlaki yargı açısından bir farklılık bulunmamıştır.

Şengün (2003) yaptığı çalışmada; ahlaki düşünce ve yargıları etkileyen bazı faktörleri araştırmış ve lisede eğitim gören öğrencilere ahlaki yargıyı ölçen öyküler vermiştir. Kız ve erkek öğrencilerin öykülere verdiği cevaplara göre hesapladığı ahlaki yargı yeteneği puanlarının sadece bir öyküde anlamlı bir farklılık gösterdiği, diğer üç öyküde de cinsiyete göre ahlaki yargı yeteneği puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır.

Acuner (2004) yaptığı araştırmada 14- 18 Yaş Arasındaki Gençlerin Ahlaki Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi konulu araştırmasında cinsiyet faktörünü de incelemiş ve t- testi ile yaptığı karşılaştırma sonucunda cinsiyete bağlı olarak kız ve erkek öğrencilerin aldıkları ahlaki yargı puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Koca' nın (1987) ilkokul birinci sınıfa devam eden yedi yaşındaki 120 çocuk üzerinde yaptığı ve deneklerin ahlaki yargılarını; cinsiyet, annenin eğitim durumu, kardeş sahibi olup olmama durumu ve anaokuluna gidip gitme durumu değişkenlerinin etkileyip etkilemediğini incelediği araştırmasında elde ettiği sonuç şudur: Yedi yaşındaki birinci sınıf öğrencilerinin annenin eğitim durumu, kardeş sahibi olup olmama, anaokuluna gidip gitmeme ve cinsiyet değişkenleri açısından, kendilerine verilen ikilemlerle ilgili olarak yaptıkları yargılar arasında, önemli bir fark bulunmuştur.

Bu konuda yapılmış diğer bir araştırma olan Çiftçi' nin (2001a) araştırmasında da Almanya ve Türkiye' de okuyan Türk kız ve erkek öğrencilerinin ahlaki yargı yeteneği puanları t- testi ile karşılaştırıldığında, erkek öğrencilerin lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

Kaya (1993) farklı öğrenci grupları üzerinde yaptığı çalışmasında, kızların ahlaki yargı yeteneği puanlarının, erkeklerin puanlarından daha yüksek olduğunu bulmuştur. Saylağ, (2001)' in lise birinci sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında; cinsiyetin öğrencilerin ahlaki değerlerinin belirlenmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Çırak' ın (2006) üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ve ahlaki yargı yetenekleri ile kendini gerçekleştirme düzeylerini karşılaştırdığı araştırmasında; erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre; ahlaki yargı yeteneği puanları açısından daha geleneksel olduğu sonucuna varılmıştır..

Özgüleç (2001) “7- 11 Yaşlarındaki Çocukların Ahlaki Yargılarının Gelişim” konulu araştırmasında; ahlaki Piaget' in öykülerine çocukların verdikleri cevaplara göre ölçtüğü araştırmasında bazı öykülere verilen cevaplarda ahlaki yargı yeteneği ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunurken, bazı öykülerde ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Görüldüğü gibi, konuyla ilgili literatürdeki çalışmalar arasında bu çalışmanın sonucunda ulaşılan bulguları destekleyen araştırmalar olduğu gibi, desteklemeyen bulgular da bulunmaktadır.

5. 3. Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Lise Türlerine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişin Sonuç ve Tartışma

Öğrencilerin eğitim gördükleri lise türlerine göre ahlaki yargı yeteneği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını görmek için yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda; fen lisesi, anadolu lisesi ve genel lisede öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamasının, meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Türk eğitim sisteminin bünyesinde ilköğretimden sonra öğrencilerin ilgileri ve yetenekleri doğrultusunda yönlenebilecekleri çeşitli eğitim kurumları bulunmaktadır. Öğrencilerden üniversite eğitimine devam etmek isteyenler; kazandıkları sınav doğrultusunda onları amaçlarına ulaştıracak liseye (anadolu, fen liseleri), kazanamadıkları takdirde de sınavsız öğrenci alan ortaöğretim kurumlarına (genel lise) yönelirler. Fakat üniversite eğitimini düşünmeyip bir meslek öğrenmek ve iş hayatına atılmak isteyen öğrenciler ise meslek liselerinin çeşitli bölümlerine devam

ederler. Meslek liselerinin amacı yüksek öğretime hazırlamanın yanında, öğrencilere seçtikleri mesleği yapabilmeleri için gerekli becerileri kazandırmak olduğundan ders programlarına bakıldığında mesleki derslerin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir (MEB, 20. 04. 2008). Genel lise, fen lisesi veya anadolu lisesi gibi üniversiteye öğrenci hazırlayan liselerde ise öğrenciler lise ikinci sınıfta seçtikleri alanlar doğrultusunda dersler görmektedirler. Söz konusu liselerin ders programları karşılaştırıldığında üniversiteye hazırlayan liselerin amacı gereği temel ve doğa bilimleri ya da sosyal bilimler ile ilgili derslerin ağırlığının daha fazla olduğu görülmektedir. Hayatın içinden durumların işlendiği ve öğrencilerin çeşitli problem çözme durumlarıyla karşı karşıya kaldıkları sosyal bilimler, temel ve doğa bilimleri derslerinin günlük hayatta karşılaşılan çeşitli problemleri çözme becerisi kazandırma konusunda önemli bir fonksiyonu düşünülmektedir. Ahlaki ikilemler de çözülmesi gereken ya da karar verilmesi gereken problem durumlarıdır. Araştırmanın; üniversiteye öğrenci hazırlayan liselerde eğitim gören öğrencilerin ahlaki ikilemlere verdikleri cevaplardan aldıkları ahlaki yargı yeteneği puan ortalamalarının, meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarından yüksek olduğu yönündeki bulgusunun bu durumun bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

Bu konuyla ilgili literatür incelendiğinde; araştırmaların genellikle ahlaki yargı açısından farkı görmek için; imam hatip liselerinde eğitim gören öğrencilerle diğer liselerde eğitim gören öğrenciler üzerinde çalışılan ve konuya din eğitimi ve ahlak ilişkisi açısından yaklaşılan çalışmalar olduğu görülmüştür.

Örneğin; Saylağ (2001) lise türleri açısından yaptığı araştırmasında, imam hatip liselerinde okuyan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanını diğer liselerde okuyan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanından düşük olarak bulmuştur. Şengün (2003) ve Acuner (2004) ahlaki yargı yeteneğini etkileyen faktörleri inceledikleri araştırmalarında; imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği ile diğer meslek liselerinde okuyan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarını karşılaştırmış ve sonuçta imam hatip lisesi öğrencilerin çeşitli durumlara göre verdikleri yanıtlarla ölçülen ahlaki yargı yeteneği puanları, diğer meslek liselerinin ahlaki yargı yeteneği puanlarına göre anlamlı bir şekilde yüksek bulmuşlardır. (Fakat Şengün' ün araştırmasındaki bir öyküde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.)

Kaya (1993) üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmasında, imam hatip lisesinden mezun olan üniversite öğrencilerle diğer liselerden mezun olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını bulmuştur.

Araştırmasında imam hatip lisesinde öğrenim gören öğrencilerin ahlaki puanlarıyla karşılaştırma yapılmayıp, diğer lise türleri arasında karşılaştırma yapan çalışmalar ise sınırlıdır. Sonuçları ise lise türlerine göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı yönünde olup, araştırmanın sonuçlarını desteklememektedir.

Örneğin; Çileli' nin (1981) Londra' da iki farklı lisede öğrenci grubu üzerinde yaptığı araştırmasının sonuçları da, lise türleri bakımından ahlaki yargı yeteneğinin herhangi bir farklılık göstermediği yönündedir.

Çırak' ın (2006) üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ve ahlaki yargı yetenekleri ile kendini gerçekleştirme düzeylerini karşılaştırdığı araştırmasında, ahlaki yargı yeteneğinin lise türlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

5. 4. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Annesi lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalaması, annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanı ortalamasından yüksek bulunmuş ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Annesi okuryazar olmayan ve ortaokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamaları ile annesi ilkokul, lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamaları arasında ise anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Bireyin kişiliğinin şekillenmesinde en büyük etkenlerden biri, şüphesiz ilk eğitimin başladığı yer olan ailedir. Dolayısıyla çocuğa pek çok özelliğini kazandıran anne ve babanın birçok niteliği de çocuğun kişiliğinin oluşmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu noktada ebeveynlerin eğitim düzeyi de önem taşımaktadır. Çünkü eğitimi belli bir düzeye kadar taşımış anne babaların; eğitimin onlara sağladığı imkanlar doğrultusunda bakış açılarının, eğitim düzeyi düşük olan anne babalara göre daha geniş olacaktır. Farklı yaşantılar içinde bulunan, farklı kültür ve insanları tanıyan bireylerin daha zengin deneyimler geçirdikleri ve kendilerini geliştirme ve

farklı değer yargılarına sahip olma konusunda belli bir eğitimi almamış bireylere göre daha ileri bir noktada oldukları bilinmektedir. Bu nedenle eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin eğitim aracılığı ile kazandıkları bilgi ve deneyimlerinin karar verme, problem çözme, karşılaştıkları sorun durumlarında bu sorunla etkili bir şekilde baş etme stratejisi geliştirebilme becerilerine sahip olacakları ve de eğitimin bireylere kazandırdığı düşünülen bu tür beceriler dolayısıyla, söz konusu bireylerin elde ettikleri birikim ve deneyimleri ebeveyn olarak çocuklarına da yansıtacakları ayrıca onlara model olacakları düşünülmektedir. Özellikle çocuğunu karnında taşıyan, onunla fiziksel bağı olan ve doğduktan sonra da uzun bir süre fiziksel temas yoluyla fiziksel ve manevi tüm ihtiyaçlarını karşılayan ve çocuğunun yanında olan annenin çocuğu üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olması beklenmektedir.

Araştırmanın; anneleri üniversite ve lise mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğinin anneleri ilkökul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanına göre anlamlı düzeyde yüksek bulunduğu yönündeki sonucu, bu şekilde yorumlanabilmektedir.

Araştırma bulgularına göre ayrıca; annesi okuryazar olmayan ve ortaokul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının; annesi ilkökul, lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarından bir farklılık göstermediği sonucuna da ulaşılmıştır. Sonucun annesi üniversite ve lise mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının, annesi ilkökul mezunu olanlarınkine göre yüksek çıkmasına rağmen; annesi daha düşük eğitim düzeyi olan okuryazar olmayan ve ilkökul mezuniyetinin bir üst derecesi olan orta okul mezunu olan öğrencilerin annesi üniversite ve lise mezunu olanların ahlaki yargı yeteneği puanından anlamlı bir farklılık göstermediği yönünde çıkması, kültürümüzdeki bir sözü hatırlatmaktadır: “Az doktor insanı candan, az hoca imandan eder.” Kültürümüzde çok iyi ifadesini bulan bu sözle anlatılmak istendiği üzere bazı ebeveynlerin düştüğü en büyük yanılgı; bildiği zannettiği yanlış bilginin doğruluğuna inanmak ve o yönde hareket etmektir. Bu nedenle eksik ya da tam olmayan bilginin insanı hataya sürükleyebileceği unutulmamalıdır.

İlgili araştırmalar incelenmiş ve araştırmanın annenin eğitim durumunun ahlaki yargıyı etkilediği yönündeki çalışmalar aşağıda belirtilmiştir.

Koca (1987)' nın yaptığı bir araştırmada annenin eğitim durumu değişkeni açısından haklı- haksız kavramlarıyla ilişkili olarak yapılan yargılar arasında önemli bir ilişki bulunmuştur.

Yine Çırak (2006)' ın üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yeteneğini ve ahlaki yargı yeteneği ile kendini gerçekleştirme düzeyi arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada annesi okuryazar veya ilkököl mezunu olan öğrencilerin, okuryazar olmayanlar ile ortaokul, lise ve üniversite mezunu olanlara göre, daha geleneksel olduğu bulunmuştur.

Ulaşılan bazı araştırmalarda ise; sonuçlar annenin eğitim düzeyinin ahlaki yargıyı etkilemediği yönündedir.

Örneğin; Özkaynak (1982)' ın yaptığı araştırmada annenin eğitim durumunun çocuğun ahlaki yargılarının gelişimi üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur.

Temel (1991) de, cinsel kimlik rolleri açısından ahlaki gelişimi incelediği araştırmasında, 14- 18 yaş düzeyindeki gençlerin anne baba eğitim düzeylerinin ahlaki yargı puanları üzerinde önemli bir farka neden olmadığını bulmuştur.

Tola (2003)' nın ilkököl 5. sınıf öğrencileriyle çalıştığı ve ahlaki yargı ile anne baba tutumu arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında annenin eğitim durumunun ahlaki yargı yeteneği üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaştığı görülmüştür.

Acuner (2004)' in araştırmasında öğrencilerin anne babalarının eğitim düzeylerinin farklı olması bakımından, evrelerden almış oldukları ahlaki yargı puanlarının ortalamaları arasında önemli bir fark bulunmamaktadır.

5. 5. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Ahlaki Yargı Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini görmek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemesine rağmen; ortalamalar kendi aralarında karşılaştırıldıklarında babası üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanlarının ortalamalarının, babası ilkököl

mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmada; ahlaki yargının annenin eğitim düzeyine göre değiştiği, annesi lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği, annesi ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilerinkine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştı. Babanın eğitim düzeyinin ise ahlaki yargı yeteneğini etkilemediği yönünde çıkan sonucunu; Türk aile sistemindeki babanın ailedeki konumuna bağlayabiliriz. Toplumumuzun aile yapısı gereği, babalar daha çok iş hayatında; ailenin geçimini sağlamaya yönelik etkinlikler içerisinde bulunur. Babanın evin dışındaki işlerle ilgilenmesi ev, çocuklar ve aile ile ilgili konularla daha çok annenin ilgilenmesi sonucunu beraberinde getirir. Kültürümüzdeki “yuvayı dışı kuş yapar” şeklindeki sözle de anlatılmak istenen bu olsa gerek. Özellikle çocukların manevi ihtiyaçları, okulla ilgili beklentileri daha çok anne tarafından karşılanır. Babanın ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılama gibi bir sorumluluğu olduğundan, genelde çocuklarla ilişkileri kısıtlı ve maddi ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Ayrıca, bazı kırsal bölgelerde ebeveynlerin özellikle de babanın, çocuklarını büyüklerinin yanında sevmesi, onunla ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmesi ayıp olarak değerlendirilmektedir. Bu yapı, son zamanlarda aile eğitiminin öneminin anlaşılması, buna bağlı olarak ana baba okullarının önem kazanması ve okullardaki rehber öğretmenler ve AÇEV gibi çeşitli kurumlar tarafından anne babalara çocukla iletişim konusunda verilen eğitimlerin hız kazanması sonucunda değişikliğe uğramaya başladıysa da, Türk toplumunun geleneksel aile yapısının kolay kolay değişmeyeceği gibi gerçeklik de görmezden gelinemez. Özellikle kırsal bölgelerdeki aileler bu tür eğitimlere uzak olduğundan değişimi takip edememektedirler. Halen; çocuklarla babanın etkileşiminin çok kısıtlı olduğu, babanın çocuğuna olan sevgi ve ilgisini sevgi kelimeleri ile açık açık ya da fiziksel temas yoluyla göstermesinin yanlış olduğunu düşünen geleneklerin varlığı bilinen bir gerçektir. Yine ailelerin özellikle de babaların çocuğuyla ilgilendiğinin kanıtı olarak, onun her istediğini aldığı yönündeki açıklamaları da ailelerin ilgi olarak değerlendirdiği şeyin, durumun maddi boyutu olduğunu göstermektedir. Var olan tüm bu gerçekler, babaların çocuk eğitiminin öznesi olmaktan uzak olduğunu düşündürmüştür. Araştırmanın babanın eğitim düzeyinin ahlaki yargıyı etkilemediği yönündeki sonucu da bu şekilde açıklanabilir.

Ancak ortalamalar kendi arasında karşılaştırıldıklarında babası üniversite mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları ortalamalarının diğerlerinden yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç da; üniversite eğitimi almış olan babaların kültürümüzün kalıplaşmış aile yapısı ve bu yapıdaki babanın konumu ve rolü konusundaki bazı gelenekleri aştığı ve de aldığı eğitimin kendisine kazandırdıklarını, hayatına ve çocuğuna yansıtılabildiği ve olumlu model olabildiği şeklinde yorumlanabilir. Buradan da eğitimin hayatımızdaki gerekliliği ve katkıları konusuna bir kez daha dikkat çekmekte fayda olduğu düşünülmektedir.

5. 6. Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Düzeye Göre Ahlaki Yargı Yeteneği Puanlarına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Öğrencilerin sosyo ekonomik düzeylerine göre ahlaki yargı yetenekleri puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine tek yönlü varyans analizi ile bakılmış ve sosyo ekonomik düzeye göre ahlaki yargı yeteneğinin anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, sonucu destekleyen çalışmalar olduğu gibi desteklemeyen sonuçların da bulunduğu görülmektedir.

Magsud (1980), sosyo- ekonomik statü ve ahlaki yargı arasındaki ilişkiyi incelemek için 97 Nijeryalı ortaokul öğrencisine Kohlberg' in Ahlaki Yargı Envanteri' ni uygulamıştır. Sosyo- ekonomik statü ile ahlaki yargı arasında önemli bir ilişki görülmemiştir. (Akt: Özgüleç; 2001)

Kaya (1993), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında, ailenin ekonomik durumuna göre öğrencilerin ahlaki yargı düzeyleri arasında önemli bir fark olmadığını görmüştür.

Şengün (2003), ahlaki düşünce ve yargıları etkileyen faktörleri araştırdığı çalışmasında öğrencilere ahlaki öykü örnekleri vermiş ve ahlaki, öğrencilerin bu öykülere verdiği cevaplara göre değerlendirmiştir. Uyguladığı üç öyküden çıkan sonuca göre, öğrencilerin ahlaki yargı yeteneklerinin sosyo- ekonomik düzeye göre değişmediği yani farklı sosyo- ekonomik düzeyden olan öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ahlaki yargı yeteneği ile sosyo- ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündeki bu sonuçlardan farklı olarak, ahlaki yargının sosyo- ekonomik düzeye göre

anlamli düzeyde farklılık gösterdiği şekilde sonuçlara ulaşan araştırmacılar da vardır.

Örneğın Şemin, (1979) ilkokul öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında, ailenin sosyo- ekonomik düzeyinin ahlaki yargılarını ve ahlaki davranışlarını etkilediğini ortaya koymuştur.

Turiel, Edwards ve Kohlberg (1978) tarafından Türkiye’ de Manisa’ nın bir köyünden 52 kişi, İzmir’ de işçi sınıfından 29 kişi ve Ankara’ da orta sosyo- ekonomik düzeyden 32 kişi olmak üzere yaşları on ile yirmi beş yaş arasında değışen toplam 113 kişi üzerinde Kohlberg’ in ahlaki İkilem Anketi (MMS) nin Türkçe formunu uygulayarak yapılan araştırmada; sosyo- ekonomik düzeyi farklı olan kişilerin ahlaki yargılarının farklı bir gelişim gösterdiği gözlenmiştir.

Saylağ (2001), lise birinci sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında, ailenin sosyo- ekonomik durumunun öğrencilerinin ahlak değerlerinin belirlenmesinde etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Özet olarak; bu araştırmada; öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğinin anne ve baba tutumuna, cinsiyete ve sosyo- ekonomik düzeye göre anlamli bir farklılık göstermediği; fakat öğrencilerin eğitim gördükleri lise türüne, annenin ve babanın eğitim düzeyine göre ise anlamli bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Bu araştırmada ulaşılan sonuçlara bağlı olarak şu önerilerde bulunulabilir:

1- Araştırmanın anne babanın tutumunun demokratik ve otoriter oluşuna göre ahlaki yargının anlamlı bir farklılık göstermediği yönündeki sonucu; ergenlik dönemindeki gençlerin akran grubu, TV, internet gibi farklı uyaranların etkisi altında kalmalarına ve kimlik arayışı içinde olmalarından dolayı kendi değer sistemlerini oluştururken daha çok anne baba dışındaki söz konusu uyaranlardan etkilenmelerine bağlanmıştır. Bu noktada ergenlerin aynı değerleri paylaşarak onay görmek istedikleri arkadaş gruplarını seçmelerinin önemi gündeme gelmektedir. Arkadaşları tarafından kabul görmek isteyen ergen, dışlanmamak için istenen ve kendisi istemese de kabul gören davranışları sergilemeyi seçebileceğinden bu dönemdeki yanlış arkadaş seçimi beraberinde farklı yanlış seçimleri de getirebilmektedir. Bu konuda ailelerin bilinçli olması çok önemlidir. Bu nedenle okullarda çalışan rehber öğretmenlerin ailelere ergenlik dönemi, ergenlik dönemi gelişim özellikleri, etkili iletişim gibi konularda seminerler ve toplantılar düzenleyerek aileleri bilinçlendirecek çalışmalar yapması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca teknolojinin gelişerek hayatımızın her alanına girdiği şu dönemde cep telefonu, bilgisayar ve internet gibi teknoloji ürünlerinin amacı dışında kullanılması, şiddet içeren oyunlar ve dizilerin yaygınlaşması ve gençlerin anne babaları, öğretmenleri ve çevrelerindeki olumlu modeller yerine, arkadaş grubunda kabul gördüğü için olumsuz örnek alma yönündeki eğilimleri konusunda ailelerin bilinçlendirilmesi ve okul- aile işbirliğinin yaygınlaşması son derece önemlidir. Ayrıca gençlerin zamanlarını daha etkili ve verimli geçirebilecekleri sosyal ortamlar yaratılmalı; spor, müzik veya resim gibi etkinliklere yönlendirmeler yapılmalı, hem okullar hem de aileler tarafından bu yönde girişimlerde bulunulmalıdır.

2-Eğitimin sadece öğretim ya da var olan sınav sistemine hazırlanmak olmadığı ve bazı değerlerin çocuklara kazandırılmasının gerekliliği konusunda ailelerin bilinçlendirilerek, çocuklara olumlu model olmanın önemi ve ahlaki değerler kazandırılmasında aileye düşen görevler hakkında kitle iletişim araçları, öğretmenler, okul psikolojik danışmanları ve çeşitli kuruluşlar tarafından bilgi sahibi olmalarının sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

3-Ahlak eğitimi konusunda günümüzün koşullarına göre uyarlanmış; karmaşıklaşan ve artan ahlaki problemlerin çözümünü kolaylaştıran bir eğitim anlayışına ihtiyacımız olduğu bir gerçektir. Çünkü ülkemizde ahlak eğitimi sadece “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi kapsamında verilmektedir. Fakat günümüz problemleri hem daha farklı bir perspektiften bakmayı, hem de çok kapsamlı bir ahlak eğitimini gerektirmektedir. Bu konudaki eğitim anlayışında yeni düzenlemeler yapılarak okul müfredatına öğrencilerin kişiler arası ilişkilerde karşılaşılabilecekleri ahlaki değerlerle ilgili problem durumlarında ahlaki duyarlılıklarını arttırmalarını amaçlayan “Ahlaki Değerler Eğitimi” dersine yer verilmelidir. Söz konusu eğitimin okul öncesi dönemden itibaren sorumluluk, özgüven, karar verme konularındaki etkinliklerle başlanarak, sınıf düzeyi arttıkça aşamalı bir şekilde farklı değerlerin tanıtılması olarak devam edilmesi, özellikle soyut işlemler dönemine girilen 5. sınıf düzeyinden itibaren de öğrencilerin farklı problem durumları ve ikilemlerle karşılaştırılarak tartışmalarını ve sosyal olaylarla ilgili sorgulama yapmalarını sağlayacak şekilde olması gerektiği düşünülmektedir.

4-Araştırmamızın sonucu, anne ve babanın eğitim düzeyinin ahlaki yargı yeteneği gelişimiyle ilişkili olduğu yönündedir. Yüksek ahlaki değerlere sahip nesiller yetiştirmek için; eğitilmiş bireyler ve ebeveynlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle okullaşma oranını arttırmak için çeşitli kampanyalar düzenlenmesi, eğitim almamış kırsal bölgelerde yaşayanlara ulaşılarak eğitimin oralara da götürülmesi ve bununla ilgili bilinçlendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

5-Araştırmanın bulgularından elde edilen sonuca göre; meslek lisesinde eğitim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanı, meslek lisesi dışındaki üniversiteye hazırlayan liselerde eğitim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanından düşük çıkmıştır. Buradan yola çıkılarak meslek liselerinin eğitim programlarına, yoğun branş derslerinin yanında öğrencilerin sosyal yönden ve ahlaki yargı yeteneği yönünden gelişmelerini sağlayacak derslerin konulması veya ağırlıklarının artırılması gerektiği düşünülmektedir.

6-Günlük hayatta karşılaşılan ahlaki problemler tartışılarak eğitim malzemesi yapılmalı ve sınıfa öğrencileri veya öğretmen tarafından getirilen olayla ilgili “örnek olay” modeli kullanılarak, öğrencilerin çevreleri ve diğer insanlar hakkında duyarlılık

kazanmaları sağlanmalı ve ahlaki yargı yeteneklerini geliştirecek çalışmalar yapılmalıdır.

Araştırmacılar için öneriler:

- 1) Ahlaki yargı yeteneği ile ilgili olarak yetişkinler ve ebeveynlerle yapılan araştırmalara rastlanmamıştır. Bundan sonra yapılacak araştırmaların yetişkin, ebeveynleri ve öğretmenleri de kapsayacak şekilde yapılmasının suç işleme yaşının her geçen gün düşmesinin nedenlerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir veri oluşturacağı düşünülmektedir. Anne babaların ve öğretmenlerin ahlaki yargı yeteneği bakımından hangi noktada olduklarının tespitinin yapılması bu anlamda önemlidir.
- 2) Ahlaki yargı yeteneği konusunda farklı yaş grubundaki öğrencilerle de çalışılmalıdır.
- 3) Ahlaki yargı yeteneği hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde, ülkemizdeki çalışmaların genelde büyük şehirlerde yapıldığı görülmüştür. Bu konudaki çalışmaların farklı, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan insanlarla yapılması ahlaki yargı yeteneği açısından ülkemizin genel profilini görmek ve buna göre farklı eğitim programlarının hazırlanarak, farklı noktalara ulaştırılması konusunda önem taşımaktadır.
- 4) Ahlaki yargı yeteneğinin gelişimini boylamsal olarak incelemek üzere yeni araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABACI, Ramazan (1986), “*Demokratik*”, “*Otoriter*” ve “*İlgisiz*” Olarak Algılanan Ana Baba Tutumlarının Çocuğun Kaygı (Anxiety) Düzeyi İle ilişkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ACUNER, Hacı Yusuf (2004), *14- 18 Yaş Arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişim ve Ahlak Eğitimi*, Basılmamış Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ADAMS, James (1995), *Ergenliği Anlamak*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- AKBABA, Sırrı (1988), *Ana Baba Tutumlarının Bazı Kişilik Özelliklerine Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- AKKOYUN, Füsün (1987), Empatik Eğilim ve Ahlak Yargı, *Psikoloji Dergisi*, Sayı 21, s. 91- 98.
- AYSAN, Ferda (1988), *Lise Öğrencilerinin Stres Yaşantılarında Kullandıkları Başa Çıkma Stratejilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AZİZOĞLU, T. Güneş (1993), *Ana Baba Tutumları ile Diğer Bazı Değişkenlerin Lise Öğrencilerinin Mesleki İlgilerine Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BİLAL, Gülden (1984), “*Demokratik*” ve “*Otoriter*” Olarak Algılanan Ana Baba Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeylerine Etkisi, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAŞAL, H. Asude (1992), “Genel Çizgileriyle Çocukta Ahlak Gelişimi”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 1,s. 45- 48.
- CEVİZCİ, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- CRAİN, W. C., (1985), “Theories of Development”,pp. 118- 136
[http://www. faculty. plts.edu/ gpence/html/kohlberg.htm](http://www.faculty.plts.edu/gpence/html/kohlberg.htm) 25. 12. 2003

- CÜCELOĞLU, Doğan (1999), *İnsan ve Davranışı*, 9. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÇELEN, Nermin (2000), “Kohlberg’in Ahlâk Gelişim Kuramı Üzerine Görüşler”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, s. 13.
- ÇIRAK, K., Gönül (2006) *Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ve Ahlaki Yargı Yeteneği İle Kendini Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇİFTÇİ, Nermin, (2001a), *Almanya ve Türkiye’deki Türk Lise Öğrencilerinin Ahlakî Yargı Yeteneklerinin Karşılaştırılması*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇİFTÇİ, Nermin (2001b), Ahlaki Yargı Testi MUT- TR’ nin Teorisi ve Türkçe Versiyonunun Geçerliliği, VI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde Sunulan Bildiri, Ankara.
- ÇİFTÇİ, Nermin (2007), “Ahlak Gelişimi”, Editör: KAYA, A., *Eğitim Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, s. 171- 221.
- ÇİLELİ, Meral (1981), *14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlakî Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇİLELİ, Meral (1986), *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, 2. Baskı, V Yayınları, Ankara.
- ÇOK, Figen (1993), *Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkileri ve Bunun Ana Baba Tutumlarıyla İlişkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DANIEL, Hart(1988), “ A Longitudinal Study Of Adolescents Socialization And Identification As Predictors Of Adult Moral Judgement Development”, *Merrill- Palmer Quarterly*, Vol. 34, No. 3, s. 245- 260
- DURU, Ayşen (1995), *İlkokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ERDELEKLİOĞLU, Jale (1996), *Karar Stratejileri İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERSOY, Nükhet Müge (1997), *Adalet Alanında Çalışan ve Bu konuda Eğitim Görenlerin Ahlaki Gelişim Evrelerinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FROMM, Erich (1999), *Erdem ve Mutluluk*, Çev., Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GEÇTAN, Engin (2003), *Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar*, 16. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- GEÇTAN, Engin (2005), *Psikanaliz ve Sonrası*, 11. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- GREENSPAN, S. ve R. J. Simeosson, (1978), “Influence Of Adult Prohibition Style On Moral Judgements Of Children”, *Developmental Psychology*, Vol. 14, No. 4, s. 431- 432
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1986), *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HEKİMOĞLU, İsmail (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, TürDav Basın Yayın A.Ş., İstanbul.
- İKİZOĞLU, Musa (1993), “Demokratik” ve “Otoriter” Ana Baba Tutumlarının, Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Üzerine Etkisi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1988), *İnsan ve İnsanlar*, 7. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul.
- KARADAYI, Figen (1994), Üniversite Gençlerinin Algılanan Ana Baba Tutumları, Ana Babayla İlişkileri ve Bunların Bazı Kişilik Özellikleriyle Bağlantısı, *Türk Psikoloji Dergisi* 9 (32), 15- 25.
- KARADENİZ, Aynur (1994), *Lise Son Sınıf Öğrencileri Üzerinde Demokratik ve Otoriter Olarak Algılanan Ana Baba Tutumlarıyla Çeşitli Mesleki Değerler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KARASAR, Niyazi (1998), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KAYA, Mevlüt (1993), *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOCA, Gelengül (1987), *İlkokul Birinci Sınıfa Devam Eden Yedi Yaşındaki Çocukların Ahlaki Yargılarını Etkileyen Bazı Faktörler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- KOHLBERG, Lawrence (1968), "The Child As a Moral Philosopher", *Psychology Today*, Vol. 2, No. 2, pp. 25- 30
- KOHLBERG, Lawrence and TURIEL, Eliot (1971), *Moral Development and Moral Education, Psychology and Educational Practice*. Ed: By Gerald S. Lessler, Scott, Foresman and Company, London.
- KOHLBERG, Lawrence (1974), Education, Moral Development and Faith, *Journal of Moral Education* Vol 4, No: 1, pp 5- 16
- KOHLBERG, Lawrence (1976), Moral Stages and Moralization. The Cognitive Developmental Approach in Moral Development and Behavior, *Theory, Research and Social Issues* (Ed: T. Lickona), Newyork: Holt Rinehart and Winston. 33- 4
- KOHLBERG, Lawrence (1984) *The Psychology of Moral Development: Essays on Moral Development* Vol. 2, San Francisco: Harper and Row.
- KOYUNCU, Nur (1983), *Cinsiyet Rolü Kimliği ile Ahlâk Gelişimi Evrelerinin Karşılaştırılması: Üniversite Üçüncüsü Sınıf Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KULAKSIZOĞLU, Adnan (1998), *Ergenlik Psikolojisi*, 1. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- KURT, Yakup (1996), *Rehber Öğretmenler ve Öğretmenlerin Ahlâk Gelişim Düzeyleri ve Denetim Odağı Algılamaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KUZGUN, Yıldız (1972), *Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI, Liselerde Haftalık Ders Çizelgeleri, <http://ogm.meb.gov.tr/derscizelgeleri.doc>
- MUSAAĞAOĞLU, Ceren (2004), *Ergenlik Sürecinde Özerkliğin Gelişimi İle Algılanan Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ONUR, Bekir (1976). *Orta Öğretimde Ahlâk Eğitimi, Ahlâk Eğitimi Açısından Lise Son Sınıflarda Öğrenci-Eğitimci İlişkilerini Belirleyen Koşulların Araştırılması*, Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi,
- ONUR, Bekir (1997), *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık Ölüm*, İmge Kitabevi.
- ÖRGÜN, Selda Kuru (2000), *Anne Baba Tutumları İle 8. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygıları Ve Atılganlıkları Arasındaki İlişki*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÖZERİ, Zeynep Nezahat(2001), *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din ve Ahlak Eğitimi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZGÜLEÇ, Fatma (2001), *7-11 Yaşlarındaki Çocukların Ahlaki Yargılarının Gelişimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- ÖZKAYNAK, Benan (1982), *Teğmen Kalmaz İlköğretim Okuluna Devam Eden 6-11 Yaş Grubu Çocukların Ahlaki Yargılarının Gelişimi*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2007), *Türkçe Sözlük*, 7. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.
- SARUHAN, Nihal (1996), *Ankara İl merkezinde Lise Son Sınıfa Devam Eden Öğrencilerin Atılganlıkları İle Anan Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- SAYLAĞ, Şenay (2001), *Liselerin Birinci Sınıfında Öğrenim Gören Çocukların Ahlaki Değerleri Algılama Düzeylerinin İncelenmesi*, Basılmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SUGARMAN, Susan (1987), *Piaget's Construction of The Child' s Reality*, Cambridge University Pres.
- ŞAKIR, Ayşegül (1987), *Hacettepe Üniversitesi Konservatuvarı' na Devam Eden 14-18 Yaş Grubu Öğrencilerinin Sosyal Uyumları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- ŞENGÜN, Mustafa (2003), *Ahlaki Düşünce Ve Yargıları Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞEMİN, Refia (1979), *Çocukta Ahlaki Davranış ve Ahlaki Yargı*, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TEMEL, Fulya (1991), *Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan 14- 18 Yaş Grubundaki Gençlerin Cinsiyet Rolü Kimlikleri İle Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- TOLA, Durdu (2003), *İlkokul 5. Sınıf Çocuklarında Ahlaki Yargı İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TUZGÖL, Meliha (1998), *Ana Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*,

Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TURİEL, E., C. Edwards, ve L. Kohlberg (1978), Moral Development in Turkish Children, Adolescents and Young Adults, *Journal of Cross- Cultural Psychology*, Vol. 9, No. 1. s. 75- 86

TÜRK DİL KURUMU TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ (2005), 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÜNLÜ, Hüseyin (1990), *Türkçe Sözlük*, Ünlü Kitabevi, İstanbul.

YANBASTI, Gülgün (1990), *Kişilik Kuramları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.

YAVUZER, Haluk (2001), *Ana- Baba ve Çocuk*, 14. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

YÖRÜKOĞLU, Atalay (1996), *Gençlik Çağı*, 9. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul.

YÖRÜKOĞLU, Atalay (2004), *Çocuk Ruh Sağlığı*, 27. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK A

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

B.08A.MEMA.34.00. 1 8.5801
Anket (Sedef ÜNSAL)

V ALİLİK MAKAMINA

Sayı:
Konu:

İLGİ: a) Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığının 18.08.2003 gün 2430 sayılı emri.
b) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğünün 23.04.2005 tarih ve 1266 sayılı yazısı.

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Sedef ÜNSAL'ın "**Demokratik ve otoriter anne baba tutumlarının lisede eğitim gören ergenlerin ahlaki yargı yeteneği gelişimine etkisi**" konulu anket uygulaması yapmak isteği hakkındaki (b) yazı ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Adı geçen yukarıda belirtilen konuda, eğitim-öğretimi aksatmamak koşulu ile iliriz Kadıköy ve Kartal İlçeleri Orta Öğretim kurumların da, okul müdürlerinin gözetim ve sorumluluğunda, anket yapılan kişilere ait kimlik bilgilerinin yazılmaması kaydıyla İLGİ (b) yazı ekinde hazırladığı sayfa anket uygulamasını (Ek:2. 2/1, 2/2, 3, 3/1, 3/2,4,4/1,4/2,4/3,) de bulunan İlimiz Kadıköy ve Kartal İlçeleri Ota Öğretim okullarında yapması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarımıza arz ederim.

EKLER:
Ek-I. İLGİ(b) yazı ve ekleri

OLUR
02/05/2007

M. Ata ÖZER
Millî Eğitim Müdürü

Hikmet DİNÇ
Vali a.
Vali Yardımı

EK-B

Kişisel Bilgiler Anketi

Adı Soyadı:

Cinsiyeti:

Okulu:

Doğum Tarihi:

Sınıfı:

1- Büyüdüğünüz yer (1köy, 2kasaba, 3şehir, 4büyük şehir):.....

2- Sizinle birlikte toplam olarak kaç kardeşiniz (siz de dahil): ..... Kız ... Erkek
..... Öz .....Üvey

3- Ailesi Anne/Baba : 1 ( ) Birlikte yaşıyor 2 ( ) Boşanmış 3 ( ) Hayatta değil

4

	Anne		Baba
1 ( ) Öz	2 ( ) Üvey	1 ( ) Öz	2 ( ) Üvey

4.1 Büyüdüğü yer: .....

4.2 Eğit. Düzeyi: 1 ( ) Okury.değil 2 ( ) ilk 3 ( ) orta 4 ( ) lise 5 ( ) üni 1 ( )
)Okury.değil 2 ( ) ilk3 ( ) orta 4 ( ) lise5 ( ) üni.

4.3 Mesleği ve halen yaptığı iş: .....

4.4 Çalışıyor mu: 1 ( ) Evet 2 ( ) Hayır 1 ( ) Evet 2 ( ) Hayır

5- Anne Baba Ayrı / Hayatta değil ise siz kimin yanında yaşıyorsunuz: 1 ( ) Anne 2 ( ) Baba
3 ( ) Diğer:.....

6- Ailenizin gelir düzeyi:

1 ( ) oldukça düşük 2 ( ) düşük 3 ( ) orta 4 ( ) yeterli 5 ( ) iyi 6 ( ) yüksek 7 ( ) çok yüksek

EK-D

ANNE BABA TUTUM ENVANTERİ

Açıklama: Bu ölçek çocukların gözüyle ana baba tutumlarını ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen cevaplamaları şu şekilde yapınız:

Cevaplamaya başlamadan önce, her maddede belirtilen ifadeyi kendi anne ve babanızı düşünerek dikkatlice okuyunuz. Daha sonra ilgili ifadeye belirtilen davranışa uygunluğu açısından, anne ve babanızın tutumunu 5 derece içinde değerlendiriniz. Derecelendirmeyi aşağıda belirtilen şekilde yapınız:

Tamamen katılıyorum	5	Katılmıyorum	2
Katılıyorum	4	Hiç katılmıyorum	1
Kararsızım	3		

Belirtilen dereceleri sorunun karşısındaki ilgili parantezin içine rakamla yazınız. Annenizle ilgili derece, cevap kağıdındaki (A) harfinin altındaki parantezin içine, babanızla ilgili derece ise (B) harfinin altındaki parantezin içine yazılacaktır. Ölçekteki her ifade için aynı şekilde devam ederek, anne babanızın tutumları hakkındaki kişisel görüşünüzü, anne babanız için ayrı ayrı olmak üzere cevap kağıdındaki ilgili parantezin içine yazınız. Her maddeyi atlamadan sıra ile cevaplayınız.

İlgi ve yardımlarınız için teşekkür ederim...

Sedef ÜNSAL

A

B

- 1- İyi bir çocuğun anne babasının istediği biçimde yetişen, onların dediklerini aynen yerine getiren kimse olduğunu söyler. ( ) ( )
- 2- Benimle ilgili bir karar alınırken istek ve gereksinimlerimi dikkate alır. ( ) ( )
- 3- Karşı cinsten arkadaşlar edinmeme izin vermez. ( ) ( )
- 4- Hiçbir konuda kişisel görüşümü sormaz. ( ) ( )
- 5- Dayağın "cennetten çıkma" olduğuna inanır, ara sıra kullanmakta sakınca görmez. ( ) ( )
- 6- Bana önemli ve değerli bir kişi olduğum inancını vermiştir. ( ) ( )
- 7- Ailemizi ilgilendiren konularda karar verirken benim fikirlerimi de dikkate alır. ( ) ( )
- 8- Paramı nerelere harcadığımı ayrıntılı bir biçimde kontrol eder. ( ) ( )
- 9- Cezalandırmak yerine meseleleri benimle konuşmayı yeğler. ( ) ( )
- 10- Beni aklımı kullanmaya, kararlarımı kendim vermeye özendirir. ( ) ( )
- 11- Ders çalışıp çalışmadığımı sürekli kontrol eder. ( ) ( )
- 12- Ders dışı uğraşlarımı hoş karşılamaz. ( ) ( )
- 13- İlgi ve yeteneklerime uygun meslek seçmemde beni serbest bırakır. ( ) ( )
- 14- Haklı olduğum zaman bunu bana açıkça söyler. ( ) ( )
- 15- Bir güçlükle karşılaştığım zaman beni kendi bulduğu çözüm yolunu uygulamaya zorlar. ( ) ( )
- 16- Okulda iyi notlar alamadığım zaman çok kızar. ( ) ( )

- 17- Konuşma düzeyinde bile, cinsel konulara ilgi göstermemi istemez. ( ) ( )
- 18- Boş zamanlarımı kendi ilgi ve gereksinimlerim doğrultusunda kullanmaya özendirir. ( ) ( )
- 19- Evden uzak olmayan bir yere giderken bile izin almamı ister. ( ) ( )
- 20- Cinsel konularda sağlıklı bir tavır geliştirmeme yardım eder. ( ) ( )
- 21- Nedenini bile bilmediğim cezalar verir. ( ) ( )
- 22- Yerinde ve duruma uygun kararlar verebileceğime inanır. ( ) ( )
- 23- Fikirlerime saygı gösterir, düşüncelerimi ifade etmeme özen gösterir. ( ) ( )
- 24- Farklı görüşlerde olmamızı doğal karşılar. ( ) ( )
- 25- Gençlerin ailelerinin seçeceği kimselerle evlenmesi gerektiği görüşündedir. ( ) ( )
- 26- Geleceğime karşı içten bir ilgi gösterir ama amaçlarımı belirlemeye çalışmaz ( ) ( )
- 27- Aynı fikirde olmadığımız zaman benimle alay eder, bu konuları anlayacak düzeye gelmediğimi söyler. ( ) ( )
- 28- Üstün başarı göstermemde öyle ısrar eder ki, not konusunda aşırı kaygılanırım.( ) ( )
- 29- Bir çatışmaya girdiğim zaman, kendi fikrini kabul ettirmeye çalışmadan, kimin neden haklı olduğunu görmeme yardım eder. ( ) ( )
- 30- Herhangi bir konuda doğru karar verebileceğime inanmaz. ( ) ( )
- 31- Hoşlanmadığı kimselerle arkadaşlık etmemi kesinlikle yasaklar. ( ) ( )
- 32- Anlattıklarımı can kulağı ile dinler, ancak sırlarımı öğrenmek için beni zorlamaz. ( ) ( )
- 33- Arkadaşlarımı eve çağırma ve arkadaş toplantılarına katılmama izin verir. ( ) ( )
- 34- Bir derdim olduğu zaman beni dinlemeye hazırdır. ( ) ( )
- 35- Bir güçlkle karşılaştığımda istediğim yardımı sağlar, fakat kararı bana bırakır. ( ) ( )
- 36- Anlaşamadığımız konularda da fikirlerimi rahatça anlatmama olanak verir ve beni sabırla dinler. ( ) ( )
- 37- Küçük hatalarımı bile şiddetle cezalandırır. ( ) ( )
- 38- Duygu ve gereksinimlerime karşı daima duyarlı davranmıştır. ( ) ( )
- 39- Karşı cinsten bir arkadaşımın aramda geçenleri kendine rahatça anlatma olanağı verir. ( ) ( )
- 40- Kız- erkek arkadaşların bulunduğu yerlere gitmeme karşı çıkmaz. ( ) ( )
- 41- Bana çok hükmeder. ( ) ( )
- 42- Beraber çalışırken, işlerin neden nasıl böyle olduğunu açıklamaya çalışır. ( ) ( )

- 43- Karşı cins hakkında korku ve güvensizlik uyandıracak telkinlerde bulunur. ( ) ( )
- 44- Bir işi ne kadar iyi de yapsam beğenmez. ( ) ( )
- 45- Beni yapabileceğimden de fazlasını yapmaya zorlar. ( ) ( )
- 46- Kontrol edilmezlerse çocukların kötü davranışlar edineceklerine inanır. ( ) ( )
- 47- Bana rehberlik eder ve hiçbir zaman davranışlarıma hükmetmez. ( ) ( )
- 48- Arkadaşlarımı özgürce seçme olanağı tanımaz, görüşleri kendisinininkine uymayan arkadaşlardan beni uzak tutmaya çalışır. ( ) ( )
- 49- İçten bir çabayla beni anlamaya çalışır. ( ) ( )
- 50- Benimle ilgili kararları çoğu kez kendisi verir. ( ) ( )

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Sedef ÜNSAL SEYDOOĞULLARI

Ünvanı : Psikolojik Danışman

Doğum Yeri ve Yılı : Çanakkale, 1980

Eğitim Durumu :

2005- 2008 : Yüksek Lisans -Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı

1998- 2002 : Lisans- Uludağ Üniversitesi- Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

1994- 1998 : Çanakkale İbrahim Bodur Lisesi

İş Tecrübeleri :

2007- 2008 : İzmit Cahit Elginkan Anadolu Lisesi' nde Psikolojik Danışmanlık

2006- 2007 : İstanbul Kadıköy Prof. Faik Somer Anadolu Lisesi'nde Psikolojik Danışmanlık

2005- 2006 : İstanbul Nermin Ahmet Hasoğlu İlköğretim Okulu' nda Psikolojik Danışmanlık

2002- 2005 : Gemlik Anadolu Meslek Lisesi ve Kız Meslek Lisesi' nde Psikolojik Danışmanlık

2001- 2002 : Bursa Sınav Dershanesi' nde ÖSS Tercih Danışmanlığı

1998- 2002 : Hiperaktif Bir Çocuğun Eğitimi

Katıldığı Eğitim Programları :

- Deprem ve Depresyon Semineri, 1999 (ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)
- Yalova Çadır Okul Projesi Kapsamında Psikolojik Danışmanlık, 1999 (YALOVA)

- Bilim ve Felsefenin Işığında Aydınlanma Seminerleri, 2003 (ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)
- Ergenlerde Sağlık Bilincinin Geliştirilmesi, 2003 (BURSA RAM)
- Anne Baba Eğitim Programı, 2004 (DOĞAN CÜCELOĞLU)
- Okulda Temel Önleme Semineri, 2005 (BURSA RAM)
- Hiperaktivite, Disleksi, Özel Öğrenme Güçlüğü Tanıtımı, 2005 (BURSA RAM)
- Haydi Kızlar Okula, 2006
- Okullarda Acil Durum Destek Eğitimi, 2006 (YÖRET)
- Anne Destek Programı, 2006 (AÇEV)
- Temel Yaratıcı Drama Kursu, 2006 (KARTAL RAM)
- Etik Çocuk Hakları, Etkili Takım Çalışması, Stres Yönetimi Eğitim Programı, 2006
- Aile Dinamikleri Grup Çalışması, 2007 (KARTAL RAM)
- Virginia Satir' in Gelişimsel Model Aile Terapisi, 2007 (KARTAL RAM)
- Temel Kabiliyetler Testi, 2008 (KOCAELİ RAM)